

ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΕΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ 30 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2001

Αποχαιρετώντας τη Δραχμή

Χορηγός: **ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ**

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΔΡΑΧΜΗ

Η δραχμή την οθωνική περίοδο

Τον Γιώργου Στασινόπουλου

Την εποχή του κανόνα χρυσού

Της Σοφίας Λαζαρέτου

Νομομακρές κρίσεις
των 1848 και 1865

Τον Θεόδωρου Σακελλαρόπουλου

Από το 1897 στην Κατοχή

Τον Ζαχαρία Δεμαθά

Στα χρόνια της Κατοχής
και του Εμφυλίου

Τον Θανάση Καλαφάτη

Από την Ανασυγκρότηση
στη Μεταπολίτευση

Τον Ζαχαρία Δεμαθά

- Θανάση Καλαφάτη

Την τελευταία εικοσαετία

Τον Στυλιανού Σαραντίδη

Στο σύστημα
των κυμαινόμενων ισοτιμιών

Τον Φίλιππου Δ. Σακινίδη

Στα χρόνια του '60

Τον Στρατή Πασχάλη

Απουσία λογοτεχνών

Τον Φαίδωνα Ταμβακάκη

Οι παράπλευρες απώλειες
του αποχαιρετισμού

Τον Οθωνα Τσουνάκου

Εθνικός βίος και δραχμή

Τον Αδμαντίου Πεπελάση

Η δραχμή και το Παγκόσμιο
Νομομακτικό Σύστημα

Τον Γιώργου Αλογοσκούφη

Εξώφυλλο

Δραχμές, φράγκα, δίφραγκα και πενταροδεκάρες. Η δραχμή, στενά συνυφασμένη με το ελληνικό κράτος, ισχύει μέχρι και αύριο. Από μεθαύριο, το ευρώ (φωτ.: αρχείο Ο. Τσουνάκου).

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Η δραχμή κατά



▲ Αργυρό αθηναϊκό τετράδραχμο του τέλους του 6ου αι. π.Χ. Η ονομασία του αρχαίου νομίσματος αποτέλεσε πρότυπο για τα νομίσματα του ελληνικού κράτους, προκειμένου να ιονισθεί η συνέχεια του ελληνικού έθνους, από την αρχαιότητα έως και τον 19ο αι.



▲ Αργυρός φοίνικας των Καποδίστρια (1828), ο πρόδρομος της δραχμής. Κάτω από την απεικόνιση τον πηγού τα γράμματα «αωκα» ισοδυναμούν με το 1821.



Τον ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Οικονομολόγος στο Πανεπιστήμιο
Κρήτης

Η ΑΝΑΓΚΗ για τη δημιουργία εθνικού νομίσματος, το οποίο θα συμβόλιζε, μεταξύ των άλλων, την ανεξαρτησία του ελληνικού έθνους, αποτέλεσε προτεραιότητα για την πολιτική ηγεσία των Ελλήνων πολύ πριν από την άφιξη του Οθωνα στην Ελλάδα. Ήδη το 1823 η Β' Εθνοσυνέλευση του Αστρους το αναγνώρισε ως ένα από τα καθήκοντα που έπρεπε να αναληφθούν για να εξαλειφθεί η νομισματική αταξία γενικότερα και το τουρκικό γρόσι ειδικότερα. Ο Καποδίστριας ήταν αυτός όμως που με την καθιέρωση του φοίνικα το 1829 ως πρώτης νομισματικής μονάδας του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, έδωσε σάρκα και οστά στο εγχείρημα δημιουργίας ενός εθνικού νομίσματος. Αν και το σχέδιο του Καποδίστρια πρόβλεπε την κοπή χρυσών και αργυ-

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΜΑΣΚΟΣ

ρών νομισμάτων, στην πράξη μόνο το 2% του συνόλου των νομισμάτων που κυκλοφόρησαν ήταν αργυρά, ενώ το υπόλοιπο το αποτελούσαν οι χάλκινες υποδιαρέσεις του.

Το 1831 η κυβέρνηση του, για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα στενότητας επίσημων κυκλοφοριακών μέσων, αποφασίζει την έκδοση μη μετατρέψιμων σε μεταλλικό νόμισμα τραπεζογραμματίων από την Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα, η οποία είχε ιδρυθεί τρία χρόνια νωρίτερα με σκοπό αφενός την επίβλεψη των δημόσιων οικονομικών, αφετέρου τη διαχείριση της νομισματικής κυκλοφορίας. Η απόφαση της 4ης Ιανουαρίου του 1832, που συνέδεσε την αξία του τραπεζογραμματίου με τις εθνικές γαίες, θυμίζει έντονα το αντίστοιχο γαλλικό εγχείρημα των assignats και προδιέγραψε την κατάληξη του.

Με τη δολοφονία του Καποδίστρια η χώρα μπαίνει σε έναν φαύλο κύκλο πολιτικών αναταραχών, ο οποίος θα τερματισθεί το 1832, με την ανάθεση από τις Προστάτιδες Δυνάμεις της βασιλικής εξουσίας στον Οθωνα και της προσωρινής διακυβέρνησης από την Αντιβασιλεία. Η πολιτειακή μεταβολή αποτέλεσε την αφετηρία για την εκβάθρων αναμόρφωση του νομισματικού συστήματος με τη δημιουργία νέας νομισματικής μονάδας, στην οποία θα απεικονιζόταν και η μορφή του νέου μονάρχη. Η απόφαση για την αλλαγή του νομίσματος είχε ληφθεί από τη νέα πολιτική ηγεσία πριν από την

Για την εικονογράφηση του αφιερώματος χρησιμοποιήθηκαν φωτογραφίες από τα βιβλία: Ο. Τσουνάκου «Δραχμούλα μου καλό σου ταξίδι», εκδ. Ηλιοτρόπιο, Αθήνα 2001, και «Χαρτονομίσματα της Ελλάδας», εκδ. Alpha Bank, Αθήνα 1995. Πολύτιμη ήταν η βοήθεια του **Θανάση Καλαφάτη**. Τον ευχαριστούμε θερμά.

την οθωνική περίοδο

έλευσή της στην Ελλάδα, ενώ φρόντισε η κοπή της να αρχίσει αμέσως στο Νομισματοκοπείο του Μονάχου.

Το νέο νόμισμα

Το νέο νόμισμα έφερε την ονομασία «δραχμή» (ονομασία που είχε ήδη προταθεί από το 1823) για να προκαλέσει συνειρμική σύνδεση με το αττικό νόμισμα και να συμβολίζει την αναγέννηση του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, σύμφωνα με την εικόνα που είχε για την Ελλάδα ο ευρωπαϊκός ρομαντισμός. Με το Β.Δ. της 8ης (20) Φεβρουαρίου 1833, ορίσθηκε επισήμως ως η νέα νομισματική μονάδα του ελληνικού κράτους και η σύστασή της ήταν κατά τα 9/10 από άργυρο (4,029 γραμμάρια) και κατά το 1/10 από χαλκό (0,448 γρ.). Η κοπή του νέου νομίσματος από το Νομισματοκοπείο του Μονάχου την τριετία 1832-1834 έφτασε συνολικά τις 4.259.500 δρχ., εκ των οποίων οι 351.000 ήταν χρυσές (εικοσάδραχμα), οι 3.660.000 αργυρές (πεντάδραχμα, μονόδραχμα, 50 και 25 λεπτών) και οι 248.500 χάλκινες (πέντε, δύο και ενός λεπτού), ενώ ο αριθμός των νομισμάτων που κόπηκαν στο Παρίσι τη διετία 1834-35, σύμφωνα με ορισμένες μαρτυρίες, είναι αντίστοιχος αυτού του Μονάχου.

Το 1836 ιδρύεται το Νομισματοκοπείο Αθηνών, του οποίου η παραγωγή μέχρι το 1858 ήταν σχεδόν αποκλειστικά χαλκονομίσματα. Οι μικρές, για τις ανάγκες κυκλοφορίας, ποσότητες του νέου νομίσματος που κόπηκαν και κυκλοφόρησαν, καθώς και η έλλειψη συμπεριληψής του κόστους κοπής στην ονομαστική αξία του, καταγράφονται ως παραλείψεις της πολιτικής ηγεσίας με συνέπεια την ισχνή, με τα μέτρα των συναλλαγών, κυκλοφορία του. Το πρόβλημα εντάθηκε με την «προσωρινή», όπως αναφερόταν, διατίμηση των ξένων νομισμάτων που κυκλοφορούσαν εντός της ελληνικής επικράτειας στην ονομαστική τους αξία, παρά το γεγονός ότι τα περισσότερα είχαν μικρότερη «εσωτερική» αξία από την ονομαστική, ενώ ορισμένα από αυτά γίνονταν δεκτά και στα ταμεία του κράτους.

Το μέτρο αυτό πρόσφερε ευρύτατο πεδίο κερδοσκοπικής δραστηριότητας, αφού οι δραχμές ανταλλάσσονταν με τα φθαρμένα αλλοδαπά νομίσματα και στη συνέχεια εξαγόταν για να ανακωνευθούν και να πωληθούν ως εμπόρευμα. Το Β.Δ. της 17ης (29) Αυγούστου 1833, το οποίο απαγόρευε την κυκλοφορία τουρκικών νομισμάτων, δεν κατάφερε να τα εκδιώξει



▲ Η πρώτη δραχμή του νεοσύστατου ελληνικού κράτους κόπηκε στο Μόναχο το 1832.



από την κυκλοφορία, ελλείπει εναλλακτικού μέσου. Θα πρέπει λοιπόν να κάνουμε λόγο όχι για έλλειψη κυκλοφοριακού μέσου γενικά, αλλά για έλλειψη ενός ομοιόμορφου και σταθερού «γενικού ισχύοντος», το οποίο θα διευκόλυε τις εγχώριες, αλλά και τις διεθνείς συναλλαγές. Το πρόβλημα δηλ. προέκυπτε, εκτός των άλλων, από την κυκλοφορία ποικίλων νομισμάτων των οποίων η πραγματική αξία δεν συνέπιπτε με την ονομαστική με συνέπεια σε κάθε συναλλαγή έπρεπε να υπολογίζεται –προσεγγιστικά– η πραγματική τους αξία.

Η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας

Η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας το 1841 και η παραχώρηση σε αυτήν του εκδοτικού δικαιώματος, βοήθησε στην καθιέρωση της δραχμής στη συμβολική της μορφή - το τραπεζογραμμάτιο. Η προσπάθεια βέβαια δεν ήταν εύκολη και έπρεπε να ξεπεράσει πλήθος εμποδίων, όπως λ.χ. την προϊούσα καχυποψία από τα χαρτονομί-

σματα της εποχής του Καποδίστρια. Εδώ ακολουθήθηκε ο αντίστροφος δρόμος απ' αυτόν της διαπιστωμένης πορείας του «χάρτινου» χρήματος, όπου η γενικευμένη χρήση του είναι απόρροια ανάπτυξης της πίστης σε κοινωνικό επίπεδο και της συνετής διαχείρισης του από την εκδοτική αρχή. Η προσεκτική εκδοτική διαχείριση από την πλευρά της Εθνικής βοήθησε στην εμπέδωση κυκλοφορίας των τραπεζογραμμάτων της και στη συσσώρευση στα ταμεία της των ποικίλων νομισμάτων, τα οποία χρησίμευαν ως αντίκρισμα για τα τραπεζογραμμάτια, αλλά και ως μέσο εξωτερικών πληρωμών. Ο ιδιότυπος αυτός «αποθησαυρισμός» από την πλευρά της Εθνικής, όχι μόνο δεν εμπόδισε, αλλά αντίθετα βοήθησε στην ανάπτυξη συναλλαγών με αποτέλεσμα η ζήτηση για τα τραπεζογραμμάτια να υπερβαίνει τις καταστατικές δυνατότητες της τράπεζας.

Η εμπιστοσύνη στη χάρτινη δραχμή κλονίσθηκε προσωρινά το 1848 όταν, ως αποτέλεσμα της νομισματικής ευρωπαϊκής κρίσης, η Εθνική χρειάστηκε να αναστείλει για εννέα μήνες τη μετατρεψιμότητα των τραπεζογραμμάτων της, προκειμένου να ανακόψει την εξάντληση του μεταλλικού της αποθέματος. Η διατάραξη της εμπιστοσύνης προς το τραπεζογραμμάτιο ήταν μεγαλύτερη στο πεδίο των μικρών συναλλαγών και στο εμπόριο

μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών όπου κυριαρχεί το χρήμα με τη μορφή νομίσματος. Η έκδοση δεκαδράχμων τραπεζογραμμάτων, το 1849, από την Εθνική, είχε στόχο την εμπέδωση της «συμβολικής» κυκλοφορίας στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, βοηθώντας στον εκκρηματισμό των συναλλαγών με παράλληλο περιορισμό των εμπράγματων ανταλλαγών, και στην ενοποίηση των τοπικών μικρών αγορών σε ενιαία εσωτερική αγορά, με φανερό επίδραση στην παραγωγή. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι το τραπεζογραμμάτιο της Εθνικής βοήθησε στον εκσυγχρονισμό των παραγωγικών σχέσεων της ελληνικής κοινωνίας.

Το πρόβλημα, ωστόσο, παρέμενε στις συναλλαγές με το εξωτερικό όπου ως διεθνές χρήμα θεωρούνταν μόνο τα άρτια αργυρά και χρυσά νομίσματα. Έτσι σε περιοχές (όπως η Σύρος) όπου το εξωτερικό εμπόριο αποτελούσε την κύρια δραστηριότητα, οι συναλλασσόμενοι ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν στην Εθνική μια υπερτίμηση για την αποστολή εμβασμάτων στο εξωτερικό. Η υπερτίμηση αυτή οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό σε αντίστοιχη υπερτίμηση που επέβαλλαν οι αντισυμβαλλόμενοι στην Εθνική για την πληρωμή τους σε φθαρμένα μεταλλικά νομίσματα. Η έλλειψη επαρκών αργυρών και χρυσών νομισμάτων και η διατίμηση που είχε κα-

Στην εποχή του κανόνα χρυσού

► **Μετοχή της Εταιρείας Σιδηροδρόμων Πειραιώς - Αθηνών - Πελοποννήσου, δανείου 2,6 εκατ. δραχμών προς 5% (1899) (φωτ.: Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας).**

Της **ΣΟΦΙΑΣ ΛΑΖΑΡΕΤΟΥ**

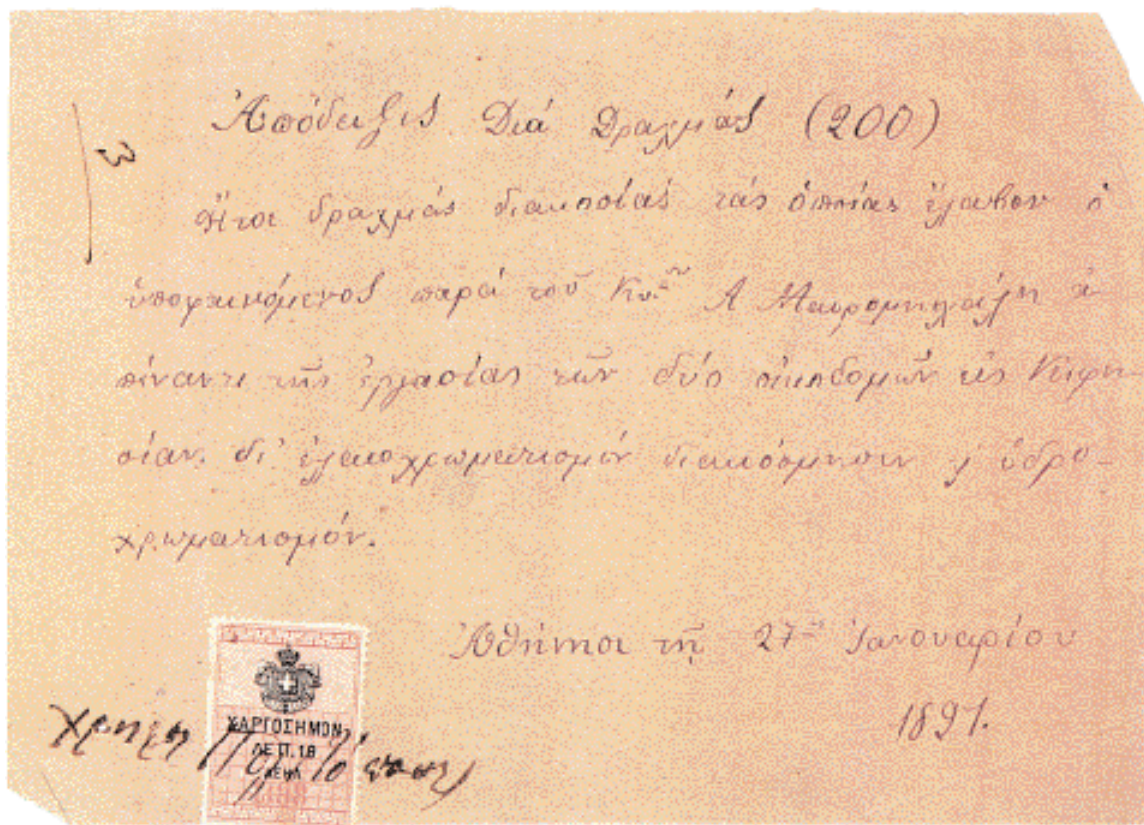
Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών,
Τράπεζα της Ελλάδος

ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ Μαΐου του 1897, ο Ανδρέας Συγγρός, αποδεχόμενος την πρόσκληση του υπουργού των Οικονομικών Σιμπούλου, μετέβη στη Δυτική Ευρώπη με σκοπό τη σύναψη προσωρινού δανείου με ξένους κεφαλαιούχους 1 εκ. τουρκικών λιρών. Με το δάνειο αυτό θα εξασφαλιζόταν η εκκένωση της Θεσσαλίας από τα τουρκικά στρατεύματα κατοχής. Η Ελλάδα είχε ήδη ηττηθεί στον πόλεμο και λίγες ημέρες νωρίτερα είχε υπογραφεί η συνθήκη ανακωχής. Η ανάγκη εύρεσης πόρων ήταν επομένως επιτακτική. Ωστόσο, οι προσπάθειες του Συγγρού κατέληξαν σε πλήρη αποτυχία.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1870 η πολιτική αστάθεια στην Ελλάδα είχε οδηγήσει σε αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Ο κατακερματισμός της Βουλής σε πολλά και μικρά πολιτικά κόμματα και οι βραχύβιες κυβερνήσεις προκάλεσαν απώλεια εσόδων, εξαιτίας της συνακόλουθης χαλαρότητας κατά την εισπραξη των φόρων, και αύξηση των δαπανών εξαιτίας των αθρόων παύσεων και μεταθέσεων που συνόδευαν κάθε κυβερνητική μεταβολή. Καμία κυβέρνηση δεν τολμούσε να προχωρήσει σε αναμόρφωση του προϋπολογισμού εσόδων και εξόδων. Οι δημόσιες δαπάνες, που ήταν κατά το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος τους καταναλωτικές, χρηματοδοτήθηκαν με εσωτερικά δάνεια που συνομολογήθηκαν με επαχθείς όρους, με αποτέλεσμα την υπέρμετρη επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1870.

Την ίδια εποχή, οι πιο σημαντικές ευρωπαϊκές οικονομίες είχαν υιοθετήσει τον κανόνα χρυσού, ενώ οι χώρες της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης (ΛΝΕ), στην οποία τυπικά ανήκε και η





▲ Διακόσιες δραχμές κόπυζε το βάνιμο δύο κατοικιών στην Κηφισιά το έτος 1891 (φωτ.: Αρχείο Ο. Τσουνάκου).

Ελλάδα, είχαν στραφεί στη σταδιακή μετατροπή του διμεταλλισμού σε κανόνα χρυσού. Η ΑΝΕ δημιουργήθηκε το 1865 από έναν μικρό αριθμό χωρών (Γαλλία, Ιταλία, Βέλγιο και Ελβετία) με σκοπό την επικράτηση της αρχής του διμεταλλισμού. Ήταν, δηλαδή, ένα μεταλλικό καθεστώς που επέβαλλε σταθερές ισοτιμίες. Αν και το γαλλικό φράγκο ήταν το διεθνές αποθεματικό μέσο, επιτρεπόταν η παράλληλη κυκλοφορία των εθνικών νομισμάτων στις εγχώριες χρηματαγορές.

Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου, στην προσπάθειά της να διατηρήσει τη δυνατότητα εξαργύρωσης της δραχμής σε μεταλλικά νομίσματα, απέφυγε να χρησιμοποιήσει τον πληθωρισμό ως μέσο άντλησης εσόδων. Εστράφη δε στη φορολογία εισοδήματος. Ωστόσο, ο ρωσο-τουρκικός πόλεμος των ετών 1877-78 επιβάρυνε ακόμη περισσότερο τον δημόσιο προϋπολογισμό. Θεωρώντας ως προσωρινή την αύξηση των αμυντικών δαπανών, η κυβέρνηση προσπάθησε να τις χρηματοδοτήσει με έκδοση εσωτερικού χρέους, χωρίς όμως επιτυχία, με αποτέλεσμα να στηριχθεί σχεδόν αποκλειστικά στη νομισματική χρηματοδότηση.

Σε μια εποχή που υπήρχε απώλεια μεταλλικών και συναλλαγματικών διαθεσίμων και παράλληλη ανάγκη χρηματοδότησης των υψηλών δημοσιονομικών ελλειμμάτων (βλ. διάγραμμα 1), η προσπάθεια διατήρησης της μετατρεψιμότητας του νομίσματος δεν ήταν αξιόπιστη. Η υιοθέτηση της αναγκαστικής κυκλοφορίας ήταν, επομένως, αναπόφευκτη. Αντίστοιχο παράδειγμα είχε υπάρξει και το 1831, με τις δημοσιονομικές δυσχέρειες του Καποδίστρια, αλλά και το 1868, λόγω της Κρητικής Επανάστασης. Βλέπουμε δηλαδή πώς οι δημοσιονομικές διαταραχές οδηγούν σε εγκατάλειψη των αντιπληθωριστικών νομισματικών κα-

θεστώτων. Πρόκειται για ένα επαναλαμβανόμενο φαινόμενο της ιστορίας της νεότερης Ελλάδας αλλά και της παγκόσμιας ιστορίας.

Ο διακανονισμός του 1878

Ο επιτυχής διακανονισμός του 1878 για τα ξένα δάνεια των ετών 1824-25 βελτίωσε την αξιοπιστία του ελληνικού κράτους, με αποτέλεσμα τα ελληνικά κρεόγραφα να γίνουν και πάλι δεκτά στο Χρηματιστήριο του Λονδίνου. Χρυσός εισέρρευσε στη χώρα και ανακτήθηκε η εμπιστοσύνη του κοινού στο νόμισμα. Τα ξένα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για τη χρηματοδότηση των ταμιακών αναγκών των εκάστοτε κυβερνήσεων και την αποπληρωμή του συσσωρευμένου χρέους. Το 1880, η χώρα δανείστηκε 120 εκ. χρυσά γαλλικά φράγκα. Το 1883 η κυβέρνηση Τρικούπη δανείστηκε άλλα 10 εκ. φράγκα, ενώ ένα χρόνο αργότερα δανείστηκε 170 εκ. Η ενίσχυση των μεταλλικών αποθεμάτων, η υποτίμηση της δραχμής τον Νοέμβριο του 1882 και ο περιορισμός του δημοσιονομικού ελλείμματος υπήρξαν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για τη συμμετοχή της δραχμής στη ΑΝΕ τον Ιανουάριο του 1885.

Η επιλογή του χρόνου μετάβασης από το καθεστώς χαρτονομίσματος στον κανόνα χρυσού ήταν συνάρτηση δύο παραγόντων. Πρώτον, από τις αρχές της δεκαετίας του 1880 ο κανόνας χρυσού αποτελούσε το νομισματικό σύστημα του τότε ανεπτυγμένου κόσμου. Και δεύτερον, μετά τον διακανονισμό των εξωτερικών χρεών της το 1878, η χώρα μπορούσε και πάλι να αντλήσει κεφάλαια με ευνοϊκούς όρους από το εξωτερικό, μόνον όμως στον βαθμό που οι ξένοι πιστωτές διαπίστωναν ότι οι κυβερνήσεις πράγματι ασκούσαν αντιπληθωριστική πολιτική με στόχο τη σύνδεση της δραχ-

μής με τον διεθνή κανόνα χρυσού. Μια τέτοια πολιτική παρείχε τα εχέγχα ότι και στο μέλλον οι κυβερνήσεις θα ασκούσαν πολιτική συμβατή με τη διαφύλαξη σταθερής της ισοτιμίας δραχμής/φράγκου στο άρτιο (1:1), που θα απέτρεπε το ενδεχόμενο είτε της αναστολής πληρωμών, είτε της νομιματοποίησης των ελλειμμάτων και της πληρωμής τους σε υποτιμημένο νόμισμα.

Χαρακτηριστική είναι η άποψη του τότε υπουργού των Οικονομικών Παύλου Καλλιγά για την αναγκαιότητα σύνδεσης της δραχμής με ένα διεθνές νόμισμα, όπως το γαλλικό φράγκο. Κατά την αγόρευση του στη Βουλή στη συζήτηση για την υιοθέτηση του διμεταλλισμού, το φθινόπωρο του 1882, ο Καλλιγάς υποστήριξε ότι τα μικρά έθνη «...δεν δύνανται να έχουν ιδιον νόμισμα και, αν υποθεθί ότι είναι ορθότερον, δεν δύναται να μείνη το έθνος μεμονωμένον κατά το νόμισμα, όπερ ουδέν άλλο κράτος έχει». Με την εφαρμογή του νέου συστήματος η χώρα θα έρθει «...εις πλήρην κοινότητα μετά των μεγάλων εθνών και θα διευκολύνη όλας τας συναλλαγάς και το εμπόριον. Ποιο νόμισμα διευκολύνει περισσότερο τας συναλλαγάς προς την Ευρώπην, η άγνωστος δραχμή ή το κοινόν της Ευρώπης νόμισμα, το φράγκον;». Ωστόσο, το νέο σύστημα διήρκεσε μόνο εννέα μήνες, καθώς οι αρχές δεν κατόρθωσαν να ελέγξουν τα δημοσιονομικά ελλείμματα σε μονιμότερη βάση και να το καταστήσουν αξιόπιστο. Οι υψηλοί τόκοι, καθώς και η οικονομική κρίση, που είχε ξεκινήσει ως εμπορική κρίση στα τέλη του 1884, επέφεραν μεγάλες απώλειες διαθεσίμων σε χρυσό. Επιπλέον, η μεγάλη διάρκεια του καθεστώτος της αναγκαστικής κυκλοφορίας πριν από το 1885, είχε προκαλέσει έλλειψη εμπιστοσύνης στο νόμισμα, με αποτέλεσμα τη μαζική επιστροφή των τραπεζογραμμάτων προς εξαργύρωση, αμέσως μόλις επανήλθε η μετατρεψιμότητα.

Από το 1886 οι κυβερνήσεις του Τρικούπη στηρίχθηκαν σε εκτεταμένο εξωτερικό δανεισμό για την κάλυψη των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Είναι η εποχή που οι ελληνικές κυβερνήσεις συνήπταν εξωτερικά δάνεια με ευνοϊκούς όρους για την εκτέλεση έργων υποδομής. Μετά την αποσώβηση της οικονομικής κρίσης του 1884-85 και τη σύναψη του μεγάλου εξωτερικού δανείου το 1887 (91 εκ. χρυσά γαλλικά φράγκα), η φερεγγυότητα της χώρας ενισχύθηκε στις διεθνείς χρηματαγορές. Από το 1889 οι ξένοι πιστωτές πρόθυμα παρείχαν δάνεια μακράς διάρκειας στην ελληνική κυβέρνηση με μικρές ή και καθόλου εγγυήσεις και χαμηλό επιτόκιο. Αυτό συνέβαινε επειδή θεωρούσαν ότι η παύση της μετατρεψιμότητας το 1885 ήταν προσωρινό και έκτακτο περιστατικό και προσδοκούσαν ότι η κυβέρνηση σύντομα θα ελάμβανε μέτρα αντιπληθωριστικής πολιτικής, όπως είχε πράξει άλλωστε και στο παρελθόν.

Ωστόσο, οι υψηλές πρωτογενείς δαπάνες, αλλά κυρίως οι δαπάνες για την εξόφληση του εσωτερικού χρέους, και η κάλυψή τους με εξωτερικό δανεισμό, προκάλεσαν υψηλές δαπάνες για τόκους, συντελώντας στη μονιμοποίη-

ση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, άρα και του καθεστώτος της αναγκαστικής κυκλοφορίας. Το 1890 άρχισε να κλονίζεται η αξιοπιστία του κράτους. Η επικείμενη πτώχευση της Πορτογαλίας στην Ευρώπη και της Αργεντινής στη Λατινική Αμερική, καθώς και η κρίση του δολαρίου θορύβησαν τους ξένους πιστωτές, που μέχρι τότε παρείχαν αφειδώς δάνεια χωρίς εγγυήσεις και με μικρό επιτόκιο σε αναπτυσσόμενες οικονομίες. Τον Δεκέμβριο του 1893 η κυβέρνηση ανέστειλε μονομερώς την εξυπηρέτηση των χρεών.

Ο αντίκτυπος της πτώχευσης τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό της χώρας ήταν μεγάλος.

«ΤΟ ΕΜΒΡΟΝΤΗΣΕΝ. Χθές εν τη βουλή ο κ. Τρικούπης το εμβρόντηξεν, είπε δηλαδή, ότι δεν έχει ο τόπος να πληρώση πλέον ακεραίας τας υποχρεώσεις του προς τους δανειστάς. Και εζήτησε να τω δοθῆ ἡ άδεια συμβιβασμού, αποδεικνύοντος την τελείαν ανεπάρκειαν της χώρας από τούδε και εις το εξής. Ελαβε δε μονομερώς την απόφασιν να μη πληρώση προσεχώς, ειμή εις χαρτονόμισμα, το οποίον ίσως θα φθάσῃ και εις μηδέν της αξίας του... Τι συνεπειάς θα έχῃ ἡ πρόδηλος κακοπιστία ἥτις πρυτανεύσει εις όλα ταύτα; Ο καταφανής εμπαιγμός των θεσμών της πολιτείας μας; Η ασύστολος υποκριτική αυθαιρεσία, ἡ υποκρύπτουσα τις οἶδε ποία αἰσχρῆ πρωτοφανούς κερδοσκοπίας εις βάρος ενός λαοῦ, ἡμῶν ἐρωτωμένου καν ἐπί τοιαύτην χαρτοπαιξίαν της τύχης του; Ο Βασιλεὺς θ' ἀπαντήσῃ» (Νέα Εφημερίς, φύλλο της 2 Δεκεμβρίου 1893).

Από τη Λατινική Νομισματική Ένωση στην πτώχευση του 1897

Οι ξένοι πιστωτές απαίτησαν τη μόνιμη παρουσία ξένων εμπειρογνομόνων για τον έλεγχο της οικονομικής πολιτικής και κυρίως των συστημάτων συλλογής και διαχείρισης των φορολογικών εσόδων, ως εγγύηση ότι οι κυβερνήσεις θα ασκούσαν νομισματική και δημοσιονομική πολιτική που θα εξασφάλιζε τόσο την τακτική αποπληρωμή του εξωτερικού χρέους όσο και την αποπληρωμή του σε δραχμές στο άρτιο. Μετά την ταπεινωτική ήττα της στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και λόγω της τεράστιας πολεμικής αποζημίωσης προς την Τουρκία, η Ελλάδα αναγκάστηκε να αποδεχτεί την παρουσία του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου. Το έτος 1898 εκκινεί μια περίοδος έντονου αποπληθωρισμού. Οι υπουργοί των Οικονομικών περιέκοψαν τις δαπάνες και αύξησαν τους έμμεσους φόρους σε μια προσπάθεια ισοσκελισμού του δημόσιου προϋπολογισμού. Η εμπιστοσύνη του κοινού στο νόμισμα αποκαταστάθηκε, αφού ήταν γνωστό στις αγορές ότι οι κυβερνήσεις στερούνταν νομισματικής ελευθερίας. Χρυσός εισέρρευσε στη χώρα και η δραχμή δέχτηκε ισχυρές ανατιμητικές πιέσεις προς το γαλλικό φράγκο. Το 1909 επετεύχθη και πάλι η ισοτιμία 1:1 και η δραχμή εντάχθηκε εν τέλει στον κανόνα χρυσού.

Η εξέταση της περιόδου της αναγκαστικής κυκλοφορίας μετά το 1877 και μέχρι το 1909 προσφέρει πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα, που

έχουν εφαρμογή και σε πιο πρόσφατες περιόδους της νομισματικής μας ιστορίας. Πρώτον, μια αυστηρή νομισματική πολιτική, όπως απαιτούσε η συμμετοχή της δραχμής στη ΛΝΕ και στον κανόνα χρυσού, δεν είναι συμβατή με την ύπαρξη υψηλών και μόνιμων δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Δεύτερον, ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος οδήγησε σε ένα καθεστώς αξιόπιστης δημοσιονομικής και νομισματικής πειθαρχίας, επιτρέποντος όχι μόνο την πτώση του πληθωρισμού, αλλά και την αντιστροφή των πληθωριστικών επιπτώσεων της προηγούμενης περιόδου. Τρίτον, η έξωθεν επιβληθείσα πειθαρχία απέτρεψε έναν φαύλο κύκλο πληθωρισμού μετά το αρχικό πληθωριστικό

επεισόδιο. Η περίοδος αποπληθωρισμού βοήθησε στην εξάλειψη των πληθωριστικών προσδοκιών. Ετσι, ενώ η χώρα δεν μετείχε στον κανόνα χρυσού, μετά το 1898 και για μια δεκαετία ακολούθησε πολιτική προσαρμογής που οδήγησε στην ανατίμηση της δραχμής στο άρτιο.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ «ΕΠΤΑ ΗΜΕΡΩΝ»:

Για τη συγγραφή του άρθρου έχουν χρησιμοποιηθεί αποσπάσματα από το βιβλίο των Πόργου Αλογοσκούφη και Σοφίας Λαζαρέτου, «Η Δραχμή. Από τον Φοίνικα στο Ευρώ», 2002, εκδ. Λιβάνη, κεφ. 4, «Δημόσιες Δαπάνες, Εξωτερικός Δανεισμός και Αναγκαστική Κυκλοφορία, 1877-1909». Οι απόψεις που παρουσιάζονται στο άρθρο δεν απηχούν κατ' ανάγκην τις απόψεις της Τραπέζης της Ελλάδος.



Ο ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ ΑΓΩΝΙΖΟΜΕΝΟΣ ΠΡΟΣ ΕΥΡΕΣΙΝ ΔΑΝΕΙΟΥ

▲ Γελοιογραφία στο σατιρικό περιοδικό «Νέος Αριστοφάνης», με τον Τρικούπη να αναζητεί ενταγόντως νέο δάνειο το 1886 (φωτ.: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Νομισματικές κρίσεις των 1848 και 1885



▲ Χαρτονόμισμα των 10 δραχμών της Τράπεζας της Ηπειροθεσσαλίας. Τυπώθηκαν στη Γαλλία το 1882, εξ ου και οι διγλωσσές επιγραφές στις δύο όψεις του.

Τον **ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ**
Καθηγητή στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

ΑΝ ΞΕΑΙΡΕΣΕΙ κανείς ένα μέτριο κλονισμό που δέχθηκε η οικονομία από τη μεταρρύθμιση του νομισματικού συστήματος το 1833, τότε η πρώτη νομισματική κρίση της νεότερης ιστορίας μας συμπίπτει με το έτος 1848, όταν απειλήθηκε για πρώτη φορά η υπόσταση της πιο σύγχρονης μορφής χρήματος,

του τραπεζογραμματίου της ΕΤΕ.

Η ίδρυση της τελευταίας και η κυκλοφορία του τραπεζογραμματίου της το 1842 σήμανε μια νέα εποχή για την ελληνική οικονομία. Το χρήμα-εμπόρευμα, δηλαδή ο χρυσός ή ο άργυρος, δεν χρησιμοποιούνται πλέον αποκλειστικά ως γενικό ισοδύναμο των ανταλλάσσόμενων στην αγορά εμπορευμάτων αλλά αντικαθίστανται βαθμιαία από τις «παραστατικές μορφές τους», τα τραπεζογραμμάρια. Η σημασία του τραπεζογραμματίου για την οικονομική ανάπτυξη έγκειται στο γεγονός, ότι

με τη χρήση του η χρηματική κυκλοφορία αυξάνεται πέρα από τα όρια που επιβάλλουν τα αποθέματα χρυσού ή αργύρου. Παράλληλα, η αύξηση της προσφοράς χρήματος μειώνει την τιμή του, το επιτόκιο. Το χρήμα έγινε φθηνότερο και αφθονότερο. Ξεφεύγει από τους περιορισμούς που θέτει η κατοχή ή η παραγωγή μεταλλικού και έτσι γίνεται ελαστικότερο, ικανό δηλαδή να ανταποκριθεί σε μεγαλύτερες ανάγκες συναλλαγών.

Το σύστημα του μεταλλισμού

Με την εμφάνιση των τραπεζογραμματίων της ΕΤΕ από το 1842 το νέο σύστημα που ίσχυε στην Ελλάδα ήταν το σύστημα του μεταλλισμού και συγκεκριμένα του διμεταλλισμού με ελεύθερη μετατρέψιμότητα των τραπεζογραμματίων. Τέσσερα ήταν τα χαρακτηριστικά αυτού του συστήματος: το μεταλλικό περιεχόμενο, η ελεύθερη μετατρέψιμότητα, το μεταλλικό απόθεμα (περίπου 1/3 των τραπεζογραμματίων) και η ελεύθερη εισαγωγή-εξαγωγή μεταλλικών νομισμάτων.

Στη διεθνή νομισματική ιστορία αυτές οι αρχές είναι περισσότερο γνωστές ως το σύστημα του χρυσού κανόνα, διότι βαθμιαία το σύστημα του μεταλλισμού μετατράπηκε σε σύστημα μονομεταλλισμού, με βάση τον χρυσό. Από το 1821, όταν η Τράπεζα της Αγγλίας καθιέρωσε τον χρυσό ως μοναδικό νόμισμα και τον κανόνα χρυσού ως το αντίστοιχο νομισματικό σύστημα, ως το 1971 που οι ΗΠΑ κατήργησαν και τα τελευταία ίχνη του κανόνα χρυσού, δηλαδή τη σύνδεση του δολαρίου με τον χρυσό και την υποχρέωση της κεντρικής τους τράπεζας να ανταλλάσσει τα προσκομιζόμενα δολάρια άλλων κεντρικών τραπεζών με χρυσάφι, η ιστορία των νομισματικών κρίσεων ή των άλλων νομισματικών κλονισμών, περιστρέφεται γύρω από αυτό το θεμελιώδες ζήτημα της σύνδεσης του μετάλλου-χρήματος με τις παραστατικές μορφές του, τραπεζογραμμάτιο, χαρτονόμισμα κ.λπ.

Οι πολιτικές επαναστάσεις στην Ευρώπη το 1848 προκάλεσαν ένα κύμα πιστωτικής και νομισματικής κρίσης σε ολόκληρο τον κόσμο. Τράπεζες, έμποροι, βιομήχανοι των ευρωπαϊκών χωρών σταμάτησαν, εξαιτίας των δικών τους προβλημάτων, την παροχή νέων πιστώσεων και απαίτησαν από το ελληνικό εμπόριο να εξοφλήσει τις υποχρεώσεις του. Αποτέλεσμα ήταν η μαζική εκροή αργυρών και κυρίως των χρυσών νομισμάτων από τη χώρα. Η μεταλλική κάλυψη των τραπεζογραμ-



◀ Δεκάδραχμο χαρτονόμισμα του 1863. Εκτιπώθηκε από τη μια μόνον όψη σε αμερικανικό νομισματοκοπείο. Μεγάλης συλλεκτικής αξίας σήμερα.

ματιών μειώθηκε δραματικά και έφθασε περίπου στο 10% των κυκλοφορούντων τραπεζογραμμάτων. Το νομισματικό σύστημα της χώρας και η Εθνική Τράπεζα, το μοναδικό πιστωτικό ίδρυμα εκείνη την εποχή, απειλείτο με άμεση κατάρρευση, καθώς τα τραπεζογραμμάτια προσκομιζόνταν μαζικά για εξαργύρωση που δεν είχαν ωστόσο αντίκρισμα. Φημολογίες περί εξεγέρσεων, χρεοκοπίας της ΕΤΕ καθώς και το κακό ψυχολογικό κλίμα επέτειναν την κρίση. Τα πρώτα μέτρα που πήρε η ΕΤΕ δεν επαρκούσαν για την αντιμετώπιση της κρίσης. Έτσι, στις 4 Απριλίου του 1848 η κυβέρνηση σε συνεννόηση με την Τράπεζα ανέστειλε τη μετατρεψιμότητα των τραπεζογραμμάτων και επέβαλλε την πρώτη, όπως λέγεται καταχρηστικά, αναγκαστική κυκλοφορία στην Ελλάδα που κράτησε έως τις 15 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους. Ας σημειωθεί ότι η ΕΤΕ διεκδικούσε την εισαγωγή της υποχρεωτικής κυκλοφορίας των τραπεζογραμμάτων ώστε να διευρύνει την επιρροή της.

Τα εξωτερικά γεγονότα ήταν ωστόσο η μια πλευρά. Η άλλη είχε να κάνει με την κακή εσωτερική κατάσταση της Οικονομίας, τη γεωργική, εμπορική και πιστωτική κρίση που είχε εκδηλωθεί το προηγούμενο διάστημα σε όλα τα παραγωγικά κέντρα της χώρας. Η νομισματική κρίση αποτέλεσε επομένως την αποκορύφωση αυτής της εσωτερικής κακής οικονομικής συγκυρίας. Εάν η τελευταία ήταν καλύτερη, τότε τα εξωτερικά γεγονότα από μόνα τους ίσως δεν ωθούσαν προς την αναστολή της εξαργύρωσης των τραπεζογραμμάτων.

Συνδυασμός εσωτερικών και εξωτερικών αιτιών προκάλεσαν και την τελευταία νομισματική κρίση του 19ου αιώνα. Την 1η Ιανουαρίου του 1885 καταργήθηκε η τρίτη αναγκαστική κυκλοφορία που είχε εισαχθεί το 1877 και καθιερώθηκε το σύστημα του χρυσού κανόνα. Τα τραπεζογραμμάτια ήταν ελεύθερα και απεριόριστα μετατρέψιμα με χρυσό ή αργυρό στις τράπεζες στη βάση της νόμιμης ισοτιμίας τους. Παράλληλα, επιτράπηκε η ελεύθερη εξαγωγή νομισμάτων από ιδιώτες στο εξωτερικό για εξόφληση διαφόρων υποχρεώσεων τους. Το μεταλλικό εναποταμείωμα της ΕΤΕ ήταν αρ-

κετά υψηλό, περίπου 68% έναντι 33-50% που ήταν η διεθνής πρακτική.

Οι μήνες που ακολούθησαν δεν δικαιώσαν τους εμπνευστές της μεταρρύθμισης. Η ζήτηση και εξαγωγή μεταλλικού κυρίως χρυσού στο εξωτερικό μείωσε δραματικά τα αποθέματα της ΕΤΕ που έφθασαν στο 41% τον Ιούλιο και 17% τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Οι ανάγκες των συναλλαγών δεν καλύπτονταν πλέον από το υπάρχον χρήμα και σε συνθήκες χρυσού κανόνα αυτό οδήγησε στο ξέσπασμα της νομισματικής κρίσης. Ενώπιον αυτής της κατάστασης η κυβέρνηση στις 20 Σεπτεμβρίου 1885, κατήργησε το σύστημα της ελεύθερης μετατρεψιμότητας και εισήγαγε την τέταρτη κατά σειρά αναγκαστική κυκλοφορία της Δραχμής που κράτησε έως το 1928. Η ζήτηση χρήματος το εσωτερικό μπορούσε πλέον να ικανοποιηθεί με την έκδοση ακάλυπτων τραπεζογραμμάτων ανεξαρτήτως των μεταλλικών αποθεμάτων των Τραπεζών.

Η νομισματική κρίση του 1885 έχει τις αιτίες της σε μια θεμελιακή αντίφαση που συναντάται σε πολλές περιόδους της οικονομικής μας ιστορίας. Την φιλοδοξία και τους στόχους των ιδιωνόντων στρωμάτων για ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό της ελληνικής Οικονομίας αφενός, και τη γενικότερη οικονομικοκοινωνική καθυστέρηση καθώς και την οικονομική συγκυρία αφετέρου. Το 1885 αυτό εκφράστηκε με τη θριαμβευτική παραδοχή του χρυσού κανόνα που επιβάλλονταν από την ένταξη μας στη Λατινική Νομισματική Ένωση και την υιοθέτηση του νομισματικού της συστήματος, δηλαδή του διμεταλλισμού και της ελεύθερης εξαργύρωσης των τραπεζογραμμάτων. Ήταν η εποχή του χρυσού κανόνα, του «υγιούς» χρήματος που αποτελούσε την ιδεολογία και «θρησκεία» των ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών που μόλις είχαν περάσει τη βιομηχανική τους Επανάσταση και ατένιζαν με αισιοδοξία το μέλλον. Αυτό τον μοντέρνο θεσμό αποπειράθηκε να εισαγάγει και να επιβάλλει στην Ελλάδα μια συμμαχία ευρύτατων συμφερόντων από το κράτος, τους εμπόρους, την ΕΤΕ μέχρι και τα μεσαία στρώματα των πόλεων.

Η οικονομική πραγματικότητα ωστόσο ήταν διαφορετική. Από το

1883 οι εξαγωγές μειώνονταν συστηματικά. Η βιομηχανική δραστηριότητα στον Πειραιά γνώριζε ύφεση καθώς έκλεισαν περίπου τα μισά εργοστάσια. Αλλά και η εισροή κεφαλαίων από το εξωτερικό περιορίστηκε. Ενώ μεταξύ 1879 και 1884 το ελληνικό κράτος πήρε τρία δάνεια ύψους 200 εκ. χρ. φράγκων περίπου, τα επόμενα τρία έτη έως το 1877, πήρε κανένα. Δηλ. έναντι ενός διογκούμενου εμπορικού ελλείμματος και εκροής χρυσού η ελληνική οικονομία δεν μπορούσε να αντιπαρατάξει αντίστοιχες εισροές. Η υπανάπτυκτη οικονομία και η κακή δημοσιονομική κατάσταση δεν επέτρεπαν άλλο πλέον τη διατήρηση του συστήματος της ελεύθερης μετατρεψιμότητας. Η ελλειμματικότητα του μεταλλικού χρήματος με τη μορφή των χρυσών ή αργυρών νομισμάτων ήταν η πιο έκδηλη μορφή της νομισματικής κρίσης. Η επιλογή της αναγκαστικής κυκλοφορίας ήταν η λύση στην αντίφαση που επισημαινούμε. Με αντίτιμο βεβαίως τη ραγδαία ύψωση της τι-

μής του συναλλάγματος και τον πληθωρισμό των επόμενων χρόνων.

Εάν μπορούσε να εξαγάγει κανείς ορισμένα συμπεράσματα από τις δύο νομισματικές κρίσεις στην Ελλάδα που μόλις εξετάσαμε τότε πρέπει να υπογραμμιστεί: πρώτον, την αδυναμία της χώρας να παρακολουθήσει τις εξελίξεις και να υιοθετήσει τους νομισματικούς θεσμούς της ανεπτυγμένης Δυτικής Ευρώπης και δεύτερον, τον σοβαρότατο ρόλο της εξωτερικής πολιτικής, οικονομικής και νομισματικής συγκυρίας στην εσωτερική οικονομική μας ανάπτυξη. Βέβαια θα πρέπει να επισημανθεί ότι το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής κοινωνίας εκείνη την εποχή ήταν αγρότες που ζούσαν σε συνθήκες αυτοκατανάλωσης. Γι' αυτούς οι νομισματικές κρίσεις είχαν καθόλου ή μικρότερη σημασία από τις καιρικές συνθήκες που προσδιόριζαν ουσιαστικά την παραγωγή και τον τρόπο ζωής τους.

Βιβλιογραφία

Θ. Σακελλαρόπουλος, «Οι κρίσεις στην Ελλάδα 1830-1857. Οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές όψεις», τ. Α + Β, εκδ. Κριτική, 1993-4.

Ζ. Δεμαθάς - Θ. Καλαφάτης - Θ. Σακελλαρόπουλος, «Νομισματικές κρίσεις και η κρατική διαχείρισή τους στην Ελλάδα 1880-1930», εκδ. Θεμέλιο, 1991.

▼ Πενταροδεκάρες του 1869. Φέρουν την κεφαλή του Γεωργίου Α' και τυπώθηκαν στη Γαλλία.



Από το 1897 στην Κατοχή

Τον **ΖΑΧΑΡΙΑ ΔΕΜΑΘΑ**

Οικονομολόγον στο Πάντειο
Πανεπιστήμιο, Τμήμα Οικονομικής
και Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΤΑ ΠΡΩΤΑ 40 χρόνια του 20ού αιώνα παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την οικονομική ιστορία του τόπου, καθώς την περίοδο αυτή διαμορφώθηκε μια σειρά θεσμών οι περισσότεροι από τους οποίους εξακολούθησαν να λειτουργούν για τα επόμενα 40 και πλέον χρόνια, οπότε η ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ το 1981 έδωσε ώθηση σε μια νέα διαδικασία αλλαγών και μεταρρυθμίσεων.

Στο επίπεδο του νομίσματος και των σχετικών με τη διαχείριση του θεσμών το κύριο γεγονός συνίσταται στη δημιουργία εκδοτικής κεντρικής τραπεζής και τραπεζικού συστήματος και στον περιορισμό της Εθνικής Τράπεζας από «καθολική» τράπεζα, τράπεζα δηλαδή που αναλάμβανε όλες τις εργασίες (εκδοτικές, εμπορικές εξειδικευμένης πίστης κ.λπ.) σε εμπορική τράπεζα, την πιο μεγάλη, βέβαια, αλλά σε μια τράπεζα μεταξύ άλλων. Μέσα στη διαδικασία αυτή, σε αντιστοιχία με τις επιταγές των προβλημάτων που είχαν δημιουργηθεί, ανατράπηκε η σχέση κράτους και Εθνικής Τραπέζης, η οποία κατά τον 19ο αιώνα λειτουργούσε προς όφελός της, έτσι ώστε από τώρα και στο εξής το κράτος να αποδεσμευτεί, σε ό,τι αφορά τον δανεισμό και την κυκλοφορία των τραπεζογραμμάτων, από την κηδεμονία της Εθνικής, και να προχωρήσει όλο και περισσότερο στην άσκηση οικονομικής πολιτικής, η οποία, προς το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου και ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης του 1929, φάνηκε να προσλαμβάνει σημαντικές διαστάσεις.

Ολόκληρη η περίοδος και οι τύχες της δραχμής και των σχέσεων κράτους - Εθνικής μπορούν να χρησιμεύσουν ως παράδειγμα για το πώς οι ανάγκες σε ακραίες περιπτώσεις οδηγούν σε αλλαγές θεσμών και πρακτικών πριν ακόμα ο προβληματισμός διατυπωθεί στον χώρο της επιστήμης και των ιδεών.

Στην αρχή της περιόδου (1890-1910) η δραχμή κυκλοφορεί με τη μορφή μεταλλικών νομισμάτων που εκδίδει το κράτος και με τη μορφή τραπεζογραμμάτων που εκδίδει η Εθνική Τράπεζα, βάσει του εκδοτικού της προνομίου. Η αξία της δραχμής στο εξωτερικό προσδιορίζεται από τη βάση των κανόνων της Λατινικής Ένωσης, περιεκτικότητά της σε χρυσό, ενώ η σχέση της με το χρυσό φράγκο της Γαλλίας αποτελεί το σύστημα αναφοράς της εποχής. Τα τραπεζογραμμάτια που κυκλοφορούν στο εσωτερικό καλύπτονται ως ένα ποσοστό με αποθέματα πολύτιμων μετάλλων και συναλλάγματος από την εκδοτική τράπεζα, δηλ. την Εθνική. Το σύστημα δεν διαθέτει μηχανισμό ταυτόχρονης διαχείρισης της αξίας της δραχμής στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, ούτε έναν μηχανισμό ελέγχου της νομισματικής κυκλοφορίας συνολικά. Καθώς την περίοδο αυτή, εξαιτίας του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου νοικοκυρεύονται τα οικονομικά του Δημοσίου, αυξάνονται σημαντικά τα εμβάσματα των μεταναστών, ενώ το κεφάλαιο που κινείται στη μεταποίηση παρουσιάζει σχετικό δυναμισμό, η έλλειψη του θεσμού αυτού, που

ουσιαστικά αντιστοιχεί προς μια κεντρική εκδοτική τράπεζα γίνεται ιδιαίτερα αισθητή. Ο νόμος ΓΧΜΒ', του 1911, έρχεται να καλύψει αυτό το κενό, συνδέοντας κράτος και Εθνική στη συγκεκριμένη λειτουργία.

Όμως, η πολεμική περίοδος που ακολούθησε (1912-1922) περιορίσε τις δυνατότητες λειτουργίας του συστήματος που διαμορφώθηκε με το συγκεκριμένο νόμο, εξαρτώντας την αξία του νομίσματος από τα δάνεια ή τις υποσχέσεις δανείων από τους Συμμάχους. Το 1922, και αργότερα το 1925, το κράτος αναγκάστηκε να «κόψει» κυριολεκτικά τα τραπεζογραμμάτια της Εθνικής, τη μια φορά κατά το ήμισυ και την άλλη κατά το ένα τρίτο. Με τον τρόπο αυτό περιορίστηκε η ρευστότητα και η αγοραστική δύναμη κατά 50% την πρώτη και κατά 33,3% τη δεύτερη φορά, δηλ. συνολικά κατά 66,7%. Η πράξη αυτή μπορεί να ερμηνευτεί ως υποτίμηση και ως αναγκαστικό δάνειο προς το κράτος, εξαιτίας ακριβώς του υβριδικού χαρακτήρα του νομίσματος και του συστήματος της αναγκαστικής κυκλοφορίας, που όταν ετίθετο σε ισχύ, για την προστασία των εκδοτικών τραπεζών από ανοίγματα που προκαλούσαν τα δάνεια προς το κράτος, εξομοίωνε τη δραχμή με σύγχρονο νόμισμα που στηρίζεται μόνο στην πίστη.

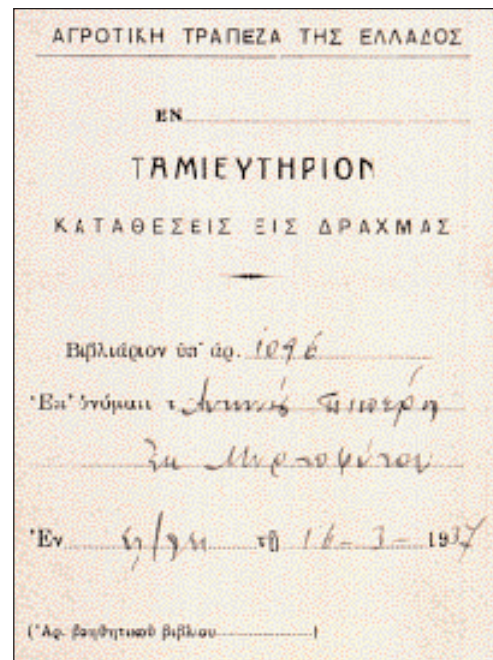
Μετά το 1922

Η μετά το 1922 κατάσταση βρήκε τη χώρα με κατεστραμμένα δημόσια τα οικονομικά της, περίπου διπλάσια σε έκταση, και σημαντικά αυξημένο τον πληθυσμό της από τους πρόσφυγες η ροή των οποίων προς τη χώρα είχε ήδη αρχίσει πριν από τον πόλεμο, αλλά και με ένα πολιτικό σύστημα διχασμένο με δύο μεγάλα κόμματα, ενώ κατά καιρούς ομάδες αξιωματικών παρενέβαιναν στην πολιτική, οδηγώντας το πολίτευμα σε εκτροπή. Την ίδια περίοδο η δραστηριοποίηση ενός νέου κόμματος, του Κομμουνιστικού, δημιούργησε σε άλλους προσδοκίες και σε άλλους φόβο, όπως ακριβώς και η Οκτωβριανή Επανάσταση φάνηκε να αποσπά πρακτικά και ιδεολογικά, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής, ένα μεγάλο μέρος του κόσμου από το κυρίαρχο και θεωρούμενο έως τότε ως το μόνο δυνατό καπιταλιστικό σύστημα. Όταν, ύστερα από μια πρώτη περίοδο μεταπολεμικής ευφορίας, το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα οδηγήθηκε στη μεγάλη οικονομική κρίση του 1929, η οποία εκτός των άλλων σήμανε και την πλήρη αποτυχία των κυρίαρχων νεοκλασικών οικονομολόγων να κατανοήσουν τις αδυναμίες των μέχρι τότε παντοδύναμων θεωρούμενων μηχανισμών της αγοράς, σταδιακά άρχισε να αναδύεται η οικονομική πολιτική της όλο και περισσότερο ολοκληρωμένης οικονομικής παρέμβασης σε χώρες με διαφορετικά πολιτικά καθεστώτα και με διαφορετική ιδεολογία.

Η χώρα στο συγκεκριμένο πλαίσιο αναγκών, μέ-



◀ Αργυρή
δραχμή του
Γεωργίου Α'.



▲ Εσόφυλλο του βιβλιαρίου
καταθέσεων του γεωργού
Αντωνίου Πιέρη εκ Μυριο-
φύτιον Καβάλας στην Αγρο-
τική Τράπεζα, λίγα χρόνια
πριν ξεσπάσει ο πόλεμος
(φωτ.: αρχείο Β. Σιμιωτή).



◀ *Εκατοντάδραχμο του 1935, ένα από τα χαρτονομίσματα που τυπώθηκαν στη Γαλλία. Από τα καλύτερα χαρτονομίσματα όσον αφορά το αισθητικό αποτέλεσμα της εκτύπωσης.*



ων και ιδεών, έπρεπε να κινητοποιήσει τις δυνάμεις της, ώστε να ενσωματώσει στην οικονομία της τις «νέες χώρες» και να προχωρήσει στην αποκατάσταση των προσφύγων είτε στις πόλεις είτε στην ύπαιθρο. Ήδη κατά τον πόλεμο η οικονομία είχε παρουσιάσει αναγκαστικά στοιχεία εσωστρέφειας εξαιτίας και της μείωσης της αγοραστικής αξίας της δραχμής, ενώ, πάλι εξαιτίας του πολέμου, είχαν δημιουργηθεί σημαντικές περιουσίες. Η παρουσία των προσφύγων έδωσε σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη μεταποιητικών επιχειρήσεων, αλλά και στον εκσυγχρονισμό της γεωργίας. Η αμέσως μετά το 1922 περίοδος είναι περίοδος ιδρύσεων μεταποιητικών επιχειρήσεων και τραπεζών, αλλά και διαμόρφωσης θεσμών για την καλύτερη λειτουργία τους (νόμος περί ανωνύμων εταιρειών, Αυτόνομος Σταφιδικός Οργανισμός, σημαντικά στοιχεία της εργατικής νομοθεσίας, το ΙΚΑ (1934) κ.ά.). Παράλληλα, ξένες εταιρείες καλούνται να προχωρήσουν στην ανάπτυξη μέρους των αναγκαίων υποδομών με αυτοχρηματοδότηση και χρονικά περιορισμένη λειτουργία τους, όπως για παράδειγμα στους τομείς του ηλεκτρισμού των ηλεκτρικών μεταφορών και της ύδρευσης στην Αθήνα.

Τράπεζα της Ελλάδος

Η μεγαλύτερη όμως αλλαγή σημειώνεται στον τραπεζικό και στον νομισματικό τομέα. Παράλληλα με την ίδρυση ιδιωτικών εμπορικών τραπεζών ιδρύεται η Τράπεζα της Ελλάδος ως κεντρική και εκδοτική Τράπεζα, η Εθνική χάνει το εκδοτικό προνόμιο, και

καθώς με διαδικασίες σχάσης αυτονομούνται και η κτηματική και αγροτική πίστη από αυτή, με την ίδρυση των τραπεζών Κτηματική και Αγροτική, εξελίσσεται σε μια μεγάλη, εμπορική μόνο, τράπεζα.

Το 1928 το νομισματικό σύστημα αλλάζει, καθώς η χώρα στηριζόμενη από δάνεια του εξωτερικού προσχωρεί στο νέο διεθνές σύστημα προσδιορισμού του συναλλάγματος που στηρίζονταν στον κανόνα χρυσού. Βάσει του συστήματος αυτού αποτελούσε η στερλίνα της Αγγλίας. Η σχέση της δραχμής καθορίστηκε προς 0,019526 γραμ. καθαρού χρυσού ή προς 375 δρχ. ανά λίρα Αγγλίας, 75,056 δρχ. ανά \$ κ.ο.κ., καθορίστηκε επίσης και ένα συγκεκριμένο ποσοστό καλύμματος στο 40%.

Η περίοδος, όμως, αυτής της σταθεροποίησης ήταν εξαιρετικά σύντομη, καθώς εξαιτίας των συνεπειών της οικονομικής κρίσης η Μεγάλη Βρετανία ανακοίνωσε το 1931 την εγκατάλειψη του κανόνα χρυσού. Η Ελλάδα αναγκάστηκε ύστερα από μη επιτυχημένη προσπάθεια σύνδεσης της δραχμής με το δολάριο να στραφεί προς την άρση της μετατρεψιμότητας της δραχμής (αναγκαστική κυκλοφορία) και σε μια σειρά μέτρων προστασίας του συναλλάγματος (αποκλειστικός έλεγχος του από την Κεντρική Τράπεζα, περιορισμός των κινήσεων κεφαλαίου, έλεγχος και ποσοστώσεις των εισαγωγών, αύξηση του καλύμματος) που αποτελούσαν σημαντικά στοιχεία παρέμβασης στην οικονομία μεγάλο μέρος των διεθνών πραγματικών της ροών (εισαγωγές - εξαγωγές), να στραφεί προς τον αντιπραγματισμό και προς τις χώρες που αποδέχο-

ταν αυτό το σύστημα συναλλαγών. Παρά τον εκσυγχρονισμό των νομισματικών θεσμών η κρίση οδήγησε στην παλιά μέθοδο της αναγκαστικής κυκλοφορίας.

Πώς, όμως, κινήθηκαν όλη αυτήν την ταραγμένη περίοδο που εξετάζεται εδώ η αγοραστική αξία και συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής; Όπως είναι αναμενόμενο, λόγω των διαρθρωτικών, με τα μέτρα της εποχής, προβλημάτων της οικονομίας της χώρας, εξαιτίας των έκτακτων εσωτερικών προβλημάτων, αλλά και της διεθνούς συγκυρίας και οι δύο σχέσεις κινήθηκαν αρνητικά για τη συναλλαγματική και την αγοραστική αξία της δραχμής. Η ισοτιμία της δραχμής προς το φράγκο από 0,998 το 1914 έπεσε στο 3,019 το 1928, ενώ η σχέση της με τη λίρα Αγγλίας από 375 δρχ., πάλι το 1928, ανά λίρα έφθασε στις 550 δρχ. το 1938. Το ίδιο ισχύει και για του τιμαριθμούς ορισμένων προϊόντων την ίδια περίοδο. Η εγχώρια φαρίνα κινήθηκε από τις 100 στις 2.390 μονάδες, ενώ τα ξερά φασόλια, το αρνίσιο κρέας, το λάδι, οι πατάτες και η ρετσίνα κινήθηκαν από τις 100 μονάδες στις 2961, 2739, 2716, 2227 και 2452 αντίστοιχα. ❧

Βιβλιογραφία

Δεμαθάς Ζ., Καλαφάτης, Θ., Σακελλαρόπουλος Θ., «Νομισματικές κρίσεις και η κρατική διαχείριση στην Ελλάδα», Αθήνα 1991.

Δεμαθάς Ζ., «Κράτος, Τράπεζες και Χρήμα μια διαδικασία εκσυγχρονισμού, στο Οι λειτουργίες του κράτους σε περίοδο κρίσης», Αθήνα 1990.

Χατζηιωσήφ Χρ. «Η μελέτη της εποχής του κεφαλαίου, στο Ιστορία της Ελλάδας τον 20ον αιώνα», Αθήνα 1989.

Ψαλιδόπουλος Μ., «Η κρίση του 1929 και οι Ελληνες οικονομολόγοι», Αθήνα 1989.

Στα χρόνια της Κατοχής



▲ Το πρώτο πεντοχίλιαρο της Κατοχής που κυκλοφόρησε το 1942. Εθνικοσοσιαλιστικός ρεαλισμός και αρχαιοελληνικό παρελθόν χέρι χέρι.



▲ Ένα από τα ιαλικά κατοχικά χαρτονομίσματα που κυκλοφορούσαν στα Δωδεκάνησα το 1944 (Governo delle isole italiane dell' Egeo).

Τον ΘΑΝΑΣΗ ΚΑΛΑΦΑΤΗ

Επίκουρον καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Περαιά

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΡΑΧΜΗ την περίοδο 1940–50 υφίσταται ένα σοβαρό ευτελισμό της εσωτερικής και εξωτερικής αξίας της, που είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα των οδυνηρών περιπετειών του ελληνικού έθνους: πόλεμος της Αλβανίας – Κατοχή – Δεκεμβριανά – Εμφύλιος. Από την περίοδο του αλβανικού πολέμου η δραχμή αρχίζει να κλυδωνίζεται για να απαξιωθεί ιδιαίτερα την περίοδο 1943–44. Η πτώση της δραχμής, αποτέλεσμα ιδιαίτερα ανώμαλων πολιτικών καταστάσεων, ωθεί με τη σειρά της στη δημιουργία και ενίσχυση αρνητικών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών φαινομένων, ενώ η αποκατάσταση της κλυδωνισμένης θέσης της και της νομισματικής σταθεροποίησης θα αποδειχθεί έργο δύσκολο για τα επόμενα χρόνια. Θα χρειασθεί μια περίπου δεκαετία για να σταθεροποιηθεί το νομισματικό σύστημα και ταυτόχρονα να ανασυγκροτηθεί η οικονομία, που ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη της νομισματικής σταθεροποίησης. Το διπλό αυτό έργο έγινε δυνατό, εκτός των άλλων, χάρη στην ενίσχυση του κρατικού παρεμβατισμού στην οικονομία και κατέστη αντικείμενο μεγάλης διαμάχης σε σχέση με τις εναλλακτικές στρατηγικές της γενικότερης οικονομικής ανάπτυξης της χώρας.

Τιμαριθμικές πιέσεις

Οι τιμαριθμικές πιέσεις στη διάρκεια του αλβανικού πολέμου, περίοδο κατά την οποία οι πολεμικές δαπάνες χρηματοδοτούνται με αγγλικά δάνεια και νέες κοπής δραχμές, σε συνδυασμό με την αποδιοργάνωση των αγορών, τη μείωση της παραγωγής και τη διεθνή απομόνωση οδηγούν στις αποκρύψεις και ελέγχους, προλειαίνοντας το έδαφος για την έλευση της μαύρης αγοράς, που θα αναπτυχθεί ιδιαίτερα την αμέσως επόμενη περίοδο, την περίοδο της Κατοχής 1941–44.

Η κατάληψη της χώρας από τις δυνάμεις του Άξονα οδηγεί τους πρώτους μήνες της Κατοχής σ' ένα νομισματικό χάος. Οι τρεις δυνάμεις Κατοχής, Γερμανία, Ιταλία και Βουλγαρία, κυκλοφορούν τα δικά τους νομίσματα, χωρίζοντας την Ελλάδα σε διακεκριμένες νομισματικές ζώνες, για να επανέλθει η δραχμή ως κύριο μέσο συναλλαγών τον Αύγουστο του 1941. Η εγκατάσταση των κατοχικών κυβερνήσεων επιδεινώνει την οικονομική κατάσταση, καθώς με την έκδοση νέου χαρτονομίσματος καλύπτονται οι ανάγκες 400 χιλιάδων στρατιωτών των δυνάμεων Κατοχής. Τα 3/5 των συνολικών δαπανών αφορούν τη συντήρηση των στρατευμάτων κατοχής.

Ο πληθωρισμός έτρεχε σε όλη την κατοχική περίοδο με όλο και μεγαλύτερους ρυθμούς εκτός από την περίοδο 1942–43. Από 125 μονάδες ο δείκτης κόστους ζωής την 31η Ιανουαρίου 1941, έφτασε τις 2.085 την 31η Ιανουαρίου 1943, ενώ η πιστωτική κυκλοφορία μέσα στην ίδια περίοδο αυξήθηκε κατά 214 φορές. Καθώς η παραγωγή έπεφτε δραστικά, μειωνόταν το εισόδημα και κατ' επέκτασιν οι φόροι. Πιο συγκεκριμένα, το 1942 το εθνικό εισόδημα είχε μειωθεί σε πραγματικούς όρους 20 δισεκατομμύρια σε σχέση με το εισόδημα του 1938, που ανερχόταν σε 67 δισεκατομμύρια δραχμές. Ο υπερπληθωρισμός άρχισε να εκδηλώνεται ιδιαίτερα από τον Οκτώβρη του 1943, όταν ο δείκτης κόστους ζωής θα ανέλθει στις 22.825 μονάδες.

και του Εμφυλίου

Η αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων δεν φαίνεται να διευκολύνει την οικονομική θέση της κατοχικής κυβέρνησης, καθώς έχει εξαρθρωθεί η παραγωγική βάση της οικονομίας και η αντιμετώπιση σοβαρών κοινωνικών αναγκών επιβάλλει την έκδοση νέου χρήματος. Το χαρτονόμισμα που κυκλοφορούσε την παραμονή της νομισματικής διαρρύθμισης ήταν 4.910 τετράκις εκατομμύρια και αντιπροσώπευε: όλο το χαρτονόμισμα μέχρι τον Οκτώβριο του 1940, 11 περίπου δισεκατομμύρια δραχμές – τα έξοδα επιστράτευσης εκτός από φόρους καλύφθηκαν με δανεισμό από την Τράπεζα της Ελλάδος, που στο εξάμηνο του πολέμου έφτασε τα 22 δισεκατομμύρια δραχμές– όλα τα έξοδα συντήρησης των δυνάμεων κατοχής και τα έξοδα του ελληνικού Δημοσίου. Το σύνολο υπολογιζόταν σε 50 εκατομμύρια χρυσές λίρες.

Πολεμικός υπερπληθωρισμός

Ο πολεμικός υπερπληθωρισμός, απότοκος κυρίως της πρακτικής των γερμανικών δυνάμεων Κατοχής να εισπράττουν από το ελληνικό Δημόσιο τα «Έξοδα Κατοχής» με νέας κοπής χρήμα, όλο και σε μεγαλύτερα ποσά, που υπερβαίνουν τα όρια που είχαν δεχθεί οι ίδιες οι κυβερνήσεις της Γερμανίας και της Ιταλίας με τη Συμφωνία της Ρώμης τον Μάρτιο του 1942, συνδέεται με τη δημιουργία του Κατοχικού Δανείου –η επιστροφή του διεκδικείται σήμερα από την Ελλάδα. Αυτή η υπέρβαση των «ορίων» καθίσταται συνεχώς μεγαλύτερη, καθώς η επίταξη και οι κατασχέσεις των παραγωγικών μέσων της χώρας από τις γερμανικές δυνάμεις γίνονταν ευκολότερες από την επέκταση της λαϊκής αντίστασης. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι οι ανατροπές και αλλαγές των κατοχικών κυβερνήσεων συνδέονται με την ανάπτυξη της αντιστασιακής πάλης, από τη μια, και, από την άλλη, με τις πτήσεις των Γερμανών να εξασφαλίσουν όλο και μεγαλύτερα ποσά, όχι μόνο για τη συντήρηση των δυνάμεων Κατοχής, αλλά και τον ανεφοδιασμό του Ρόμμελ στην Αφρική.

Ο πολεμικός πληθωρισμός και ιδιαίτερα ο πολεμικός υπερπληθωρισμός της περιόδου 1943–44 συντελεί στην επαύξηση των θυμάτων του πολέμου και της πείνας. Η τεράστια αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας συνεπάγεται τη μεγάλη υποτίμηση της δραχμής που με τη σειρά της επιδρά στην κατανομή του εισοδήματος και θίγει πρώτιστα τους μισθωτούς και τους εργαζομένους. Την ίδια στιγμή η απόκρυψη των αγαθών και οι έλεγχοι οδηγούν στη μαύρη αγορά, μέσα και γύρω από την οποία νέα κοινωνικά στρώματα αναδεικνύονται και άλλα υποχωρούν, καθώς αγοραστές σε αυτή την αγορά είναι οι συνεργάτες των κατακτητών και αγοραστές τροφίμων που ρευστοποιούν την ακίνητη περιουσία τους. Έτσι, σημειώνεται η ανάδειξη ενός ιδιαίτερου κοινωνικού στρώματος, «οι πλουτήσαντες από τον πληθωρισμό», στρώμα που επέβαλε αρνητικούς κανόνες οικονομικής συμπεριφοράς και κληροδότησε σημαντικές καθυστερήσεις και αγκυλώσεις στην ελληνική κοινωνία. Την ίδια περίοδο το πάγωμα των ενοικίων και ο τεράστιος υπερπληθωρισμός οδηγούν στη σύγκρουση ιδιοκτητών και ενοικιαστών με τη μορφή δικαστικών διώξεων και ανακαταλήψεων των οικιών, στα μεγάλα αστικά κέντρα. Μέσα σ' αυτό το κλίμα συντριβής της αγοραστικής δύναμης της δραχμής ρυθμιστικός πα-

Οι οικονομικές προσπάθειες στις δύσκολες ώρες του εθνικού μας βίου

ράγοντας και μέσο συναλλαγών αναδεικνύεται η χρυσή λίρα, για να εγκαινιασθεί έτσι η αρχική του «άγους» της χρυσοφιλίας που θα ταλανίσει την ελληνική οικονομία και κοινωνία την επόμενη δεκαετία.

Νομισματική διαρρύθμιση

Με τη νομισματική διαρρύθμιση της 9ης (11ης) Νοεμβρίου 1944 επιχειρείται η αποκατάσταση και σταθεροποίηση του νομισματικού συστήματος. Τίθεται σε κυκλοφορία μια νέα δραχμή, 50 δισεκατομμύρια παλιές δραχμές = 1 νέα δραχμή που προσδέεται στη στρατιωτική αγγλική λίρα, 600 νέες δραχμές = 1 στρατιωτική αγγλική λίρα και μέσω της τελευταίας με την αγγλική στερλίνα. Το σταθεροποιητικό αυτό σχήμα απέτυχε γρήγορα. Μέσα στο γενικότερο δυσμενές πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο, οι αδυναμίες του πραγματικού τομέα της οικονομίας ανατρέπουν γρήγορα τις παρεμβάσεις στον νομισματικό τομέα, με αποτέλεσμα ο πληθωρισμός να κινείται με ταχύτατους πάλι ρυθμούς.

Στις 3 Ιουνίου 1945 μπαίνει σε εφαρμογή ένα νέο σταθεροποιητικό πρόγραμμα. Πρόκειται για το πρόγραμμα του Κ. Βαρβαρέσου, που ανάμεσα στα μέτρα που παίρνει η κυβέρνηση είναι και ορισμένες ρυθμίσεις νομισματικού χαρακτήρα. Μειώνεται η εξωτερική αξία της δραχμής κατά 68%, για να ευνοηθούν οι εξαγωγές και ταυτόχρονα μειώνεται η εσωτερική της μέσω της μείωσης των τιμών των αγαθών. Έτσι, η νέα σχέση δραχμής και αγγλικής στερλίνας ορίζεται μια στερλίνα = 2.000 δραχμές. Και το σταθεροποιητικό αυτό σχήμα θα αποτύχει για να ανοίξει ο δρόμος για την τρίτη νομισματική διαρρύθμιση της 24ης Ιανουαρίου 1946, η οποία επιβάλλεται με την Αγγλοελληνική Συμφωνία του Λονδίνου. Με τη συμφωνία αυτή, η Ελλάδα αναλαμβάνει να συστήσει

τρεις επιτροπές που ελέγχουν την οικονομική και δημοσιονομική πολιτική. Συνιστάται στην Τράπεζα της Αγγλίας ειδικός λογαριασμός καλύμματος αποτελούμενος από 15 εκατομμύρια χάρτινες λίρες που πρέπει να καταθέσει η Τράπεζα της Ελλάδος και 10 εκατομμύρια λίρες αγγλικές πιστώσεις και ορίζεται νέα ισοτιμία της δραχμής. Η σχέση της δραχμής με τη στερλίνα ορίζεται μια στερλίνα = 20.000 δραχμές και 5.000 δραχμές = ένα δολάριο. Με το νέο σχήμα τα πραγματικά και νομισματικά μεγέθη της οικονομίας βελτιώνονται, αλλά θα χρειασθεί, αφού μεσολαμβάνουν η υποτίμηση του Σεπτεμβρίου του 1949 και τα προγράμματα ξένης βοήθειας, να επέλθει η σταθεροποίηση του νομισματικού συστήματος με το μεγάλο εγχείρημα της 9ης Απριλίου 1953.

Η πτώση της αξίας της δραχμής και η προσπάθεια αναστήλωσής της συνδέονται άμεσα με τις δύσκολες ώρες της εθνικής επιβίωσης και τη μάχη της μεταπολεμικής οικονομικής ανασυγκρότησης. Η οικονομική ανασυγκρότηση και η αποκατάσταση του νομισματικού συστήματος και της δραχμής, που έγιναν δυνατές χάρη στην ξένη βοήθεια και τις υπερμετρες θυσίες των χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων, αποτελούν ιδιαίτερα πλέον κεφάλαια στην ιστορία του νέου ελληνικού κράτους, όπως διαμορφώθηκε ύστερα από τον απελευθερωτικό αγώνα του 1821, η μελέτη των οποίων παρέχει σοβαρά διδάγματα για τη σχέση νομίσματος και εθνικού κράτους, αλλά και υπερεθνικών σχηματισμών.

Βιβλιογραφία

Γ. Αλογοσκούφης, Σ. Λαζαρέτου, «Η Δραχμή», Αθήνα 1997.

Β. Δαμαλάς, «Σύντομος Ιστορία της Δραχμής (Από το 1853 μέχρι το 1953)», Σπουδαί τ. 9–10 1958, σ. 33–45

Θ. Καλαφάτης, «Νομισματικές Διαρρυθμίσεις και Κοινωνικές Επιπτώσεις: Ελλάδα 1944–1946» Πρακτικά Συμποσίου Δεκεμβρίου '44, «Νεώτερη Ερευνα, Νέες Προσεγγίσεις», σ. 43–55, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα 1996.



▲ Η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης τύπωσε χαρτονόμισματα κρηφά στην Αθήνα στις «5 Ιούνη 1944». Η αξία τους δεν ήταν σε δραχμές αλλά σε οκάδες σιαριού.

Από την Ανασυγκρότηση στη Μεταπολίτευση

Των ΖΑΧΑΡΙΑ ΔΕΜΑΘΑ
- ΘΑΝΑΣΗ ΚΑΛΑΦΑΤΗ

ΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ σύστημα αποκαθίσταται ουσιαστικά με την υποτίμηση της δραχμής την 9η Απριλίου 1953. Από την ημερομηνία αυτή και μετά, η δραχμή διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις νομισματικές και οικονομικές εξελίξεις, εφ' όσον στις αρχές της δεκαετίας του '50 η χρυσή λίρα παύει να λειτουργεί ως μέσον αποθησαύρισης και πολλές φορές ως μέσον συναλλαγών. Η αγοραστική αξία της δραχμής ενισχύεται ολοένα, η εξωτερική της αξία εξισορροπείται καθώς προσδέεται με το σύστημα χρυσού - συναλλάγματος του Bretton Woods, ο πληθωρισμός μειώνεται αισθητά και παύει ουσιαστικά να αποτελεί οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα. Η εξωτερική αξία της δραχμής θα διατηρηθεί σταθερή, μέχρι το 1971, όταν αρχίζει να κλυδωνίζεται το διεθνές νομισματικό σύστημα. Ετσι γίνεται φανερό ότι η εξεταζόμενη εποχή χωρίζεται σε δύο διακεκριμένες περιόδους, στην πριν και μετά το 1971.

Στην πρώτη περίοδο η αποκατάσταση του νομισματικού συστήματος συνδέεται οργανικά με την προσπάθεια εκβιομηχάνισης της χώρας και την οικονομική της απογείωση. Η πιστωτική και νομισματική επέκταση ελέγχονται συστηματικά, για να αποφευχθούν νέες πληθωριστικές πιέσεις, που αποτελούν οδυνηρή εμπειρία του πρόσφατου παρελθόντος, ενώ ταυτόχρονα επιχειρείται ώθηση της οικονομικής δραστηριότητας. Μια πολιτική «stop and go» φαίνεται να υιο-

θετείται από τους υπεύθυνους φορείς της άσκησης οικονομικής πολιτικής και το τραπεζικό σύστημα απελευθερώνεται πολύ αργά μέσα από μια βασανιστική διαδικασία. Βασικοί σταθμοί στην πορεία της ελληνικής δραχμής την πρώτη αυτή περίοδο είναι:

Η ταυτόχρονη σταθεροποίηση του νομισματικού συστήματος και η υποτίμηση της δραχμής, η απομάκρυνση του άγους της χρυσοφιλίας και η θέσπιση υψηλών επιτοκίων για τις ιδιωτικές τραπεζικές καταθέσεις. Η διατήρηση της σταθεροποίησης της εξωτερικής και εσωτερικής αξίας της δραχμής δεν έγινε χωρίς επιβάρυνση στην ανοδική φάση των αναπτυξιακών ρυθμών, παρ' ότι αυτή η περίοδος ήταν από τις πιο παραγωγικά εύφορες, ούτε στη διανομή του εισοδήματος, καθώς, εκτός των άλλων, καθιλώθηκαν τα πραγματικά εισοδήματα των εργαζομένων. Ταυτόχρονα, σ' αυτή την περίοδο μπήκαν σε λειτουργία νέοι κοινωνικοί και οικονομικοί θεσμοί, που συνέβαλαν με τη σειρά τους στη διατήρηση της σταθεροποίησης του νομισματικού συστήματος.

Η υποτίμηση του 1953

Η υποτίμηση του 1953 έκλεισε έναν κύκλο ανεπιτυχών πειραμάτων για να καλυφθεί η διαφορά μεταξύ τιμών εσωτερικού και εξωτερικού και να εξουδετερωθεί ο νομισματικός πληθωρισμός. Με το εγχείρημα αυτό καταργήθηκε το σύστημα των πολλαπλών τιμών συναλλάγματος, που έρχονταν σαν αποτέλεσμα του μέχρι τότε ισχύοντος συστήματος εισφορών στις εισαγωγές και πριμοδοτήσεων στις εξαγω-

γές. Με την υποτίμηση της 9ης Απριλίου 1953 η τιμή του δολαρίου από 15.000 δραχμές ανέβηκε στις 30.000. Η υποτίμηση του 1953 κρίθηκε εκ των υστέρων επιτυχής, χάρη στα προπαρασκευαστικά μέτρα και σ' αυτά που ελήφθησαν μετά από την πραγματοποίηση του εγχειρήματος. Με το μέτρο αυτό εξασφαλίστηκε σταθερότητα στις τιμές, με το άνοιγμα όμως των εξωτερικών λογαριασμών της χώρας να διευρύνεται βραχυπρόθεσμα και μαζί του ο ξένος δανεισμός, για να αρχίσει να μειώνεται η σημασία αυτού του προβλήματος από το 1955 και μετά, όταν μέσω της εφαρμοζόμενης πιστωτικής πολιτικής αρχίζουν να ενθαρρύνονται οι ιδιωτικές καταθέσεις.

Το χαμηλό ποσοστό των ιδιωτικών καταθέσεων στις ελληνικές τράπεζες στις αρχές της δεκαετίας του '50 έχει σοβαρά αρνητικά αποτελέσματα στην ελληνική οικονομία, καθώς η προσφορά του νέου χρήματος και η ξένη βοήθεια συνιστούν τους κύριους πόρους των κεφαλαίων του ελληνικού τραπεζικού συστήματος. Ετσι, η θέσπιση υψηλών επιτοκίων για τις ιδιωτικές καταθέσεις το 1955 και το 1957 δίνει μια νέα δυναμική στην ελληνική οικονομία και το ελληνικό τραπεζικό σύστημα και καθιστά την πιστωτική πολιτική ένα ισχυρό όπλο της παρεμβατικής οικονομικής πολιτικής για την προαγωγή της οικονομικής ανάπτυξης. Η αναπτυξιακή όμως εμπειρία

Από την υποτίμηση της δραχμής το 1953 έως τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης



◀ Η αθηναϊκή τριήρης και η προτομή του Περικλή σε κατοστάριο του 1954 με την υπογραφή του Ξενοφώντος Ζολώτα.



◀ Υπάλληλοι της Τραπέζης της Ελλάδος μετρούν το έτος 1954 τα αποσπρόμενα πληθωριστικά χαρτονομίσματα (φωτ.: αρχείο Μεγαλοκονόμου).



▲ Πεντακοσάρικο των 1953. Οι παραστάσεις από τη βυζαντινή εποχή σπανίζουν στην εικονογραφία των νομισμάτων. Στην περίπτωση αυτή βέβαια, η παράσταση του αυτοκράτορα και η βυζαντινίζουσα γραφή παραπέμπει ενθώς στο πολίτευμα της εποχής.

απέδειξε ότι η πιστωτική πολιτική από μόνη της δεν αρκούσε και ότι η συνοχή του εφαρμοζόμενου συστήματος ενδεικτικού προγραμματισμού δεν ήταν η απαιτούμενη.

Η αποθησαύριση χρυσού συνέχισε να συνοδεύει τις προσπάθειες για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας και μετά το μεγάλο εγχείρημα της υποτίμησης της δραχμής την 9η Απριλίου 1953. Στο βάθος αυτής της πρακτικής υποκρυπτόταν μια έλλειψη εμπιστοσύνης στη δραχμή που είχε τις ρίζες της στο πρόσφατο παρελθόν. Η αποσύνδεση από τη χρυσή λίρα μέσα στις νέες συνθήκες ήταν πλέον αναγκαία για να αποφευχθούν οι πληθωριστικές πιέσεις κάθε φορά που η τιμή της λίρας ανέβαινε, ενώ τα συναλλαγματικά αποθέματα της Τράπεζας της Ελλάδας μειώνονταν επικίνδυνα στην προσπάθειά της να στηρίξει τη χρυσή λίρα. Έτσι, το 1965 με νομοθετική ρύθμιση, η αγορά της χρυσής λίρας περιορίζεται στο Χρηματιστήριο, για να χάσει σύντομα η τελευταία με την υιοθέτηση στη συνέχεια αυστηρών περιορισμών την οποία οικονομική σημασία.

Η ανατροπή της δημοκρατίας τον Απρίλη του 1967 και η επιβολή του στρατιωτικού καθεστώτος της κούντας των συνταγματαρχών θα συμπέσει με την ανατροπή της τάσης των μέχρι τότε ανοδικών αναπτυξιακών ρυθμών. Από την περίοδο αυτή και μετά θα επιχειρηθεί η εφαρμογή μιας επεκτατικής πιστωτικής πολιτικής που θα οδηγήσει στη δημιουργία ισχυρών πληθωριστικών πιέσεων, οι οποίες θα αυξηθούν ακόμη περισσότερο με τη διεθνή κρίση του 1971.

Η κρίση του 1971

Το καλοκαίρι του 1971 οι ΗΠΑ δηλώνουν ότι παύουν να διατηρούν τη σταθερή σχέση χρυσού και δολαρίου, που αποτελούσε τη βάση του νομισματικού συστήματος του Bretton Woods (1947). Το σύστημα των σταθε-



▲ Όπως ανακοίνωνε ο υπουργός Συντονισμού Σπ. Μαρκεζίνης στον ελληνικό λαό στις 9/4/53, η δραχμή υποτιμήθηκε κατά 50%, γεγονός που σηματοδότησε την πορεία της τα μεταπολεμικά χρόνια.



▲ Οι παραστάσεις των Μεγάλων Αλεξάνδρων αρχίζουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στα ελληνικά νομίσματα. Όταν πρωτοεκδόθηκε το χιλιάριο (1956) είχαν ήδη αρχίσει οι μεγάλες ανασκαφές στη Μακεδονία.

ρών ισοτιμιών αντικαταστάθηκε με τις κυμαινόμενες ισοτιμίες των διαφορετικών νομισμάτων.

Το σύστημα της παγκόσμιας αγοράς εμπορευμάτων και κεφαλαίων, που την περίοδο εκείνη ήταν τουλάχιστον ως προς το δεύτερο σκέλος του περισσότερο περιορισμένο με σημαντικά θεσμικά εμπόδια και με μικρότερη κίνηση κεφαλαίων απ' ό,τι σήμερα, απορρυθμίστηκε λειτουργικά, ενώ παράλληλα τα ίδια νομίσματα έτειναν όλο και περισσότερο να γίνονται αντικείμενο κερδοσκοπίας.

Οι συνέπειες της εξέλιξης αυτής στη χώρα συντονίστηκαν με τις συνέπειες των αραβοϊσραηλινών πολέμων και των πετρελαϊκών κρίσεων που από το 1973 άρχισαν σχεδόν περιοδικά να επανέρχονται στις αγορές. Οι αυξήσεις στην τιμή του πετρελαίου, που επεκτάθηκαν σταδιακά και σε άλλες πρώτες ύλες, οδήγησαν σε πληθωριστικές πιέσεις σε μια οικονομία, όπως η ελληνική, με μεγάλη εξάρτηση από τη συγκεκριμένη πηγή ενέργειας.

Οι πιέσεις αυτές επισωρεύτηκαν με αντίστοιχες πιέσεις που προήλθαν

από τις πολιτικές εξελίξεις στη χώρα, από την αποτυχημένη προσπάθεια εκ του άνω ελεγχόμενου εκδημοκρατισμού (1973), τα γεγονότα του Πολυτεχνείου και τη δικτατορία μέσα στη δικτατορία στη συνέχεια. Η κρίση στην Κύπρο που ακολούθησε το καλοκαίρι του 1974, κύρια συνέπεια της οποίας ήταν η τουρκική κατοχή μεγάλου μέρους της Κύπρου, αλλά και η μεταπολίτευση, διαμόρφωσαν το τελικό περιβάλλον πληθωριστικών πιέσεων και οικονομικής κρίσης όπου κινήθηκε η δραχμή τα αμέσως επόμενα χρόνια.

Οι τιμές βασικών οικονομικών δεικτών της περιόδου αποτυπώνουν την εικόνα αυτή. Κατά το διάστημα 1971 – 1981 οι ρυθμοί της οικονομικής ανάπτυξης με ελάχιστες εξαιρέσεις κινήθηκαν πτωτικά από το 7,8% στο -1,6% και ήταν σημαντικά πιο χαμηλοί από τους ρυθμούς της προηγούμενης περιόδου. Η ανεργία κρατήθηκε σχετικά χαμηλή περί το 2,0%, αλλά έφθασε στο 4,0% το 1981. Ο πληθωρισμός, τέλος, κινήθηκε από το 3,0% το 1971 στο 24,5% το 1981, με αιχμή το 26,9% το 1974.

Παρά τις εξελίξεις αυτές οι βασικοί μηχανισμοί της οικονομίας της χώρας δεν άλλαξαν σε σχέση με τους μηχανισμούς της προηγούμενης περιόδου. Οι οικονομικές διαρθρώσεις διατηρήθηκαν, ενώ το κράτος εξακολούθησε μέσα από τους θεσμούς του την προσπάθεια ελέγχου των εισαγωγών, αλλά και των ροών κεφαλαίου, καθώς και τη διαμεσολάβηση μεγάλου τμήματος των πραγματικών ροών με τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης μέσα από τους λογαριασμούς συμψηφισμών (clearing). Η μεταποίηση στη χώρα εξακολουθούσε να απολαμβάνει προστασίας. Παρά την ανάπτυξη των πόλεων και την αύξηση του πληθυσμού τους, οι αγροτικές διαρθρώσεις εξακολουθούν να παραμένουν αμετάβλητες, όμως το σύστημα έτεινε προς όλο και μεγαλύτερη κατανάλωση εξαιτίας της αυξανόμενης ρευστότητας.

Το τελικό αποτέλεσμα ως προς την ευημερία των κατοίκων κατά τη συγκεκριμένη περίοδο δεν αποδίδεται όμως μόνο από την τιμή των δεικτών που αναφέρονται προηγουμένα, καθώς μετά το 1974 η αμοιβή της εργασίας (μέσος πραγματικός μισθός) παρουσιάζει αύξηση, ενώ παράλληλα όλο και περισσότερο αποτυπώνονται τα αποτελέσματα της διάκρισης τμημάτων της πραγματικής οικονομίας από την οικονομία, η αποτίμηση της οποίας συμπεριλαμβάνεται στους συγκεκριμένους δείκτες.

Η δραχμή, κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '70, εισέρχεται σε μια περίοδο διολίσθησης, ενώ η ευημερία μοιάζει να κινείται αντίθετα, προαναγγέλλοντας την περίοδο που θα ακολουθήσει όπου μέσα από τις προσπάθειες ανάπτυξης, κοινωνικό κράτος, υποδομές, νέοι θεσμοί, που προέρχονται από την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ, αυξάνεται η ρευστότητα της οικονομίας και αρχίζει η σταδιακή απελευθέρωση αγορών.

Βιβλιογραφία

- Γ. Αλογοσκούφης, Σ. Λαζαρέτου, «Η δραχμή. Νομισματικά καθεστώτα και δημοσιονομικές διαταραχές στην Νεώτερη Ελλάδα», Αθήνα 1997.
- Β. Δαμαλάς, «Σύντομος Ιστορία της δραχμής», Ανάπτυξον από το περιοδικό «Σπουδαί της Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής, Αθήνα 1959.
- Ζ. Δεμαθάς, Γ. Σεραφεινίδης, «Διαρθρωτικά προβλήματα και πολιτικές στις νέιες περιοχές της Ε.Ο.Κ.: Η περίπτωση της Ελλάδας» στο: «Structural Problems and Policies of Southern E.C.C. Regions, The case of Greece», Ρώμη 1989.
- Ξ. Ζολώτας, «Νομισματικές και οικονομικές μελέτες 1945 – 1996», τόμος Α' και Β'. Αθήνα 1997.
- Δ. J. Halikias, «Money and Credit in a Developing Economy the Greek case», The York University Press 1978.
- Δ. Καράγιωργας, «Οι οικονομικές συνέπειες της στρατιωτικής δικτατορίας στο περιοδικό «ANTI» No 1, Αθήνα 1974.
- Υ.Π.Ε.Θ.Ο., «Μακροχρόνιες μακροοικονομικές στατιστικές σειρές», Αθήνα 1998.

Την τελευταία εικοσαετία

Τον ΣΤΥΛΙΑΝΟΎ ΣΑΡΑΝΤΙΔΗ

Καθηγητή και τέως πρόεδρο
στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Η ΕΘΝΙΚΗ νομισματική μονάδα, η δραχμή, που καθιερώθηκε με το Διάταγμα της 8/20 Φεβρουαρίου 1933 και αντικατέστησε τον φοίνικα του κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια, ιστορικά συνδέεται με την πορεία της Ελλάδας μέσα στην ΕΟΚ και την μετέπειτα Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.). Μετά την υποτίμηση της δραχμής στις 9/4/1953 και την καθιέρωση της ισοτιμίας της προς το αμερικανικό δολλάριο (\$1=30 δραχμές), η οποία διατηρήθηκε μέχρι το 1975, αρχίζει από το Μάρτιο 1975 μία βαθμιαία διολίσθηση έναντι των κυριότερων σκληρών νομισμάτων για την κάλυψη της απώλειας της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Ακολούθησαν οι υποτιμήσεις των ετών 1983 και 1985 μέσα στο πλαίσιο προγραμμάτων σταθεροποίησης της οικονομίας.

Την 1η/1/1981, η Ελλάδα έγινε πλήρες μέλος της ΕΟΚ (το δέκατο μέλος) μετά την υπογραφή της Πράξης Προσχωρήσεως στην Αθήνα στις 28/5/1979 από τον τότε πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή. Από τότε και μετά η δραχμή συνδέει τη τύχη της με τις εξελίξεις των νομισμάτων της ΕΟΚ. Τον Μάρτιο του 1979 τίθεται σε εφαρμογή το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα (ΕΝΣ), τα κύρια χαρακτηριστικά του οποίου ήταν: (α) η καθιέρωση της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Μονάδας (ΕCΥ), η οποία αποτελείται από μια δέσμη κοινοτικών νομισμάτων, (β) ο Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) και (γ) διάφοροι χρηματοδοτικοί μηχανισμοί παρεμβάσεως στην αγορά συναλλάγματος. Το σύστημα αυτό προέβλεπε τη δημιουργία αποθέματος σε χρυσό και δολάρια από εισφορές των κρατών-μελών και σε αντάλλαγμα λάμβαναν ΕCΥ. Τα ΕCΥ έπαιξαν το ρόλο αποθεματικού νομίσματος και λογιστικής μονάδας για τους λογαριασμούς της Κοινότητας. Δηλαδή, το ΕCΥ δεν αποτελούσε κυκλοφορούσα μονάδα υλικής υποστάσεως. Η δραχμή συμπεριλήφθηκε στο σύστημα στις 15/12/1984, ημερομηνία κατά την οποία αναθεωρήθηκε η σύνθεση του ΕCΥ, με ισοτιμία 91,043 δραχμές το 1 ΕCΥ.

Ετσι η δραχμή εισήλθε στον ΜΣΙ, σκοπός του οποίου ήταν ο περιορισμός των συναλλαγματικών διακυμάνσεων μεταξύ των κοινοτικών νομισμάτων μέσα από ένα σύστημα σταθερών διμερών κεντρικών ισοτιμιών με διακύμανση μέσα σε καθορισμένα περιθώρια, δίκην συστήματος Bretton Woods (σύστημα σταθερών ισοτιμιών).



▲ 28 Μαΐου 1979: Ο Κ. Καραμανλής υπογράφει στο Ζάμπειο Μέγαρο τη συμφωνία ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Δεξιά του ο υπουργός Εξωτερικών Γ. Ράλλης, αριστερά του ο υπουργός για θέματα ΕΟΚ Γ. Κοινογεώργης.

Η συνθήκη του Μάαστριχτ

Μεγάλο σταθμό στην εξέλιξη της Κοινότητας και στο νομισματικό σύστημα της ήταν η Συνθήκη του Μάαστριχτ (7/2/1992), η οποία τροποποίησε, συμπλήρωσε τη συνθήκη της Ρώμης του 1957, ολοκλήρωσε τη κοινή εσωτερική αγορά και δημιούργησε την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) σε τρία στάδια: Το πρώτο στάδιο άρχισε την 1η/7/1990. Το δεύτερο στάδιο άρχισε την 1/1/1994 με την πρόβλεψη δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ιδρύματος (ΕΝΙ), το

οποίο θα προετοίμαζε το έργο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ). Το τρίτο στάδιο άρχισε την 1/1/1999, κατά το οποίο έντεκα χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης εισέρχονται στη ζώνη του Ευρώ.

Στην παραπάνω ημερομηνία άρχισε και η δεύτερη φάση της διαδικασίας μετάβασης προς το κοινό νόμισμα (η πρώτη φάση αρχίζει στις 2/5/1998 και καθορίζονται σταθερές διμερείς συναλλαγματικές ισοτιμίες των 11 χωρών της Ε.Ε. -πλην της Ελλάδας). Κατά τη δεύτερη φάση της διαδικασίας επισημοποιούνται οι ισοτιμίες των νομισμάτων προς το ευρώ, το οποίο αντικατέστησε το ΕCΥ με ισοτιμία 1 ΕCΥ προς 1 ευρώ. Για την Ελλάδα καθορίζεται ισοτιμία της δραχμής προς το ευρώ (1 ευρώ=340,750 δρχ) και ορίζεται η εισοδός της στη ζώνη από 1η/1/2001 (με δύο χρόνια καθυστέρηση). Η τρίτη φάση αρχίζει τη 1η/1/2002, κατά την οποία θα αρχίσουν να κυκλοφορούν ως νόμιμο χρήμα τα τραπεζογραμμάτια και τα κέρματα σε ευρώ. Κατά το χρονικό διάστημα από 1η/1/2002 μέχρι 28/2/2002 θα κυκλοφορεί και η δραχμή παράλληλα με το ευρώ. Από την ημερομηνία αυτή και μετά, η δραχμή παύει να κυκλοφορεί και μπαίνει στο

χρονοντούλαπο της ιστορίας. Μέχρι την 1η/1/2002 οι τιμές και οι λογαριασμοί εκφράζονται τόσο σε δραχμές όσο και σε ευρώ.

Στην τελευταία εικοσαετία μπορούμε να πούμε ότι πλέον η τύχη της ελληνικής οικονομίας και της δραχμής συνυφίνεται με τις εξελίξεις στην ΕΟΚ (τώρα Ε.Ε.). Αντιπαρερχόμενοι την αρχική αναστάτωση που θα επέλθει στο κοινό από την κυκλοφορία του ευρώ, μέχρι να συνηθίσει και να εμπεδώσει την αριθμητική των μετατροπών, υπάρχουν σαφή πλεονεκτήματα από την κυκλοφορία ενός κοινού νομίσματος σε 15 ευρωπαϊκές χώρες και μελλοντικώς ίσως περισσότερες, όπως:

1. Θα εκλείψει ο συναλλαγματικός κίνδυνος και το κόστος συναλλαγών σε συνάλλαγμα με τα 11 νομίσματα της Ε.Ε. και θα παραμείνει μόνο για εκτός Ζώνης του Ευρώ.

2. Με την εξάλειψη των συναλλαγματικών κινδύνων θα εκλείψουν και οι αιτίες των αποκλίσεων των επιτοκίων των 12 χωρών, όπως και οι διαφορετικές προσδοκίες για τις τιμές των συναλλαγμάτων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν θα υπάρχουν μικροδιαφορές.

As πούμε, τέλος, το ύστατο χαιρε στην πολυπαθούσα δραχμή! ❀

Στο σύστημα των κυμαινομένων ισοτιμιών

Του Φίλιππου Δ. Σαχινίδη, Ph.D

Οικονομολόγος

ΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ σύστημα που πρέπει να ακολουθεί μια χώρα βρέθηκε πολλές φορές στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης και αποσκοπεί έντονα ακαδημαϊκούς και υπεύθυνους για την άσκηση της οικονομικής πολιτικής.

Η επιλογή των 12 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, να προχωρήσουν στη δημιουργία της ΟΝΕ μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι χώρες αυτές εκτίμησαν ότι οι στόχοι της οικονομικής πολιτικής επιτυγχάνονται ευκολότερα, όταν η χώρα μετέχει σε ένα σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Για να είμαστε πιο ακριβείς, στην περίπτωση της ΟΝΕ η Ελλάδα και οι άλλες έντεκα χώρες δεν επέλεξαν απλά τις σταθερές αντί για τις κυμαινόμενες ισοτιμίες, αλλά προχώρησαν στην υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος, του ευρώ, για να σηματοδοτήσουν την επιθυμία τους για μια κοινή νομισματική πορεία στο μέλλον, μια πορεία που δεν είναι αναστρέψιμη.

Στόχος του παρόντος άρθρου είναι η αξιολόγηση της εμπειρίας της Ελλάδας στο σύστημα των κυμαινόμενων ισοτιμιών την περίοδο 1973-2000. Επιπρό-

σθετα, δίνονται οι οικονομικές αιτίες με βάση τις οποίες η Ελλάδα απέρριψε το σύστημα των κυμαινόμενων ισοτιμιών και ανέδειξε τη συμμετοχή στην ΟΝΕ σε εθνική στρατηγική.

Η συζήτηση για το νομισματικό σύστημα, που εξυπηρετεί καλύτερα την επίτευξη των οικονομικών στόχων, όσο παρωχημένη και αν ακούγεται στην Ελλάδα, εξακολουθεί να είναι επίκαιρη σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως το Ην. Βασίλειο και τη Σουηδία που δεν είναι μέλη ούτε της νομισματικής ένωσης, ούτε του νέου Μηχανισμού Συναλλαγματικών Ισοτιμιών όπως συμβαίνει με τη Δανία.

Στην Ελλάδα, η δημόσια συζήτηση για το νομισματικό σύστημα ξεκίνησε στα τέλη του 1980, εξαιτίας της επιβράδυνσης στους ρυθμούς μεγέθυνσης του Εθνικού Προϊόντος, του υψηλού πληθωρισμού και των ανισορροπιών που εμφανίστηκαν στην ελληνική οικονομία, μετά την αποδέσμευση της δραχμής από το δολάριο τον Οκτώβριο του 1973 και τη μετάβασή της στο σύστημα των κυμαινόμενων ισοτιμιών.

Υπενθυμίζουμε ότι, στην πράξη, η πολιτική που ακολούθησε η Τράπεζα της Ελλάδος από το 1973 μέχρι την ένταξη της δραχμής στον Μηχανισμό των Συναλλαγματικών Ισοτιμιών τον Μάρτιο του 1998 υπήρξε μια πολιτική ελεγχόμενων διολισθησεων με

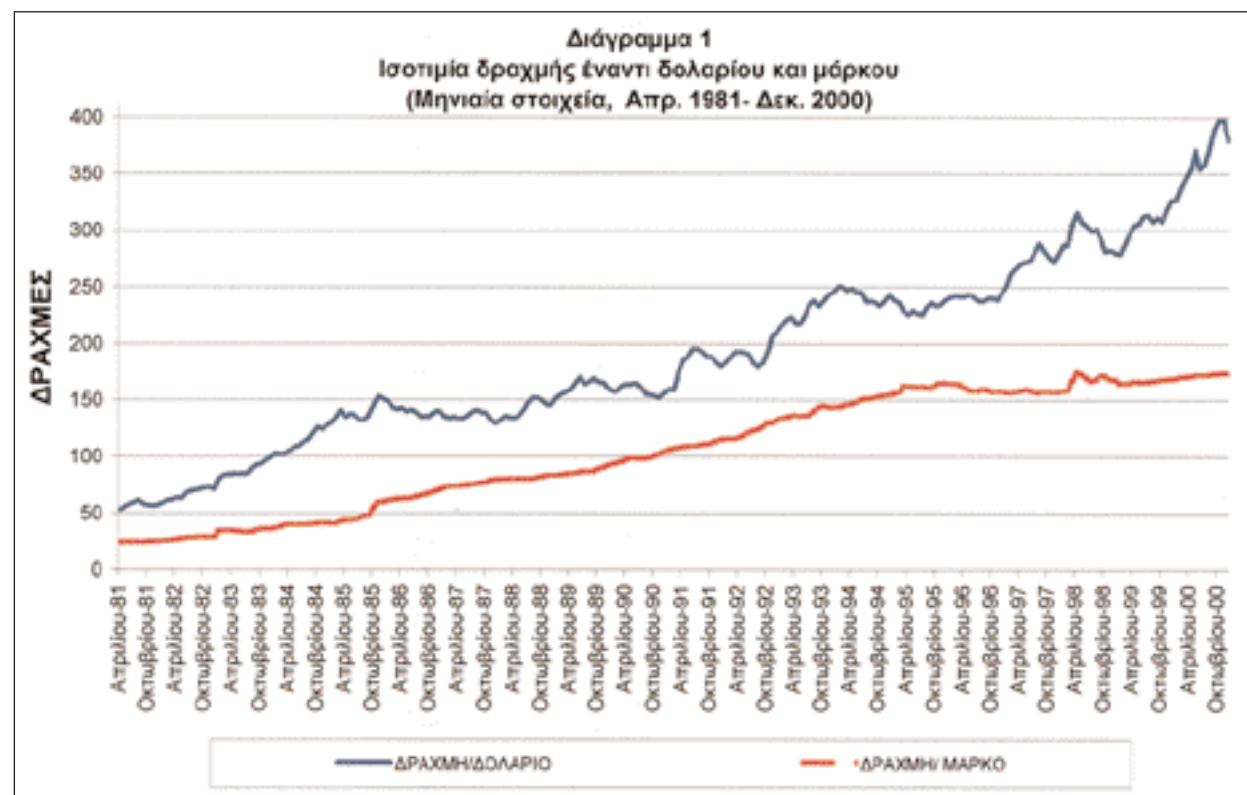
σημείο αναφοράς είτε ένα νόμισμα όπως το δολάριο ή το μάρκο, είτε ένα καλάθι νομισμάτων όπως αυτά που μετείχαν στο ECU (Διάγραμμα 1).

Η επιβράδυνση στους ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ ήταν τέτοιας έκτασης ώστε από το 1979 έως το 1995 οι ρυθμοί αυτοί να υπολείπονται των αντίστοιχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διάγραμμα 2). Επιπρόσθετα, ο πληθωρισμός στην Ελλάδα ήταν τριπλάσιος, πολλές φορές και τετραπλάσιος, του αντίστοιχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ τα ελλείμματα στον προϋπολογισμό της Γενικής Κυβέρνησης έφτασαν σε επίπεδα που κατέστησαν σχεδόν ανεξέλεγκτη τη δυναμική του δημόσιου χρέους.

Ανισορροπίες εμφανίστηκαν και στις εξωτερικές συναλλαγές της χώρας με τη διαμόρφωση του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών σε επίπεδα μη διατηρήσιμα. Οι τάσεις αυτές υπήρξαν η αιτία για τις δύο υποτιμήσεις που πραγματοποιήθηκαν στη δεκαετία του 1980. Η πρώτη έγινε το 1983, όταν η δραχμή υποτιμήθηκε κατά 16% έναντι του δολαρίου, με στόχο τον περιορισμό του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών. Η υποτίμηση δεν εξασφάλισε το επιθυμητό αποτέλεσμα και έτσι το 1985 η δραχμή υποτιμήθηκε έναντι του δολαρίου κατά 15%.

Κυμαινόμενες ισοτιμίες

Η πορεία της οικονομίας στη διάρκεια των κυμαινόμενων ισοτιμιών υπήρξε τέτοια που κατέστησε αναγκαία τη εκπόνηση πέντε σταθεροποιητικών προγραμμάτων (1983, 1985, 1990, 1993, 1994) με στόχο την αποκατάσταση της μακροοικονομικής ισορροπίας. Από αυτά, το πέμπτο κατά σειρά σταθεροποιητικό πρόγραμμα που τέθηκε σε εφαρμογή το 1994, με στόχο την ικανοποίηση των κριτη-



ΠΟΙΟ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ ΜΕ ΤΟ ΛΑΟ;

Ε'στιάς τις ελλογές οφείδεις να ψηφίσεις, για να πεις στο ΑΣΟΚ πόσο αγαπάς την περιβάλλον και τη φυσική σου κατάσταση που δημιουργήσε σε 2 1/2 μόλις χρόνια ...



◀ Προεκλογικές αφίσες των δύο μεγάλων κομμάτων από αναμετρήσεις στις αρχές της δεκαετίας του '80, όπου το «καλάθι της νοικοκυράς» έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στη συνθηματολογία της εποχής.

ρίων του Μάαστριχτ, στέφθηκε με επιτυχία και εξασφάλισε τη συμμετοχή της Ελλάδος στην ΟΝΕ. Επιπρόσθετα, συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος που ευνόησε την πραγματοποίηση νέων επενδύσεων, οι οποίες αποτελούν τον βασικό μοχλό ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Ετσι για πρώτη φορά ύστερα από πολλά χρόνια οι ρυθμοί ανάπτυξης της οικονομίας είναι ταχύτεροι από αυτούς της Ε.Ε.

Επομένως, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι εξελίξεις στην οικονομία ήταν αυτές που οδήγησαν στη διαπίστωση ότι η δυνατότητα που παρείχε στην Ελλάδα, το σύστημα των κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών, για άσκηση αυτόνομης συναλλαγματικής και νομισματικής πολιτικής, με γνώμονα τις εξελίξεις στην εγχώρια οικονομία, τελικά δεν εξασφάλισε τα αναμενόμενα οφέλη για την ελληνική οικονομία. Αντίθετα, στη δημόσια συζήτηση τονίστηκε από πολλούς πόσο σημαντική υπήρξε η συνεισφορά του νομισματικού συστήματος του Bretton Woods στις οικονομικές επιδόσεις της χώρας στην περίοδο 1953-1972.

Υποστηρίχτηκε ότι η συμμετοχή στο σύστημα του Bretton Woods ενίσχυσε την αξιοπιστία της τότε ακολουθούμενης νομισματικής πολιτικής, προσφέροντας μια «άγκυρα» στους οικονομικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση προσδοκιών για τον μελλοντικό πληθωρισμό. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η διαμόρφωση ενός σταθερού περιβάλλοντος, το οποίο ευνόησε την πραγματοποίηση επενδύσεων και διασφάλισε υψηλούς ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας και του ΑΕΠ.

Το ευνοϊκό αυτό περιβάλλον ανατράπηκε αμέσως μετά από την έξοδο από το σύστημα των σταθε-

ρών ισοτιμιών, οπότε άρχισε ένας φαύλος κύκλος αυξήσεων τιμών και μισθών. Η πρώτη πετρελαϊκή κρίση προκάλεσε την αύξηση του πληθωρισμού. Για να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων ακολουθήθηκε η πολιτική της διολίσθησης δραχμής. Οι εργαζόμενοι για να διασφαλίσουν το βιοτικό τους επίπεδο επεδίωκαν αύξηση των μισθών τους πολλές φορές πάνω από την αύξηση της παραγωγικότητας. Οι επιχειρήσεις,

στον βαθμό που ο ανταγωνισμός λειτουργούσε ατελώς, μετακυλούσαν το αυξημένο κόστος παραγωγής στις τιμές, οδηγώντας τον πληθωρισμό σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα, ενισχύοντας έτσι τον φαύλο κύκλο τιμών και μισθών. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν ο στασιμοπληθωρισμός που ταλαιπώρησε την οικονομία για πολλά χρόνια.

Αργότερα, στα τέλη της δεκαετίας του 1980, όταν η συναλλαγματική πολιτική χρησιμοποιήθηκε για να συγκρατήσει τις πληθωριστικές πιέσεις, η διολίσθηση έπαψε να καλύπτει τη διαφορά στον πληθωρισμό Ελλάδος και εταίρων. Η πολιτική αυτή, που έμεινε γνωστή ως πολιτική της σκληρής δραχμής, συνέβαλε ως ένα βαθμό στη μείωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων και την σταδιακή επιδείνωση του εμπορικού ελλείμματος και του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών.

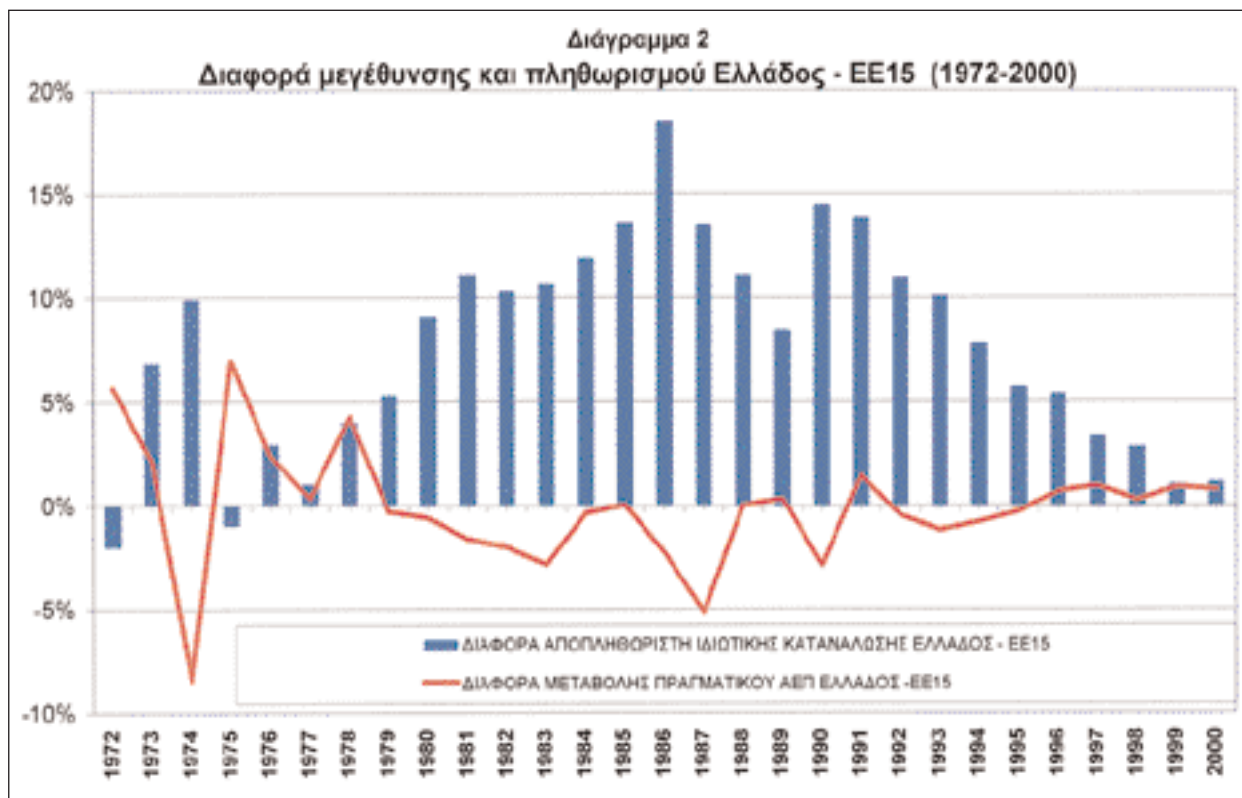
Ετσι, κάθε φορά που οι μετέχοντες στην αγορά συναλλάγματος κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών δεν ήταν διατηρήσιμο εκδηλώνονταν μια κερδοσκοπική επίθεση σε βάρος της δραχμής, καθιστώντας το κόστος υπεράσπισης της δυσβάστακτο για την οικονομία.

Οι πιο σημαντικές επιθέσεις που δέχτηκε η δραχμή ήταν αυτή του 1994, εν όψει της τότε επικείμενης απελευθέρωσης των βραχυπρόθεσμων κεφαλαίων. Η δραχμή ξεπέρασε την κρίση με πρωτοφανή άνοδο των επιτοκίων. Ετσι, το επιτόκιο για διατραπεζικές καταθέσεις μιας ημέρας έφτασε στο 178,6%! Η άλλη κρίση εκδηλώθηκε τον Μάρτιο του 1998, λίγους δη-

λαδή μήνες μετά το ξέσπασμα της χρηματοοικονομικής κρίσης του φθινόπωρο του 1997, στη Ν. Ασία. Τότε, η δραχμή υποτιμήθηκε κατά 12,3% έναντι του ECU και εντάχθηκε στον Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών.

Στη δεκαετία του 1990, η προσέγγιση για την αρνητική συμβολή των κυμαινόμενων ισοτιμιών στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, υιοθετήθηκε και από τα δύο κόμματα εξουσίας, με αποτέλεσμα στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η συμμετοχή στην ΟΝΕ να αναδειχθεί σε εθνική στρατηγική. Η ομοφωνία αυτή εξασφάλισε και την απαιτούμενη κοινωνική συναίνεση για την επιτυχημένη εφαρμογή του σταθεροποιητικού προγράμματος του 1994, το οποίο εξασφάλισε τη συμμετοχή της Ελλάδος στην ΟΝΕ. ❧

Οι συζητήσεις για το νομισματικό σύστημα της χώρας την τελευταία εικοσιπενταετία



Εικονογράφηση και σύμβολα

Τον **ΙΩΑΝΝΗ ΠΙΠΊΝΗ**

Χαράκτη - Ζωγράφο, Προϊστάμενον της Μονάδας Καλλιτεχνικών Εργασιών του ΙΕΤΑ της Τραπεζής της Ελλάδος

Το 1841 ιδρύθηκε η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος που είχε το αποκλειστικό προνόμιο έκδοσης τραπεζογραμμάτων για 25 χρόνια. Βασικοί μέτοχοι της τράπεζας, εκτός από το κράτος, ήταν ο Γεώργιος Σταύρου και ο φιλέλληνας Ελβετός ιππότης Εϋνάρδος. Τα πρώτα τραπεζογραμμάτια τυπώθηκαν στη Γαλλία το 1841. Αυτά ήταν των 25, 50, 100 και 500 δραχμών. Τα χαρτονομίσματα αυτά ήταν τυπωμένα μόνο από τη μία πλευρά και έφεραν τον τίτλο «Ελληνική Τράπεζα». Το 1842 τυπώθηκαν, πάλι στη Γαλλία, νέα τραπεζογραμμάτια, Β' έκδοσης, με τίτλο «Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος», τα οποία όμως κυκλοφόρησαν τον Οκτώβριο του 1847.

Το 1851 αποφασίστηκε να διαφοροποιείται το σχήμα των τραπεζογραμμάτων ανάλογα με την αξία τους. Τα πρώτα χαρτονομίσματα τα έκοβαν ακανόνιστα στο αριστερό μέρος, για να μπορούν με το απόκομμα να ελέγχουν τη γνησιότητά τους. Το 1861 ανανεώθηκε το προνόμιο τύπωσης τραπεζογραμμάτων για την Εθνική Τράπεζα, για άλλα 25 χρόνια. Χαρακτηριστική είναι στα πρώτα χαρτονομίσματα η εγγραφή: «Η παραποίηση τιμωρείται με δεσμά διά βίου». Από το 1852 τα τραπεζογραμμάτια εκτυπώνονται στο Λονδίνο, ενώ από το 1862 στην Αμερική. Από άποψη θεματολογίας, εκτός από τον θυρεό του Οθωνα, συναντάμε: την Αφθονία με το κέρασ της Αμαθείας (10 δρχ.), Νηρηίδα με τρίαίνα που κάθεται σε κοχύλι, την Οικοτεχνία και τη Γεωργία ανάμεσα σε γεωργικά εργαλεία και την Ελπίδα που στήριζεται σε θυρεό με άγκυρα.

Κατά τη βασιλεία του Οθωνα κυκλοφόρησαν 9 νομίσματα: το χρυσό 20δραχμο που χάραξε ο Βαυαρός Conrad Voigt μαζί με τα αργυρά 5δραχμο, 1 δραχμή, 1/2 δραχμή και 1/4 της δραχμής και τα χάλκινα των 10, 5, 2 και 1 λεπτού που χάραξε ο επίσης Βαυαρός Karl Lange. Το 1851 και 1855 ο K. Lange χάραξε νέα νομίσματα της 1, 1/2 και 1/4 δραχμής που φέρουν πορτρέτο του Οθωνα σε ωριμότερη ηλικία. Τα νομίσματα του Οθωνα κόπηκαν σε τέσσερα νομισματοκοπεία: Στη Βιέννη, το Μόναχο, όπου κόπηκαν τα πρώτα νομίσματα της βασιλείας του. Στο Παρίσι κόπηκαν το 5δραχμο του 1833, η δραχμή του 1833 και 1834, καθώς και η 1/2 δραχμή και 1/4 δραχμής του 1834. Στην Αθήνα εγκαταστάθηκε στη σημερινή Πλατεία Κλαυθμώνος τον Αύγουστο του 1836, υπό την εποπτεία του K. Lange και είχε περιορισμένες δυνατότητες τύπωσης, εκεί τυπώθηκαν τα χάλκινα



▲ **Εκατοντάδραχμο του 1900. Στη μία όψη έχει τον πρώτο διοικητή της Εθνικής Τραπεζής Γεώργιο Σταύρου και στην άλλη παράσταση ένοπλης Αθηνάς. Σήμερα αποτελεί συλλεκτικό θησαυρό.**

νομίσματα των 10, 5, 2 και 1 λεπτού από το 1836 ως το 1857.

Στο Νομισματοκοπείο των Αθηνών τυπώθηκαν, από το 1842 ως το 1847, και μικρές ποσότητες αργυρών κερμάτων, μερικά από τα οποία φέρουν το σήμα του Νομισματοκοπείου, την κουκουβάγια. Το Νομισματοκοπείο των Αθηνών έπαψε οριστικά να λειτουργεί το 1858.

Μετά την άφιξη του Γεωργίου Α' στην Ελλάδα, το 1863, τα πρώτα νομίσματα που κυκλοφόρησαν ήταν της Ιονίου Πολιτείας. Με τον Νόμο ΣΔ', περί «Νομισματικού Συστήματος», της 10ης Απριλίου 1867, καθιερώνεται νέα νομισματική μονάδα, που εξακολουθεί να ονομάζεται «δραχμή» και η Ελλάδα προσχωρεί στη «Λατινική Νομισματική Ένωση». Ο νέος νόμος προέβλεπε να κοπούν μόνο πολλαπλάσια της μονάδας. Έτσι κόπηκαν αργυρά 5δραχμα και χρυσά 5δραχμα, 10δραχμα, 20δραχμα, 50δραχμα και 100δραχ-

μα. Τα πρώτα νομίσματα του Γεωργίου Α' κυκλοφόρησαν το 1868. Η κοπή όλων των νομισμάτων έγινε στη Γαλλία, στα Νομισματοκοπεία του Παρισιού, του Στρασβούργου και του Μπορντώ. Τα πρώτα νομίσματα του Γεωργίου Α' φιλοτεχνήθηκαν από τον περίφημο χαράκτη του παρισινού Νομισματοκοπείου Albert Desiré Barre. Σε πολλά κέρματα εμφανίζεται η ελληνική εκδοχή του ονόματος: «Βαρρέ». Τα τελευταία νομίσματα που κόπηκαν επί Γεωργίου Α' ήταν το 20λεπτο και το 10λεπτο του 1911 και το 5λεπτο του 1912, που είναι τρύπια. Τέλος, για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας, Έλληνας καλλιτέχνης φιλοτέχνησε νομίσματα. Πρόκειται για τον διάσημο –και για την εποχή του– ζωγράφο Γεώργιο Ιακωβίδη που, στα τελευταία αργυρά νομίσματα της μακράς βασιλείας του Γεωργίου Α' –το 2 δραχμο του 1910 και τη δραχμή του 1910/11– επανασύνδεσε την κλασική



▲ Τα τελευταία αργυρά κέρματα του Μεσοπολέμου. Κόπηκαν στο νομισματοκοπείο των Βρυξελλών. Οι παραστάσεις τους, έργα των Βρετανών L. Jones και G. Kruger, είχαν ληφθεί από αρχαία ελληνικά νομίσματα.

παράδοση με το νεοελληνικό νόμισμα και έβαλε τις βάσεις για την περαιτέρω εξέλιξη του.

Τα πρώτα τραπεζογραμμάτια

Τα πρώτα τραπεζογραμμάτια που τυπώθηκαν επί Γεωργίου Α΄ ήταν των 25, των 10 και των 100 δραχμών. Αυτά ήταν ίδια με του Οθωνα, αλλά έφεραν τον θυρεό του Γεωργίου και κυκλοφόρησαν το 1867. Από το 1875 έως το 1883 τυπώθηκαν στην Αμερική νέου τύπου τραπεζογραμμάτια, των 10 και των 100 δραχμών, Ε΄ έκδοση, που φέρουν το διακριτικό «N». Το 1885 κυκλοφόρησαν χαρτονομίσματα των 10 δραχμών που μπορούσαν να κοπούν στα δύο. Έτσι για πρώτη φορά εμφανίζεται τραπεζογραμμάτιο των 5 δραχμών. Την ίδια χρονιά κυκλοφόρησαν και κερματικά γραμμάτια της 1 και 2 δραχμών, από τις Τράπεζες: Εθνική, Ιονική και Προνομίουχο Ηπειροθεσσαλίας.

Κατά τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Κωνσταντίνου Α΄ είχαν προετοιμαστεί νέες εκδόσεις αργυρών νομισμάτων από το Νομισματοκοπείο του Παρισιού. Αργότερα ετοιμάστηκαν νέα δοκίμια (1 και 2 δρχ.), σε νικέλιο, άργυρο και χρυσό. Το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου εμπόδισε την κυκλοφορία τους. Την περίοδο αυτή ανατυπώθηκαν και κυκλοφόρησαν τα χαρτονομίσματα της προηγούμενης περιόδου. Το 1917 κυκλοφόρησαν κερματικά γραμμάτια 1 και 2 δρχ. που φέρουν κόκκινη επισήμανση: «Νόμος 991/1917».

Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι δυσχερείς συνθήκες δεν επιτρέπουν την κοπή νέων νομισμάτων, γι' αυτό το Κράτος καταφεύγει στην έκδοση κερματικών γραμματίων της 1 και 2 δρχ. από τις Τράπεζες: Εθνική, Ιονική και Ηπειροθεσσαλίας. Επίσης για πρώτη φορά εκτυπώθηκαν κερματικά γραμμάτια της 1 και 2 δρχ. από το εργοστάσιο Γ. Ασπώτη στην Κέρκυρα.

Μετά την αποκατάσταση του Κωνσταντίνου στον Θρόνο, το 1920, κόπηκε το τρύπιο 50λεπτο του 1921, από χαλκονικέλιο, που τυπώθηκε σε 2 εργοστάσια του Birmingham της Αγγλίας. Όταν η παραγγελία έφτασε στον Πειραιά, η αξία του μετάλλου ήταν μεγαλύτερη από την ονομαστική – γιατί εν τω μεταξύ η δραχμή είχε υποτιμηθεί. Έτσι δεν κυκλοφόρησε ποτέ εκτός από ελάχιστα κομμάτια που διέρρευσαν και που θεωρούνται σπάνια και περιζήτητα. Επίσης κόπηκε στη Γαλλία, το 10λεπτο του 1922, που κυκλοφόρησε σε 120.000.000 κομμάτια μέχρι την κατάληψη της χώρας από τους Γερμανούς, το 1941. Από θεματολογική άποψη τα νομίσματα του Κωνσταντίνου Α΄ δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Τη φιλοτέχνηση είχε αναλάβει ο Κ. Δημητριάδης και ο Γ. Ιακωβίδης.

Το 1921 τέθηκαν σε κυκλοφορία τραπεζογραμμάτια των 50, 500 και 1.000 δρχ. και το 1922 των 100 δρχ. Όλα τα τραπεζογραμμάτια που κυκλοφορούσαν τότε κόπηκαν στα δύο με το Αναγκαστικό Δάνειο της 25ης Μαρτίου 1922 και το αριστερό τμήμα

ανταλλάσσόταν με ομολογίες. Τέθηκαν εκ νέου σε κυκλοφορία, ολόκληρα, με την επισήμανση «NEON» πάνω στο εθνόσημο.

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή

Το 1923, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, κυκλοφόρησαν τραπεζογραμμάτια χωρίς εθνόσημο, σε δύο εκδόσεις το καθένα. Είναι των 5, 10, 25, 50, 100, 500 και 1.000 δρχ. Στις 23 Ιανουαρίου 1926 επεβλήθη νέο αναγκαστικό δάνειο. Αυτή τη φορά τα χαρτονομίσματα κόβονταν στο 1/4 και 3/4. Το μικρότερο τμήμα ανταλλάσσεται με ομολογίες. Παράλληλα κυκλοφόρησαν ολόκληρα χαρτονομίσματα με την επισήμανση «NEON 1926». Μετά το αναγκαστικό δάνειο καταργήθηκε η έκδοση τραπεζογραμματίων των 25 δρχ. και για πρώτη φορά, κυκλοφόρησαν αυτά των 20 και των 5.000 δρχ. Αυτά ήταν και τα τελευταία χαρτονομίσματα της Εθνικής Τράπεζας, η οποία περιορίστηκε σε τραπεζικές εργασίες.

▼ Ο τελευταίος τύπος προπολεμικού πενήνταδραχμον με παραστάσεις αρχαίων γλυπτών, προτομή ποιητή και τμήμα της ζωφόρου του Παρθενώνα.





◀ **Χαρτονόμισμα 200 εκατομμυρίων τον 1944 πάνω σε πεντογίλιό του 1943, που κυκλοφόρησε στα Τρίκαλα από την Κομαντατούρ και τον νομάρχη Τρικάλων.**

Με τον Νόμο 3424 της 7ης Δεκεμβρίου 1927 ιδρύθηκε η Τράπεζα της Ελλάδος.

Επειδή τα αποθέματα σε χαρτονομίσματα εκδόσεων 1923–1927 ήταν μεγάλα, αποφασίστηκε να τεθούν σε κυκλοφορία με ημικυκλική κόκκινη επισημάνση «Τράπεζα της Ελλάδος».

Τα πρώτα χαρτονομίσματα ήταν των 500 και των 5.000 δρχ. και τέθηκαν σε κυκλοφορία στις 3 Μαΐου 1933. Εκτυπώθηκαν στην Αμερική και έφεραν στο κέντρο προτομή της Αθηνάς με περικεφαλαία. Στο διάστημα αυτό και μέχρι την αποκατάσταση του Γεωργίου Β΄ στον θρόνο, το 1935, τα νομίσματα που κόπηκαν άλλαξαν μορφή και αναζητήθηκαν πηγές έμπνευσης στην κλασική αρχαιότητα. Τα πρώτα που τυπώθηκαν το 1926 στη Βιέννη, ήταν η δραχμή, το 2δραχμο, το 50λεπτο και το 20λεπτο, από χαλκονικέλιο, και φέρουν την κεφαλή της Αθηνάς, από κορινθιακό στατήρα του 4ου αιώ π.Χ.

Τα κέρματα του 1930 παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται για το αργυρό 20δραχμο, μια επιτυχημένη αντιγραφή μακεδονικού τετραδράχμου που είχε εκδώσει ο βασιλιάς Αντίγονος Δώσων το 227–221 π.Χ., το αργυρό 10δραχμο, επίσης επιτυχημένη αντιγραφή της κεφαλής της Δήμητρας από στατήρα της Αμφικτυονίας των Δελφών (336–334 π.Χ.) και πίσω, στάχυ από στατήρα του Μεταποντίου του 4ου π.Χ. αιώνα. Και τα δύο αυτά κόπηκαν στο Λονδίνο. Επίσης το 5δραχμο του ίδιου έτους που παραπέμπει στον Φοίνικα του Καποδίστρια και ο μεγαλύτερος αριθμός του κόπηκε στο Λονδίνο και πολύ μικρότερος στις Βρυξέλες. Οι καλλιτέχνες που φιλοτέχνησαν τα νομίσματα αυτά είναι οι Percy Metcalfe, ο Langford Jones, ο Έλληνας Μιχαήλ Αξελός και ο Kruger Gray – πάνω σε σχέδιο του Μ. Αξελού.

Το 1935, με την επάνοδο της Βασιλείας, η Τράπεζα της Ελλάδος τυπώνει στη Γαλλία τραπεζογραμμάτια των 1.000, 50 και 100 δραχμών. Πρόκειται για χαρτονομίσματα με πολύ διαφορετική αισθητική, χωρίς βαριά περιγράμματα και κοσμήματα και πλούσια σε χρωματικούς τόνους. Οι παραστάσεις τους είναι: Υδραία με πιθάρι (1.000 δρχ.), αγρότισσα με στάχυα (50 δρχ.) και ο Ερμής (100 δρχ.).

Το 1938 ιδρύθηκε από την Τράπεζα της Ελλάδος το «Ίδρυμα Εκτυπώσεως

Τραπεζογραμμάτων και Αξιών» (ΙΕΤΑ), άρχισαν οι εργασίες ανέγερσής του στον Χολαργό και παραγγέλθηκαν οι πρώτες εκτυπωτικές μηχανές. Μεσολάβησε όμως ο Πόλεμος και η Κατοχή και η λειτουργία του ξεκίνησε μετά την Απελευθέρωση.

Το 1929 εκδόθηκαν τραπεζογραμμάτια των 50, 100, 500 και 1.000 δρχ., όλα Β΄ έκδοσης, που τυπώθηκαν στην Αγγλία. Στα χαρτονομίσματα αυτά επέστρεψε η προ του 1935 αισθητική αντίληψη, με την αρχαία θεματολογία και τα βαριά διακοσμητικά πλαίσια. Το 100δραχμο επισημάνθηκε και μετατράπηκε σε 1.000δραχμο χωρίς αλλαγή σειράς έκδοσης. Έτσι για πρώτη φορά εμφανίζεται επισήμανση για αλλαγή αξίας. Το 1941 τυπώθηκε το τελευταίο τραπεζογραμμάτιο της προκατοχικής περιόδου. Πρόκειται για το 50δραχμο που κυκλοφόρησε στη Μέση Ανατολή. Την εποχή εκείνη είχε εκδοθεί τραπεζογραμμάτιο των 1.000 δραχμών, με την κεφαλή του Μ. Αλεξάνδρου, που επονομάστηκε «λαχανίδα» λόγω του χρώματός του και λόγω του ότι η μοναδική τροφή που μπορούσε να βρει κανείς πλέον στους αγρούς ήταν οι λαχανίδες.

Στην Κατοχή

Στην περίοδο της Κατοχής εξακολούθησε η τύπωση τραπεζογραμμάτων τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Τα χαρτονομίσματα του εξωτερικού δεν φέρουν ημερομηνία έκδοσης (αχρονολόγητα) αλλά μόνον σειρά. Επίσης ενδιαφέρον παρουσιάζει η έκδοση 5.000 δραχμών, 10.000 δραχμών και 20.000 δραχμών που έγινε στη Μέση Ανατολή. Σε αυτά εμφανίζονται διαφορετικά μεγέθη και χρώματα για την ίδια αξία και χωρίς αλλαγή σειράς έκδοσης. Από το 1941 μέχρι και το τέλος του 1944 τυπώθηκαν πολλά χαρτονομίσματα σε διάφορα λιθογραφεία της χώρας, με αξίες συνεχώς αυξανόμενες λόγω του καλπάζοντος πληθωρισμού, με τελευταίο στις 3/11/1944, αυτό του φανταστικού ποσού των 100 δισεκατομμυρίων δραχμών που εικονίζει τη νύμφη Δηιδάμεια.

Τα πρώτα μεταπολεμικά τραπεζογραμμάτια τυπώθηκαν στην Αγγλία

στις 9/11/1944, είναι αξίας 50 δρχ. και εικονίζουν τη Νίκη της Σαμοθράκης.

Το 1947 το ΙΕΤΑ, που εν τω μεταξύ είχε εξοπλιστεί με σύγχρονα μηχανήματα και είχε στελεχωθεί με άριστους καλλιτέχνες–ζωγράφους, χαρακτες και εξειδικευμένο προσωπικό, τύπωσε το πρώτο του τραπεζογραμμάτιο, το 50δραχμο με τη Νίκη της Σαμοθράκης και φοίνικα. Την ίδια χρονιά ακολούθησαν: το 1.000δραχμο με τον Θ. Κολοκοτρώνη, το 5.000δραχμο με τη Μπρόττα και τη Θέτιδα που μεταφέρει τα

όπλα του Αχιλλέα και το 10.000δραχμο με τον Αριστοτέλη και τον Ηνίοχο – αρχαϊκή αρματοδρομία. Το 1949 εκδόθηκε χαρτονόμισμα των 20.000 δρχ., το οποίο επανεκτυπώθηκε ως 20δραχμο το 1954 μετά την υποτίμηση της δραχμής του 1953, που είχε σαν αποτέλεσμα να κοπούν τρία μηδενικά από όλες τις αξίες. Το 20δραχμο του 1954 έφερε κεφαλή Αθηνάς και κεφαλή Μέδουσας και πετεινό. Ακολούθησε το 1950 το 5.000δραχμο σε Δ΄ έκ-

δοση, με τον Διονύσιο Σολωμό και την Εξοδό του Μεσολογγίου. Επίσης το 50.000δραχμο, σε Α΄ έκδοση, με το κεφάλι κόρης της Θράκης και τον ναό του Ποσειδώνα στο Σούνιο. Στο χαρτονόμισμα αυτό έχουμε για πρώτη φορά χαλκογραφική εκτύπωση (χάραξη Α. Κορογιαννάκη, για την προσθήκη Α. Φ. Μαστιχιτιάδη, για την οπισθία).

Το 1955 εκτυπώθηκαν τα παρακάτω τραπεζογραμμάτια: το 10δραχμο με τον Γεώργιο Α΄ και τον Ναό των Αγίων Αποστόλων της Θεσσαλονίκης, το 20δραχμο με τον Δημόκριτο και το Συμπόσιο του Πλάτωνα, το 50δραχμο με τον Περικλή και τον Περικλή στην Πνύκα και, τέλος, το 500δραχμο με τον Σωκράτη και τον Απόστολο Παύλο στον Αρειο Πάγο.

Ακολούθησε το 1956 το 1.000δραχμο με τον Μ. Αλέξανδρο με λεοντή και τον Μ. Αλέξανδρο στη μάχη της Ισσού. Τα τραπεζογραμμάτια, από την αρχή της λειτουργίας του ΙΕΤΑ μέχρι και το 1956, φιλοτέχνησαν οι Α. Μαστούκας, Γ. Βελισσαριδής, Σ. Γιάνναρης, Α. Κορογιαννάκης και Ι. Στίνης και τη χάραξη υπογράφουν οι Α. Κορογιαννάκης, Γ. Βελισσαριδής και Φ. Μαστιχιτιάδης.

Σε αυτήν την περίοδο και μέχρι το τέλος της βασιλείας του Παύλου, το 1964, κόπηκαν διάφορα νομίσματα. Όλα φιλοτεχνήθηκαν από τον Έλληνα χαρακτή Β. Φαληρέα. Τα πρώτα που κόπηκαν το 1954 στο Παρίσι ήταν το 5δραχμο, το 2δραχμο, η δραχμή και το 50λεπτο. Όλα φέρουν το πορτρέτο του Παύλου και πίσω το εθνόσημο. Το ίδιο έτος στη Βέρνη κόπηκαν τα τρύπια 20λεπτο, 10λεπτο και 5λεπτο. Το 1959, επίσης στη Βέρνη, έγινε η κοπή του 10δράχμου.

Το αργυρό 20δραχμο που στην πίσω όψη φέρει τη Σελήνη πάνω σε άλογο κόπηκε στο Λονδίνο το 1960. Αργυρό αναμνηστικό 30δραχμο της Δυναστείας κόπηκε στο Παρίσι το 1963, σε 3.000.000 αντίτυπα. Αυτό φέρει κυκλικά τα πορτρέτα των 5 βασιλέων από το 1863. Είναι αξιοσημείωτο πως ο Αλέξανδρος (1917–1920) εμφανίζεται

Από τα πρώτα μεταπολεμικά χαρτονομίσματα τον 1944. Τη μία όψη κοσμεί η κεφαλή του χάλκινου αγάλματος (470 π.Χ.) από τη Λιβαδόστρα Βοιωτίας, σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.





◀ **Ο γλύπτης Βάσος Φαληρέας (1905-1979) ήταν ο χαράκτης όλων σχεδόν των κερμάτων που κυκλοφόρησαν από το 1954 μέχρι και το 1973. Η καλλιτεχνική του πορεία συνδέθηκε ουσιαστικά με τη μεταπολεμική δραχμή (φωτ.: αρχείο Μεγαλοκονόμου).**

για πρώτη φορά σε νόμισμα και πως ο Κωνσταντίνος Α΄ εμφανίζεται ως ΙΒ΄ (ο επόμενος μετά τον ΙΑ΄ Παλαιολόγο).

Ο Κωνσταντίνος Β΄, από το 1964 που ανέβηκε στον θρόνο μέχρι το 1968 έκοψε 6 νομίσματα που φιλοτεχνήθηκαν από τον Β. Φαληρέα. Το 1964 αργυρό αναμνηστικό 30δραχμο για τους γάμους του με την Άννα-Μαρία και είναι η πρώτη φορά που εμφανίζεται πορτρέτο βασίλισσας σε νόμισμα. Στη μία όψη εικονίζεται το βασιλικό ζεύγος και στην άλλη βυζαντινός δικέφαλος αετός. Η τύπωση έγινε στο Krongsberg της Νορβηγίας, για 1.000.000 τεμάχια και στη Βέρνη για άλλα τόσα. Το 1966 κόπηκαν στην Πράγα 10δραχμα, 2δραχμα, 1 δραχμή και 50λεπτά από χαλκονικέλιο. Στην ίδια πόλη και με το ίδιο κράμα κόπηκε το 1968 10δραχμο. Όλα εικονίζουν τον Κωνσταντίνο Β΄ και το εθνόσημο στην πίσω πλευρά. Στην ίδια περίοδο, στο ΙΕΤΑ, εκτυπώθηκε, το 1964, 50δραχμο με το κεφάλι της Αρέθουσας και σύνθεση παλιού και νέου ναυπηγίου, το 1966 100δραχμο με τον Δημόκριτο και το κτίριο της Ακαδημίας και το 1968 500δραχμο με τη Δήμητρα, τον Τριπτόλεμο και την Περσεφόνη και αϊγαγρο με τα μικρά της. Τις μακέτες αυτών των χαρτονομισμάτων φιλοτέχνησαν οι Γ. Βελισσαρίδης και Ι. Στίνης, ενώ τις χαράξεις εκτέλεσαν οι Λ. Ορφανός και Γ. Αγγελόπουλος.

Ταξινόμηση κατά μέγεθος

Από το 1964 το Ίδρυμα Εκτυπώσεων Τραπεζογραμμάτων και Αξιών της Τραπεζής της Ελλάδος εγκαινιάζει μια νέα πρακτική για τα τραπεζογραμμάτια που εκδίδει: τα ταξινομεί κατά μέγεθος, ανάλογα με την αξία τους και καθορίζει συγκεκριμένο θέμα και χρώμα για κάθε αξία. Έτσι, το 50δραχμο, το μικρότερο, είναι γαλάζιο και έχει σαν θέμα τη Ναυτιλία, το 100δραχμο κόκκινο και θέμα την Παιδεία, το 500δραχμο πράσινο και θέμα τη Γεωργία, το 1000δραχμο καφέ και θέμα τον Τουρισμό και το 5.000δραχμο μπλε και θέμα την Επανάσταση του 1821.

Τέλος, προστέθηκε το 10.000δραχμο με χρώμα ιώδες με θέμα την Επιστήμη – Υγεία και το 200δραχμο, πορτοκαλί και θέμα τον Διαφωτισμό.

Το 1970 εκτυπώθηκε τραπεζογραμμάτιο 1.000 δρχ. με τον Δία και Υδραία με τοπική ενδυμασία και άποψη του νησιού. Ακολούθησε, το 1978, 50δραχμο με κεφαλή του Ποσειδώνα και τη ναυπήγηση της Αργούς και τη Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα στο Ναύπλιο. Το ίδιο έτος 100δραχμο με την κεφαλή της Αθηνάς, του Πειραιώς και το κτίριο του Πανεπιστημίου και τον Αδαμαντιο Κοραή και τη Μονή Αρκαδίου.

Το 1983 εκδόθηκε 500δραχμο με τον Ιωάννη Καποδίστρια και νεοκλασικό κτίριο της Κέρκυρας (οικία του Ι. Καποδίστρια) και το φρούριο της Κέρκυρας. Το πρώτο 5.000δραχμο, μετά το 1950, εκδόθηκε το 1984 με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τους Αγίους Αποστόλους Καλαμάτας και τοπίο της Καρύταινας. Το 500δραχμο και το 5.000δραχμο είχαν απρόσμενη υποδοχή εκ μέρους μερίδας πολιτών, που παρερμήνευσαν κάποια στοιχεία τους και προσπάθησαν να τα αποδώσουν σε «μασονικό δάκτυλο», για το πρώτο, και σε «σατανικό», για το δεύτερο.

Τραπεζογραμμάτιο 1.000 δρχ. κυκλοφόρησε το 1987 με την κεφαλή του Απόλλωνα και τον Δισκοβόλο του Μύρωνα και τον Ναό της Ηρας στην Ολυμπία. Σε αυτό το χαρτονόμισμα εμφανίστηκε για πρώτη φορά το

«Δραχμές» αντί για «Δραχμαί» και «πληρωτέες με την εμφάνιση» αντί για «πληρωτέα επί τη εμφανίσει». Το τελευταίο χαλκογραφικό τραπεζογραμμάτιο, αξίας 1.000 δρχ., κυκλοφόρησε το 1995. Στη μία όψη εμφανίζει τον Γεώργιο Παπανικολάου, με μικροσκόπιο και σύνεργα έρευνας, και στην άλλη τον Ασκληπιό, ολόσωμο και αναθηματικό ανάγλυφο από το Αμφιαράειο, με τη θεραπεία του Αρχίνου από τον Αμφιαράο. Το τελευταίο χαρτονόμισμα του κύκλου της δραχμής είναι αξίας 200 δρχ. και εκδόθηκε το 1996. Η εντύπωση είναι λιθογραφική και παρουσιάζει τον Ρήγα Βελεστινλή – Φεραίο και το «Κρυφό Σχολείο» του Ν. Γύζη. Τα τραπεζογραμμάτια αυτά φιλοτεχνήθηκαν από τους καλλιτέχνες – ζωγράφους Ι. Στίνη, Β. Σαμπατάκο, Π. Σωτηρίου και Ν. Νικολάου και η χάραξη πραγματοποιήθηκε από τους καλλιτέχνες – χαράκτες Λ. Ορφανό, Γ. Αγγελόπουλο, Ι. Πιπίνη και Ε. Περράκη. Επίσης συνεργάστηκε και ο χαράκτης Π. Γράββαλος.

Το τραπεζογραμμάτιο των 5.000 δρχ. ανασχεδιάστηκε την 1/6/1997. Αυτό κρίθηκε αναγκαίο, γιατί είχαν υπάρξει πολλές περιπτώσεις παρακάραξης. Το ανασχεδιασμένο χαρτονόμισμα ήταν μικρότερο σε μέγεθος, είχε πολύ περισσότερα σημεία ασφαλείας και –για λόγους οικονομίας– λιθογραφική εκτύπωση στην πίσω πλευρά.

Όσο προς τα νομίσματα, κυκλοφόρησαν αναμνηστικά του πραξικοπήματος, το 1970. Αυτά έφεραν ημερομηνία 21η Απριλίου 1967 και ήταν 2 αργυρά, των 50 και 100 δρχ., και δύο χρυσά, των 20 και 100 δρχ. Το 1971 άρχισε να λειτουργεί ο Τομέας Τύπωσης Κερμάτων του ΙΕΤΑ και εκεί τυπώθηκαν πλέον τα νομίσματα της δικτατορίας. Το 1973 τίθεται σε κυκλοφορία νέα σειρά: των 10 και 20 λεπτών από αργίλιο και των 50 λεπτών, της 1 δρχ., των 2, 5, 10 και 20 δρχ., από χαλκονικέλιο. Το τελευταίο στη μία όψη φέρει παράσταση της Σελήνης που αναδύεται από τη θάλασσα πάνω σε ιππο. Το 1973 επίσης, με την κατάργηση της βασιλείας, κυκλοφόρησε νέα σειρά: των 10 και 20 λεπτών, από αργίλιο, των 50 λεπτών, της 1 και των 2 δρχ. από ορειχαλκο και των 5, 10 και 20 δρχ. από χαλκονικέλιο. Τα κέρματα αυτά φιλοτέχνησαν οι Β. Φαληρέας, Ι. Στίνης, Ν. Περαντινός, Ελ. Κελαϊδής και Λ. Ορφανός.

Στη μεταπολίτευση

Μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας στη χώρα, το 1974, νέα νομί-

σματα τυπώνονται, το 1976. Πρόκειται για το 10λεπτο, με παράσταση μαινόμενου ταύρου, και το 20λεπτο, με κεφαλή αλόγου, το 50λεπτο, με τον Μάρκο Μπότσαρη, τη δραχμή, με πλοίο δρόμωνα-κορβέτα και τον Κωνσταντίνο Κανάρη, και το δίδραχμο, με τον Γεώργιο Καραϊσκάκη, το πεντάδραχμο, με τον Δημόκριτο, και το εικοσάδραχμο, με τον Περικλή. Το 1980 έχουμε έκδοση 50δραχμο με τον Σόλωνα, το 1986 επίσης 50δραχμο, με τον Ομηρο – το νόμισμα αυτό πήρε το πρώτο βραβείο σε παγκόσμιο διαγωνισμό στην Αμερική), το 1990 έχουμε έκδοση 100δραχμο με τον Μ. Αλέξανδρο και τον Ηλιο της Βεργίνας και, τέλος, το 2000, πλήρη σειρά των κερμάτων κυκλοφορίας, από τη δραχμή έως και το 100δραχμο. Τις εκδόσεις αυτές φιλοτέχνησαν οι καλλιτέχνες Θ. Παπαγιάννης, Ν. Περαντινός, Κ. Καζάκος, Β. Σαμπατάκος, Λ. Ορφανός, Ν. Νικολάου και Π. Σωτηρίου.

Στο ΙΕΤΑ εκδόθηκαν και τα παρακάτω αναμνηστικά κέρματα κυκλοφορίας: 1994, δύο 50δραχμα της Βουλής των Ελλήνων, για τα 150 χρόνια Συνταγματικού Βίου, με τον Δ. Καλλέργη και τον Ι. Μακρυγιάννη. 1997, 10δραχμο για το 6ο Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Στίβου. 1998, 100δραχμο για το 13ο Πρωτάθλημα Καλαθοσφαίρισης. 1998, δύο 50δραχμα για το έτος Ρήγα Φεραίου και Διονυσίου Σολωμού. 1999, δύο 100δραχμα, ένα για το 45ο Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Ελληνορωμαϊκής Πάλης και ένα για το 70ό Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Αρσών Ανδρών και το 13ο Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Αρσών Γυναίκων. Οι εκδόσεις αυτές φιλοτεχνήθηκαν από τους Β. Σαμπατάκο, Ν. Νικολάου, Μ. Αντωνάτου, Γ. Σταματόπουλο και Α. Μιχελιουδάκη.

Επίσης το 2000 εκδόθηκαν 6 κέρματα κυκλοφορίας των 500 δρχ., εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Σαν θέματα έχουν: τον Είσοδο του σταδίου της αρχαίας Ολυμπίας, τον Ολυμπιονίκη Διαγόρα, τους Δημήτριο Βικέλα και Pierre De Coubertin, τον Ολυμπιονίκη Σπύρο Λούη, την Αφή της Ολυμπιακής Φλόγας και το Μετάλλιο. Κοινή δε όψη έχουν τον λογότυπο του «Αθήνα 2004». Τη φιλοτέχνηση των παραπάνω κερμάτων έκαναν οι Π. Γράββαλος, Θ. Παπαγιάννης, Κ. Καζάκος και Γ. Σταματόπουλος.

Εδώ κλείνει ο κύκλος της δραχμής. Μένει μόνο η κουκουβάγια και το «καραβάκι» στα κέρματα ευρώ να μας θυμίζουν το ιστορικό μας νόμισμα, στην αρχαία και στη σύγχρονη εποχή. ❧

► **Η Αρέθουσα κόσμησε το προτελευταίο πενήνταρικο, που πρωτοκυκλοφόρησε το 1964. Χαρίεσσα μορφή από καινοελληνικά νομίσματα της αρχαιότητας, συντρόφευε το χαριζιλίκι των νεότερων γενεών.**



ΔΕΝ ΤΑ ΠΛΩΚΑ καλά με τα χρήματα. Δεν καταλαβαίνω απόλυτα τον μηχανισμό τους, τη λειτουργία τους μέσα στην οικονομία. Δεν τα καταλαβαίνω όμως, σαν αντικείμενα. Σαν πράγματα που έχουν μια συγκεκριμένη θέση, κυρίως σε κρυφά σημεία της αμφίσεως, όπως η τσέπη, σε μυστικά σημεία των σπιτιών (κουτιά, σακούλια, βάζα) ή σε επτασφράγιστα θησαυροφυλάκια μέσα σε κτίρια με αυστηρή όψη, κτίρια που μοιάζουν με αρχαίους καθεδρικούς ναούς, όπως οι περισσότερες μεγάλες κεντρικές τράπεζες. Σκέφτομαι πως τα χρήματα, μεταλλικά ή χάρτινα, είναι όπως τα γράμματα του αλφάβητου. Στην κοινή τους χρήση είναι σύμβολα που ικανοποιούν την αναγκαιότητα της γραπτής επικοινωνίας. Αποσπασμένα όμως από αυτήν την ωφελιμιστική χρησιμοποίησή τους μπορεί να τα δει κανείς και σαν σημεία μαγικά, σαν αξιοπερίεργα δημιουργήματα του πολιτισμού με νόημα κρυπτικό, σιβυλλικό, παράξενα συνδυασμένο με τη ζωή, τον έρωτα και την ύλη. Στον νου μου έρχονται, για παράδειγμα, τα παλιά χρήματα που δεν έχουν αντίκρισμα. Είναι άκυρα και ωστόσο μοιάζουν πιο επιβλητικά, πιο αλλόκοτα, περιζήτητα από τους ιδιόρρυθμους συλλέκτες, αποκτούν μια αξία που δεν σχετίζεται με δύναμη αγοραστική, αξία σχετική με την αισθητική και τον χρόνο. Χωρίς το οικονομικό κύρος τους, φανερώνουν πιο έντονα το παράδοξο νόημά τους. Εκατοντάδες εκατομμύρια, τυπωμένα με περίτεχνες παραστάσεις, σκέτο χαρτί, που ίσως στα μάτια ενός παιδιού ή ενός ποιητή να μοιάζουν τώρα πιο εύκολα θησαυρός.

Οι τωρινές δραχμές σε λίγο καιρό θα πάρουν αυτήν τη θέση. Που ήδη την έχουν πάρει οι παλαιότερες δραχμές των παιδικών μας χρόνων. Το σημερινό χρήμα, όπως και να το κάνουμε, είναι πιο φασματικό. Παλαιότερα, τα λεφτά είχαν βαρύτητα. Ήταν πιο απτά, ήταν πιο «πράγματα». Η μετάβαση από το μεταλλικό νόμισμα στο χαρτονόμισμα δεν ήταν διόλου αστεία. Από το δεκάρικο ή το εικοσάρικο, η μεταπήδηση στο πενήντάρικο ήταν άλμα εξαιρετικά δύσκολο, που η επιτυχία του σε γέμιζε με δύναμη και ασφάλεια απροσμέτρητη. Το χιλιάρικο ήταν άπιαστο. Η θέα του στα χέρια των μεγάλων, σχεδόν σε φόβιζε. Σε χρώμα καφετί, όψη αυτοκρατορική, υφή πυκνή, βάραινε με ξεχωριστό κύρος στα χέρια, κυρίως ανδρικά, που το κρατούσαν, ή τα δερμάτινα πορτοφόλια που το περιείχαν. Η διαβάθμιση από την απλή δεκάρα μέχρι αυτό το περιζήτητο μα και τρομακτικό χρηματικό μέγεθος ήταν μια κλίμακα που η κάθε βαθμίδα της αντιστοιχούσε σε μια επακριβώς ορισμένη αγοραστική δύναμη, διόλου ευκαταφρόνητη και ας ήταν μικρή. Η πεντάρα, η δεκάρα, ελαφριά, παιχνιδιάρικη, τρύπια στη μέση, συνδυαζόταν προπαντός με χέρια μαθητικά που απλώνονταν στο περίπτερο, επιζητώντας την απόκτηση μιας μη-

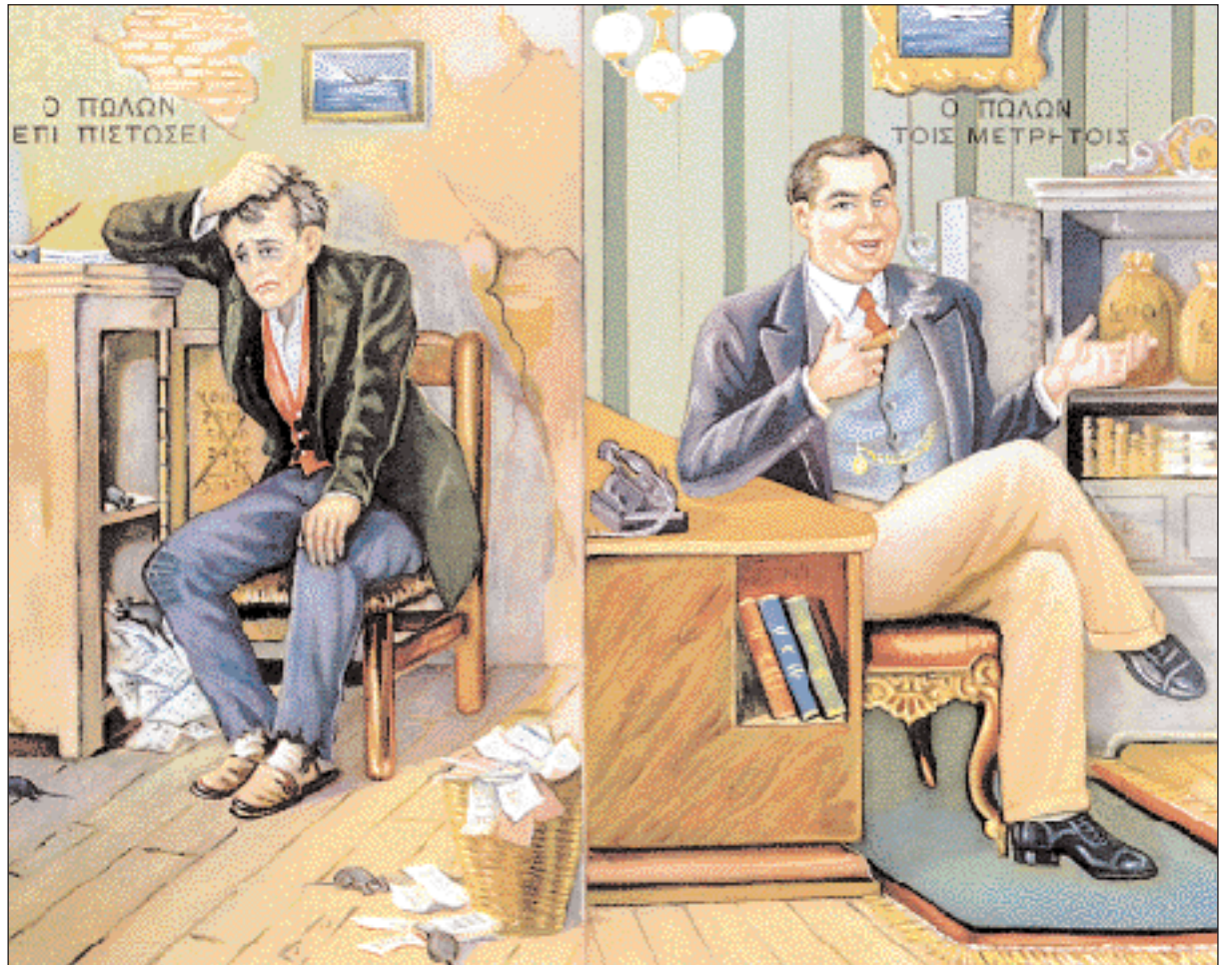
δαμνής, αλλά, ωστόσο, απόλυτα συγκεκριμένης, σπάνιας, και γι' αυτό διπλά αξιολάτρευτης καραμέλας. Μια δραχμή ήταν για ένα παιδί ολόκληρη περιουσία. Αρκετά βαριά, «σιδερένια», είχε στη μια της πλευρά την κατατομή του ηγεμόνα, και στην άλλη πλευρά τον ελληνικό θυρεό. Η χρήση της προσέδιδε μια μαυριδερή απόχρωση. Το γκρίζο μέταλλο, με τις βαθυσκοτεινές χαρακιές στα βαθουλωμένα σημεία και γύρω από τα γράμματα, πολλές φορές σου δημιουργούσε την ψευδαίσθηση ότι το νόμισμα ήταν αρχαίο, ότι οι Έλληνες συναλλάσσονταν ακόμα με νομίσματα της πιο παλιάς ιστορίας τους. Στα χρόνια του '60, έχω τη θολή εντύπωση ότι το εικοσάρικο ήταν το πιο όμορφο νόμισμα. Περίτεχνο, βαρύτιμο, με ασπρήνια χροιά. Θυμάμαι ότι κάποτε με ένα τέτοιο νόμισμα αγόρασα ως παιδί ένα κιλό κιμά. Μέχρι τώρα, η αντιστοιχία ανάμεσα σε αυτό το μικρό, στρογγυλό εργασμένο μέταλλο – με την εικόνα (αφήστε με να ονειροπολήσω) της Δήμητρας, της Ευρώπης, της Περσεφόνης ή της Εστίας, ποιος ξέρει, ούτε που θυμάμαι – και τη χονδροειδή μάζα της αλεσμένης σάρκας, συνεχίζει να μου φαίνεται ακατανόητη.

Κάτι τέτοιο σήμερα, όταν χρησιμοποιείς το χρήμα, δεν το σκέφτεσαι.

Γιατί είναι πιο ρευστό και πιο φευγάλο, πιο πολύ σύμβολο απ' ό,τι πράγμα. Αυτό κάτι μπορεί να μας πει για την όλη μας κατάσταση, σωματική και πνευματική. Κάποτε ένας φίλος, κάπως ιδιόρρυθμος, μου έδειξε ένα γερμανικό μάρκο και μου εξήγησε, με επιχειρήματα που τα έχω ξεχάσει, ότι πάνω σε αυτό το χαρτονόμισμα ήταν αποτυπωμένος ολόκληρος... ο γερμανικός μυστικισμός. Οσο εξωφρενικό και αν φαίνεται, έχει μια δόση αλήθειας. Το χρήμα συμπυκνώνει ίσως την πιο βαθιά μας ταυτότητα. Έτσι, όλα αυτά που είπα για τις παλιές δραχμές, σε αντίστιξη με τη νέα σύγχρονη νομισματική συνθήκη που επικείται, φανερώνει κατ' ουσίαν ένα πέρασμα από μια υπαρξιακή (πολιτισμική) αντίληψη, άλφα, σε μίαν άλλη, βήτα.

Κλείνοντας, σκέφτομαι ότι μόνο ένας Ρεμπώ θα μπορούσε να ρεμβάσει κοιτάζοντας είτε τις παραστάσεις πάνω στα χαρτονόμισμα είτε τις ανάγλυφες κεφαλές πάνω στα μεταλλικά κέρματα και να συνθέσει μια εξωτική περιδιάβαση με αφορμή την κινητήρια δύναμη της καπιταλιστικής σκληρότητας, που το χρήμα εικονίζει. Η ποίηση έχει τον τρόπο της να κοιτάζει με τρυφερότητα και να μεταμορφώνει ακόμα και ό,τι την ταλαιπωρεί, ό,τι τη μάχεται. Έτσι εκδικείται. ❧

▲ *Πασίγνωστη λιθογραφία του Μεσοπολέμου με απεικόνιση δύο εμπόρων. Ο «πωλών επί ποιτώσει» κηρέυσει πώχευση, ο «πωλών τοις μερητοίς» βλέπει τα αγαθά του να αναγιαίνονν. Στόλισε και σιαλίζει ακόμα τους τοίχους πολλών καταστημάτων ανά την ελληνική επικράτεια.*



Στα χρόνια του '60

Απουσία Λογοτεχνών

ΣΤΗΝ ΚΗΔΕΙΑ της δραχμής άδικα θα ψάχνουν οι τηλεοπτικές κάμερες για τεθλιμμένους συγγραφείς. Το κακόηχο νόμισμα ελάχιστες φορές το άδραξαν κι αυτό ελάχιστες φορές τούς δόθηκε ως αντίκρισμα της δημιουργίας τους.

Η κακή σχέση δραχμής και λογοτεχνίας ξεκινά από την αρχαιότητα. Η στεφανηφόρος ουδέποτε τιμήσε τους μεγάλους κλασικούς, αντίθετα ο Αριστοφάνης το στόλισε δεόντως όταν αναφέρθηκε στα «πονηρά χαλκία», τα τετράδραχμα που χύτευσε το αθηναϊκό κράτος, από έξω ασήμι από μέσα χαλκός, μετά την αποτυχία της σικελικής εκστρατείας.

Στην κλασική αρχαιότητα οι δραχμές φέρουν τη γλαύκα, κεφαλές βοδιού, πρόσθια λένοντος, αετούς, καβούρια, μέλισσες, σφιγγες, πελαργούς αλλά ποτέ δεν συναντάμε αναφορές σε ποιητές και λογοτεχνικά έργα. Ούτε καν στα ομηρικά έπη. Αργότερα και όσο επεκτείνεται η χρήση της δραχμής αρχίζουν και αποτυπώνονται πέρα από τις κεφαλές των θεών, πρωτίστως της Αθηνάς και του Απόλλωνα, τα πορτρέτα ηγεμόνων: ο Αμύντας Γ', ο Τισσαφέρνης, ο Αρταξέρξης Γ', ο Λυσίμαχος και φυσικά ο Αλέξανδρος, και μονοπωλούν την πίσω όψη των διδραχμών, τετράδραχμών και δεκαδράχμων. Ποτέ δεν εμφανίζεται ο Αισχύλος, ο Πίνδαρος, ο Ομηρος, ο Σοφοκλής, ούτε βέβαια οι αθλητές, γλύπτες, μουσικοί ή άλλοι επιφανείς των ημερών τους. Οι αρχιτέκτονες τουλάχιστον βλέπουν ενίοτε κάποιο έργο τους να δεσπόζει στην μια πλευρά, χωρίς να αναγράφεται ο δημιουργός.

Όμως αν μην είμαστε άδικοι, το νόμισμα όπως λέει και η ετυμολογία της λέξης εκφράζει συμφωνίες, καθιερωμένους θεσμούς, ανήκει κατά τεκμήριο στη εξουσία και όχι στους επικριτές και σχολιαστές της. Πώς λοιπόν, τα σύμβολα της εξουσίας να μην κοσμούνται από εραλδικά σύμβολα και την κεφαλή της κεφαλής της εξουσίας.

Η επαναφορά της δραχμής ως νόμισμα του νεώτερου ελληνικού κράτους, το 1832 δεν βοήθησε περισσότερο στη σύσφιξη των σχέσεων με την λογοτεχνία. Να φταίει η ετυμολογία που παραπέμπει στη λέξη «συλλαμβάνω» που θα προκαλούσε δυσάρεστους συνειρμούς στους πολλούς αντικαθεστωτικούς συγγραφείς που μάχονται την τουρκοκρατία, τη βασιλεία, την καθαρεύουσα, τις δικτατορίες και την ξενοφιλία και την ερμηνεία που θα τρόμαζε όλους τους πνευματικούς δημιουργούς του «χειροπιαστού», «κάτι που κρατάει κανείς στο χέρι» (λεξικό Μπαμπινιώτη).

Ο παράξ και τα φράγκα

Γενικότερα στον σύγχρονο λόγο και την καθημερινή έκφραση η δραχμή δεν έπασε τόπο. Εκεί που επέζησαν ποικίλα άλλα νομίσματα των οποίων η σημασία στις συναλλαγές είναι αμελητέα, η



▲ Ο Διονύσιος Σολωμός και η «Εξοδος του Μεσολογγίου», έργο του Γ. Βρυζάκη, διακοσμούν το πεντοχίλιορο τον 1950, από τις ελάχιστες φορές που λογοτέχνης απεικονίζεται σε νόμισμα του ελληνικού κράτους.

δραχμή απουσιάζει. Ξεπαραδιάζεται κανείς με τον τούρκικο παρά, μένει άφραγκος με το γαλλικό φράγκο, όταν έχει γρόσι έχει γλώσσα, ενώ τα μυαλά του και μια λίρα και του μογιατζή ο κόπανος. Τα ξένα νομίσματα όχι απλώς μας χαρακτηρίζουν, είσαι «φραγκοφονιάς», «λίρα εκατό», ή «μπρο παρά», αλλά μας νουθετούν: η φτάνια τρώει τον παρά, την κυρά μου και τον παρά μου.

Δεν προτιμούνται όμως μόνο τα ξένα νομίσματα εις βάρος της δραχμής, ενίοτε θυμόμαστε τα αρχαία. «Δεν δίνουμε δυάρα», δηλαδή αρχαίο δίλεπτο, ενώ πάντα θυμόμαστε τον οβολό μας, ο οποίος παρεμπιπτόντως δάνεισε στη φιλολογία τον «οβελό», τα άγκιστρα με τα οποία δηλώνεται χωρίο του κειμένου που δεν είναι γνήσιο. Ενώ το «τάλαντο» είναι απαραίτητο σε κάθε καλλιτέχνη.

Τα χαρτονομίσματα έδωσαν την ευκαιρία στους κυβερνήτες να ασκήσουν το λογοτεχνικό τους τάλαντο. Στην πρώτη έκδοση της Εθνικής Τράπεζας το 1841 (τότε ακόμη Ελληνικής Τράπεζας) επιλέγουν μια υπόσχεση και μια απειλή. «Πληρωτέα εις μετρητά τω κομιστή εις την εμφάνισιν», λε-

ει η υπόσχεση η οποία το 1852 αντικαθίσταται από την παροιμιώδη «πληρωτέα επί τη εμφανίσει» που στις μέρες μας (από το 1983 και μετά) γίνεται «πληρωτέες με την εμφάνιση» που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως επιγραφή σε φωτογραφείο. Η αρχική απειλή «η παραποίησης τιμωρείται με δεσμά διά βίου», που παραπέμπει μάλλον σε γαμήλιες τελετές, εξαφανίζεται με την Τρίτη έκδοση του 1852.

Η Ελεύθερη Ελλάδα παραμένει λακωνική στα χαρτονομίσματα προσθέτοντας μόνο το «ιοχός μου η αγάπη του λαού» που συνοδεύει το βασιλικό οικόσημο. Αντίθετα οι υπόδουλοι επτανήσιοι που χρησιμοποιούν τα κολονάτα και τις λίρες επιλέγουν πιο φλύαρο κείμενο: Υπόσχομαι να πληρώσω προς τον επιφέροντα αμέσως ενταύθα κολονάτα δύο ή το ισότιμον εις νόμιμον ιονικών κυκλοφορούν νόμισμα.

Η εικονογράφηση, που όπως και η εκτύπωση σπανίως κατά τον 19ο αιώνα, ανατίθενται σε Έλληνες, ακολουθεί τα οράματα ή τα δράματα της στιγμής. Δυτικότερες αρχαιοελληνικές παραστάσεις, ευρωπαϊκές βουκολικές σκηνές και ο πρώτος διοικητής της Εθνι-

κής, Γεώργιος Σταύρου, πανταχού παρών. Μόνο μετά τις αρχές του 20ού αιώνα τα χαρτονομίσματα αποκτούν ελληνική φυσιογνωμία. Τα αρχαία μνημεία αναπαρίστανται ρεαλιστικά, οι αρχαίοι θεοί είναι παρμένοι από αγάλματα ή ανάγλυφα, τέλος χρησιμοποιούνται επιτέλους και Έλληνες χαρακτές.

Η έκπληξη έρχεται το 1950 όταν στο τότε πεντοχίλιορο κάνει την εμφάνισή του ο Διονύσιος Σολωμός. Μήπως το ελληνικό κράτος αναγνωρίζει τα ελληνικά γράμματα; Όχι βέβαια, ο εθνικός ποιητής απλώς τυχαίνει να έχει περιγράψει την έξοδο του Μεσολογγίου που βρίσκεται στην οπίσθια όψη. Για τα κέρματα η ώρα των λογίων θα αργήσει, αφού την όψη που ονομάζουμε «κορώνα» μονοπωλούν οι βασιλείς, ενώ στην ψευδεπιγραφή όψη «γράμματα» βρίσκονται μόνο αριθμοί και δημητριακά.

Μετά την απόλυση των βασιλέων, οι κυβερνήτες προφανώς τρέπονται να τοποθετήσουν την κεφαλή τους, αφετέρου βρίσκονται σε πλήρη σύγχυση ως προς το ποιες προσωπικότητες να τιμήσουν. Καταλήγουν σε ένα ασυνάρτητο ποτ - πουρί: Μάρκος Μπότσαρης, πεννηταράκι (τον κατήργησε ο πληθωρισμός), Κωνσταντίνος Κανάρης, Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, δραχμή, Γεώργιος Καραϊσκάκης, Μαντώ Μαυρογένους, δίφραγκο, Αριστοτέλης, τάλιρο, Δημόκριτος, δεκάρικο, Περικλής, εικοσάρικο των 29 χιλιοστών που αντικαταστάθηκε από τον ευτελέστερο Διονύσιο Σολωμό των 24,5 χιλιοστών, Σόλων, πεννητάρικο, που αντικαθίσταται από τους ευτελέστερους Ομηρο, Πηνελόπη Καλλέργη, Μακρυγιάννη, Ρήγα Φεραίο και ξανά Διονύσιο Σολωμό, και εκατοστάρικο Μέγας Αλέξανδρος. Στα εκατοστάρικα κυκλοφορούν και αναμνηστικές σειρές για τους Πανευρωπαϊκούς Στίβου, το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Μπάσκετ, το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Αρσεν Βαρών, και το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Ελληνορωμαϊκής Πάλης. Τη χύτευση δραχμών κλείνει η σειρά των πεντακοσάρικων με θέμα τους Ολυμπιακούς Αγώνες, όπου από καθαρή σύμπτωση τιμάται αξιόλογος πεζογράφος, ο Δημήτριος Βικέλας, για τους λάθος λόγους βεβαίως.

Δεν χρειάζεται νομίζω να σχολιάσουμε την περιφρόνηση των δύο βραβείων Νόμπελ, την ακατάστατη αξιολόγηση λογοτεχνών με κριτήρια πολιτικά και όχι λογοτεχνικά, την αγραμματοσύνη του ελληνικού κράτους. Γεγονός είναι ότι η μεν δραχμή απέθανε, η δε ελληνική λογοτεχνία ζει και βασιλεύει για τέταρτη χιλιετία.

Μήπως περιμένουμε κάτι καλύτερο από το Ευρώ; Ετυμολογικά το Ευρώ προέρχεται από το ευρύς + ωψ, δηλαδή ανοικτομάτης, με μεγάλα μάτια. Ευρώς, από την άλλη είναι η μούχλα που συνδέεται με το λατινικό rodere «τραγανίζω, κατατρώγω» (Μπαμπινιώτης). Τουλάχιστον στην πρώτη κοπή βρίσκουμε τον Δάντη, τον Ντα Βίντσι, τον Μότσαρτ, τον Ελ Γκρέκο (να εκπροσωπεί την Ισπανία) και τον Ρήγα Φεραίο που μπορεί να μην επελέγη για την προσφορά του στον πολιτισμό αλλά τουλάχιστον υπήρξε λόγιος.

Οι παράπλευρες απώλειες

Τον **ΘΩΝΑ ΤΣΟΥΝΑΚΟΥ**

Νομικού-ογγραφέα

ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΜΙΚΡΟ σημείωμα δεν καταπνέεται με την οικονομική διάσταση της μεγάλης νομισματικής μεταρρύθμισης των ημερών και λίγο ενδιαφέρουν τον γράφοντα οι διαστάσεις και οι προβολές της στις συναλλαγματικές ισορροπίες, στα εμπορικά ισοζύγια και στα δημοσιονομικά μεγέθη. Πολλά γράφονται και πιο πολλά θα γραφτούν για όλα αυτά από τους καθ' ύλην ειδικούς και αρμοδίους, που θα αποτιμήσουν με επιστημονικές και πολιτικές παραμέτρους –και σε βάθος χρόνου– τα συν και τα πλην της νομισματικής αλλαγής που θα ζήσουμε.

Εδώ θα ασχοληθούμε με μια άλλη διάσταση της σημαντικής αυτής αλλαγής και –πιο συγκεκριμένα– με τις «παράπλευρες απώλειες» που θα προκαλέσει στις βιωματικές μας ισορροπίες. Γιατί η απώλεια της δραχμής δεν είναι κάτι απλό για μας τους Έλληνες, κάτι που ξεπερνιέται από τη μια μέρα στην άλλη. Επί 168 χρόνια (δηλαδή επί 6 γενεές) το νόμισμα αυτό αποτέλεσε αναγνωριστικό στοιχείο της νεοελληνικής μας ταυτότητας, ψηφίδα της εθνικής μας αυτογνωσίας, δομικό υλικό της όχι πάντα ευχάριστης μα οικείας καθημερινότητας μας. Και το ευρώ μοιάζει σαν «τα άγρια που ήλθαν να διώξουν τα ήμερα», σαν ξένος εισβολέας που ήλθε να μας εκπολιτίσει βίαια και να επιβάλει τη δική του τάξη πραγμάτων, στο όνομα κάποιων δυσνόητων

νομοτελειών της παγκοσμιοποιημένης εποχής μας.

Κι εκεί ακριβώς έγκειται και το πρόβλημα, μια και η δραχμή –η δραχμούλα μας– δεν είναι κάτι που ήδη έχει πεθάνει οριστικά στη συνείδησή μας και πρέπει τώρα αναγκαία να το κηδέψουμε (και μάλιστα εν χορδαίς και οργάνοις). Δεν είναι, έτσι ξερά, μια νομισματική μονάδα ανάμεσα στις άλλες, με κερματικά και χάρτινα πολλαπλάσια και διεθνείς ισοτιμίες. Και πολύ περισσότερο, δεν είναι κάτι που «βαρεθήκαμε» –σαν παλιό σακάκι– και πρέπει σώνει και καλά να το αλλάξουμε με κάτι νέο και πιο μοντέρνο. Κάθε άλλο. Η δραχμή είναι ακόμα ζωντανή και ολόρθη στη συνείδησή μας, είναι αυτονόητος θεσμός του καθ' ημέραν βίου μας, είναι σημείο αναφοράς ποικίλων ευαισθησιών, που συνδέονται με τις εξ απαλών ονύχων μνήμες μας και με τα όσα ζήσαμε στις δύσκολες μεταπολεμικές δεκαετίες. Γιατί σε δραχμές εκφράστηκε το πρώτο μας χαρτζιλίκι, η πρώτη μας αγορά στο ψιλικατζίδικο της γειτονιάς, το πρώτο μας εισιτήριο στον θερινό κινηματογράφο, το πρώτο μας μεροκάματο, το πρώτο μας κέρασμα, το πρώτο πακέτο άφιλτρα, τα πρώτα δανεικά και αγύριστα. Κι είναι πολύ μα πολύ δύσκολο να δεχθούμε ότι αύριο θα εξορίσουμε οριστικά το «αυτονόητο» νόμισμά μας και θα γεμίσουμε τις τσέπες μας με ξενόφερτα ευρώ και σέντσια, που δεν ερεθίζουν καμιά μνήμη και δεν παραπέμπουν πουθενά...

Ίσως μοιάζει υπερβολικό να αντιμετωπίζει κανείς την επερχόμενη νομισματική μεταρρύθμιση με τέτοιου είδους ευαισθησίες. Κι ίσως να 'χει δίκιο. Ομως η απώλεια της δραχμής είναι κάτι παραπάνω από οικονομικό γεγονός. Είναι μια ακόμα σημαντική απώλεια, ανάμεσα στις πολλές που διαμορφώνουν αργά αργά κι «ανεπαίσθητως» το νέο μας εκσυγχρονισμένο γίγνεσθαι. Ένα γίγνεσθαι στο οποίο δεν έχουν θέση οι μη εκμεταλλεύσιμες μνήμες και οι άνευ αποτιμήσεως ευαισθησίες. Και δεν αναφερόμαστε εδώ στα πολλά και μεγάλα που συντελούνται στο προσκήνιο της παγκοσμιοποιημένης μας εποχής, αλλά σ' αυτά τα μικρά και ασήμαντα βιώματά μας, που δεν μετρούν στο «δούνη και λαβείν» του μεταλλαγμένου κόσμου που έρχεται. Και η δραχμή είναι ξένη κι άχρηστη σ' αυτόν τον θαυμαστό καινούργιο κόσμο, που ομογενοποιεί τα πάντα και καταπνέει αμάσπητη την όποια διαφορετικότητα.

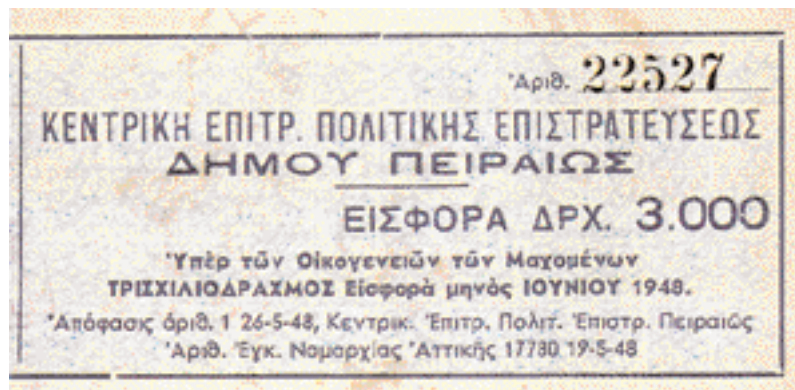
Ανατροπή παγιωμένων ισορροπιών

Το βέβαιο είναι ότι η δραχμή πεθαίνει οριστικά κι αυτό πονάει τώρα τον μέσο Έλληνα, που βιώνει μια ακόμα απώλεια, μια ακόμα ανατροπή των πα-

▼ **Οριστικός τίτλος πέντε ανώνυμων μετοχών, αξίας χιλίων δραχμών εκάστη, της Πειραιϊκής Ελαιουργίας και Σαπωνοποιίας των αδελφών Κόκκινων, κατά το έτος 1925.**

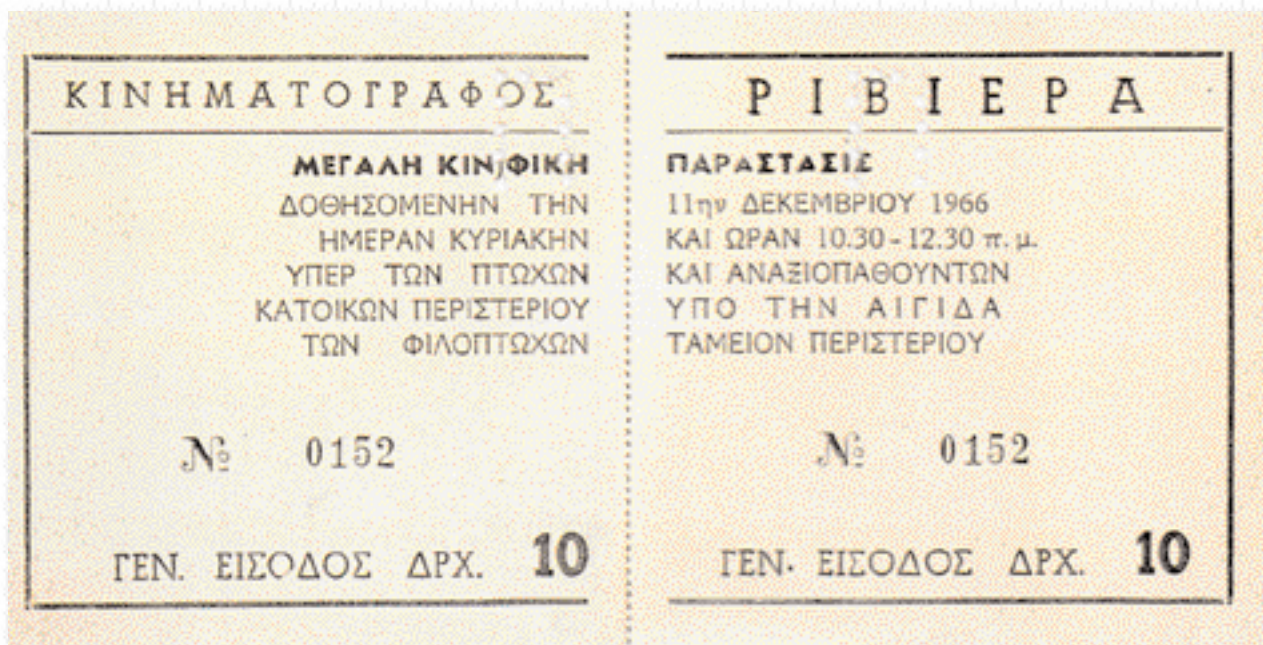


ΕΣ ΤΟΥ ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΥ



◀ Είσοδος 3.000 δρχ. υπέρ των οικογενειών των μαχομένων στην περίοδο του Εμφυλίου. Από τις «αναγκαστικές» εισφορές της εποχής.

► Δέκα δραχμές κόουζε κινηματογραφική παράσταση υπέρ των πτωχών και αναξιοπαθούντων κατοίκων του Περιστερίου, το 1966.



γιωμένων του ισορροπιών. Όμως το ίδιο βέβαιο είναι ότι γρήγορα θα συνηθίσει την αλλαγή, όπως συνηθίσει τόσα και τόσα, χωρίς καλά καλά να το καταλάβει. Υστερα από λίγους μήνες (για τους αισιόδοξους) ή έπειτα από λίγα χρόνια (για τους απαισιόδοξους) η δραχμή θα έχει ενταφιαστεί οριστικά και αμετάκλητα στη συλλογική και εξαιρετικά ευρύχωρη εθνική μας λήθη και το ευρώ θα είναι κάτι το αυτονόητο, όπως θα είναι και αυτονόητο ότι η πλατεία Ομονοίας ήταν πάντοτε τετράγωνη και δεν υπήρξε ποτέ στρογγυλή. Κι αν κάτι σωθεί, θα είναι οι μνήμες κάποιων που θα επιμένουν να υπενθυμίζουν ότι εδώ, σ' αυτήν την περιοχή της Ευρώπης, υπήρξε κάποτε η «γραφικότητα» του εθνικού νομίσματος, που οι γηγενείς το έλεγαν δραχμή. Κι ίσως ακόμα σωθούν και κάποιες λαϊκές εκφράσεις (π.χ. για «δραχμοφονιάδες» ή για «δραχμοσυντήρητους»), άδηλος όμως ετυμολογίας.

Με όλα τα παραπάνω, δεν επιχειρήθηκε βεβαίως να δημιουργηθεί ή ενσχυθεί κάποιο «κλίμα» για... αποτροπή της έλευσης του ευρώ και για διάσωση της δραχμής. Κάτι τέτοιο θα ήταν, άλλωστε, παντελώς ανόητο. Μόνο κάποιες διαπιστώσεις έγιναν, κι αυτές σ' ένα επίπεδο ξένο με τα όποια ορθολογικά αξιώματα της οικονομικής επιστήμης. Η δραχμή είναι ούτως ή άλλως οριστικά παρελθόν και τίποτα δεν μπορεί να εμποδίσει αυτό που θα ζήσουμε την 1η Ιανουαρίου του χρόνου που έρχεται. Κι αυτό που θα συμβεί είναι ότι θα υποδεχτούμε το νέο νόμισμα, έτσι κι αλλιώς. Μόνο που –έτσι από αξιοπρέπεια– as το υποδεχούμε χωρίς πανηγυρισμούς, βεγγαλικά και υποκλίσεις επαρχιακού σερβιτόρου προς πλούσιους τουρίστες. Κι ακόμα –με τον πρέποντα σεβασμό προς έναν οικείο ετοιμοθάνατο– as μην πανηγυρίζουμε και τόσο βροντερά, για το τέλος της. Αν όχι τίποτα άλλο, η δραχμή έχει δικαίωμα να επιβιώσει –μαζί με

άλλα οριστικώς απολεσθέντα– στη μνήμη και στην ιστορία μας.

Κλείνοντας, ίσως πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι μαζί με τη δραχμή τελειοτούν αδόξως τον βίο τους και άλλα ιστορικά ευρωπαϊκά νομίσματα, όπως το γαλλικό, το βελγικό και το λουξεμβουργιανό φράγκο, το γερμανικό και το φινλανδικό μάρκο, το αυστριακό σελίνι, η ιταλική και η ιρλανδική λίρα, η ισπανική πεσέτα, το πορτογαλικό εσκούδο και η ολλανδική γκίλντα (επιμένουν ακόμα –αλλά για πόσο;– η αγγλική στερλίνα και η δανική και σουηδική κορώνα). Με την απώλειά τους θα φτωχύνει το παζλ της ευρωπαϊκής πολυμορφίας, προς όφελος της παγκοσμιοποιημένης αγοράς. Πιστεύουμε ότι και στις χώρες αυτές θα έχουν εκφραστεί ανάλογες, πλην άσφαιρες, ευαισθησίες... ✎

Η δραχμή, ψηφίδα της εθνικής μας αυτογνωσίας, δομικό υλικό της οικείας πραγματικότητας

ΕΘΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΚΑΙ



▲ Ο «αργυρομοιβός και η γυναίκα του», πίνακας του Φλαμανδού ζωγράφου Quentin Matsys (1514). Παρίσι, Λούβρο.

Τον **ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΠΕΠΕΛΑΣΗ**

«Είναι ευκολότερο να γράφει κανείς για το χρήμα παρά να το αποκτήσει, και αυτοί που το κερδίζουν, διασκεδάζουν αφάνταστα με εκείνους που ξέρουν μόνο πώς να γράφουν γι' αυτό.»

Βολταίρος, Φιλοσοφικό Λεξικό

ΤΟΥΤΗ η περίοδος της εθνικής μας ζωής δεν είναι μια συνηθισμένη περίοδος. Σε λίγες εβδομάδες αποχωρίζομεθα από τη δραχμή. Θα βρεθούμε έτσι στις τελευταίες φάσεις της μετάβασης στην εποχή της ευρωπαϊκής

«ολοκλήρωσης» και του ανταγωνισμού. Τώρα είναι η έσχατη προθεσμία για εκείνες τις δομικές, κοινωνικές και οικονομικές, αλλαγές που δεν μπορέσαμε ούτε να κάνουμε ούτε προσεκτικά να σχεδιάσουμε.

Δεν γνωρίζω, όπως και σεις υποψιάζομαι, πόσο ενήμεροι είμεθα για το τι ακριβώς σημαίνει για την καθημερινή και τη συλλογική μας ζωή η αντικατάσταση του εθνικού μας νομίσματος από το «ευρωπαϊκό». Για πολύ καιρό η φλυαρία για το ευρώ ήταν χειμαρώδης, τις ευεργετικές του συνέπειες, τα ωραία αγαθά που θα μας φέρει, την κατακτηθείσα ισχύ στην ΕΕ, την ΟΝΕ, και όλα τα άλλα. Νικητήριοι παιανισμοί παρά υπεύθυνα, σοβαρή, αντικειμενική ενημέρωση – καμιά αναφορά στον τρόπο προετοιμασίας ή στο κάτω κάτω, τις αρνητικές πλευρές. Το αποτέλεσμα το είδατε σε μια τελευταία «δημοσκόπηση», οι Έλληνες και ιδιαίτερα οι

Δραχμή

νεώτεροι διατελούν σε άγνοια και σε σύγχυση για το πώς ακριβώς θα λειτουργούν τα πράγματα μετά την Πρωτοχρονιά που μας έρχεται. Και καμιά διαφήμιση π.χ. με τις ημέρες που απομένουν για το ευρώ δεν διαφωτίζει. Το ευρώ «το δικό μας νόμισμα», μα δεν είναι δικό μας, είναι και δικό μας. Απέναντι στις χαρμόσυνες τελετές όμως των δύο τελευταίων ετών για το «ευρώ» δεν οργανώθηκε κυρίως από την πολιτεία, ως αυτή όφειλε, και μια επιμνημόσυνη τελετή για τη δραχμή που σύντομα θα ετελευτούσε και θα περνούσε στην ιστορία. Μόνο μερικοί ιδιώτες, συγγραφείς, ιστορικοί, ή σύλλογοι υπαλλήλων (π.χ. Εθνικής) σκέφτηκαν να κάνουν κάτι.

Ενα από τα πιο σαγηνευτικά θέματα με «μυθιστορηματικές» αποχρώσεις βρίσκεται στην περιπλάνηση και την ιστορία των νομισμάτων. Η βιβλιογραφία για την ιστορία του χρήματος εν γένει είναι απέραντη, και επιτρέπει μια άλλη γοητευτική ματιά στην περιπέτεια του ανθρώπου και του πολιτισμού του. Είτε τις ιστορίες του Cribb ξεφυλλίσεις «Από τα Καούρι κοχύλια ως τις πιστωτικές κάρτες» είτε «τα Σταυροδρόμια της Ασίας» ή του Cipolla «Χρήμα και Πολιτισμός» ή την «Τέχνη του Τραπεζίτη» ένας καλειδοσκοπικός κόσμος ανοίγεται για να θαυμάσεις την εφευρετικότητα του ανθρώπου, τις περιπέτειες της κοινωνίας του, την οργάνωση και πορεία της οικονομικής του δραστηριότητας. Εκεί στην ιστορία του νομίσματος πλανώνται πολλά από εκείνα τα ελκυστικά στοιχεία για τη μελέτη της ρίζας των πραγμάτων και των πολιτισμικών διαπλοκών τους.

Ευφραίνομαι ξαναδιαβάζοντας «Το Χρήμα» με την επιμέλεια του Jonathan Williams του Τμήματος Νομισμάτων του Βρετανικού Μουσείου (και ελληνική μετάφραση εκδόσεις Ποταμός), όπου η περιγραφή και η ανάλυση συμμεινώνουν το ιστορικό, το οικονομικό, και το πολιτισμικό. Όπου η πραγματική ιστορία του χρήματος δεν βρίσκεται στη στατιστική ή τη νομισματολογία, αλλά και στην περιπετειώδη περιπλάνηση της ανθρώπινης κοινωνίας, τη μοίρα της και στις ανθρώπινες συμπεριφορές και νοοτροπίες. Εκεί βρίσκουμε έναν πίνακα που απεικονίζει ένα ζευγάρι, δίπλα δίπλα στο τραπέζι και στο βάθος ένας τρίτος, υποθέτουμε ο πελάτης του δανειστή έντεχνα κρυμμένος σαν αντανάκλαση στον καθρέφτη απάνω στο τραπέζι, όπου ο σύζυγος ζυγίζει νομίσματα. Η νεαρή σύζυγος είναι προσπλωμένη στη συναλλαγή ενώ φυλλομετράει αφηρημένα ένα θρησκευτικό

Η πραγματική ιστορία του χρήματος βρίσκεται στην περιπλάνηση της ανθρώπινης κοινωνίας, στις ανθρώπινες συμπεριφορές και νοοτροπίες

εγκόλπο. Προσπαθεί εδώ ο καλλιτέχνης να αναπαραστήσει πώς τα χρήματα, η θρησκεία και η οικογένεια συνυπάρχουν στον αληθινό κόσμο της ιστορίας. Το πανόραμα της ιστορίας ανοίγει μέσα από την ιστορία του χρήματος, φωτίζοντας τις αποχρώσεις αυτής ή εκείνης της περιόδου και κουλτούρας, έτσι ώστε να εικονογραφηθεί η τεράστια ποικιλία του θεσμού και του μέσου συναλλαγών.

Ο Οθων Τσουνάκος στο πολύ καλογραμμένο, με ιστορική γνώση, πόνο και αγάπη, «Δραχμούλα μου Καλό Ταξίδι...» γράφει σ' αυτό το ίδιο πνεύμα για τη διαδρομή της δραχμής. Να το διαβάσετε, μια ανάλαφρη διαδρομή στην εθνική μας περιπέτεια.

Συλλογική αχαριστία

Αφού ξαναπώ για τη συλλογική αχαριστία μας προς τη δραχμή που μας «στήριξε» από τον Φεβρουάριο του 1833 (ή άνοιξη του 1823; «Καθημερινή» 31/10) ως μεθαύριο, την αδιαφορία της πολιτείας για ένα λιτό μνημόσυνο σε σύγκριση με τις τεράστιες δα-



▲ Το μεγαλύτερο σε ονομαστική αξία ελληνικό χαρτονόμισμα των 100 δισεκατομμυρίων δραχμών κυκλοφόρησε λίγο μετά την απελευθέρωση, στις 3 Νοεμβρίου του 1944, με υπογραφή του Ξ. Ζολώτα.

▲ Προπολεμική διαφήμιση του Ταχυδρομικού Ταμειηρίου. Το επιτόκιο 4% εξασφάλιζε στους καταθέτες καλά γηρατεία... Σύνθεση του Γ. Γρίσιου.

πάνες, αναποτελεσματικές, ανοργάνωτες, εικα και ως έτυχε για την έλευση του ευρώ, να ανατρέξω ανάλαφρα σε μερικές σκέψεις:

Έτσι, π.χ. σκέπτομαι πόσο βαθειά θα ήταν εκείνη η φλέβα που διέτρεχε ολόκληρο τον εθνικό κορμό από την αρχή κιόλας της κρατικής μας υπόστασης και τον διαπότιζε με μια παραιοσθησιονική νεοσύστατο κρατίδιο ήταν η συνέχεια της κλασικής πολιτείας, της δόξας και του πνευματός της. Όταν οι πρωταγωνιστές της Επανάστασης φαντάστηκαν ότι και η δραχμή ακόμη θα ήταν η συνέχεια του αθηναϊκού νομίσματος!!! Και από τότε για έναν ολόκληρο αιώνα η ελληνική κοινωνία, η γλώσσα της, οι θεσμοί της, το πνεύμα, τα γράμματα, η εκπαί-

δευση, ο πολιτισμός της, σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής μας ζωής πλήρωναν ακριβά, με καθυστέρηση, την αντιπαλότητα ανάμεσα σε έναν συντηρητισμό καλυμμένο με το πέπλο της εθνικής συνέχειας και αρχαιοπληξίας και την πραγματικότητα που πάσχιζε να ξεφύγει από τη μιζέρια της υποκρισίας και καθυστέρησης.

Σκέφτομαι ακόμη πόσο ακριβώς θα ήταν στην ιστορία της δραχμής, η απεικόνιση της περιπέτειας, των παθών, των δεινών, ή των εξάρσεων της ελληνικής κοινωνίας από τότε στις αρχές του 19ου αιώνα ως και πριν από λίγα χρόνια. Πού να πρωτοσταθεί και ναί; Στη Συνθήκη Ειρήνης τον Δεκέμβριο του 1897 στην Κωνσταντινούπολη με την ταπεινωμένη και υπερχρεω-

βια και στην απόλυτη κυριαρχία επί της νομισματικής πολιτικής που διατηρήθηκε ως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Ιωάννα Μίνογλου, «Η Καθημερινή», 11 Μαΐου 1997).

Δεν γνωρίζω σε ποιες γλώσσες, στην καθημερινή ζωή, και για μακρές περιόδους χρησιμοποιείται το όνομα ξένου νομίσματος και τα παραγωγά του για την περιγραφή του χρήματος ή της οικονομικής κατάστασης κάποιου. Ως σήμερα και φαντάζομαι μετά την εισαγωγή του ευρώ «ο άφραγκος», ή τα «φράγκα» θα παραμένουν ζωηρές περιγραφές. Βλέπω στον τόμο του Τσουνάκου, και ξαναθυμούμαι την οικονομική ιστορία του τόπου, ένα εκατοντάδραχμο που κυκλοφόρησε το 1900. Στη μια του όψη έχει τον Γεώρ-

από την Εθνική Τράπεζα 1927 - 1928. Ως εάν ήταν η αρχή, εκείνη η περίοδος μετά το 1922, όπου η ελληνική οικονομία έδειχνε σαν να επρόκειτο να ξεκινήσει μια άλλη φάση οργάνωσης και ανάπτυξης. Και ως ένα σημείο κάπως έτσι έγινε. Οι συνθήκες όμως που περιέβαλαν και περιορίζαν την Ελλάδα και την οικονομία της απέδειξαν τελικά ότι επρόκειτο για θνησιγενείς καταστάσεις και όχι εκείνες τις προϋποθέσεις που θα οδηγούσαν στην επόμενη πιο ώριμη φάση. Ομολογώ όμως, ότι παρ' όλες τις ανεκπλήρωτες προσδοκίες της περιόδου, ήταν οι βαθιές κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που έφερε τελικά η εισροή των προσφύγων και η τετραετία του Βενιζέλου, απώτερες διεργασίες που διαμόρφωσαν μέσα από τον χρόνο εκείνες τις συνθήκες που διευκόλυναν τελικά την ύστερη ευρωπαϊκή μας πορεία.

Λίγα χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο νομίζω η Τράπεζα της Ελλάδος εξέδωσε έναν πρόχειρο τόμο με τη σειρά των χαρτονομισμάτων που κυκλοφόρησαν στη διάρκεια της Κατοχής 1940-1944. Εκεί είναι το χαρτονόμισμα των 200 δισεκατομμυρίων δραχμών με ημερομηνία 9 Σεπτεμβρίου 1944 και 3 Νοεμβρίου το χαρτονόμισμα των 100 δισ. δρχ. με υπογραφή Ξενοφώντος Ζολώτα. Για να εκδοθεί λίγες μέρες αργότερα στις 9/11 το χαρτονόμισμα της μιας δραχμής η ιστιμία της οποίας ορίστηκε στα 50 δισεκατομμύρια κατοχικές δραχμές.

Είναι η απεικόνιση της οδύνης, του εξευτελισμού, και της ακραίας απαξίωσης της δραχμής. Θα ήταν διδακτικό αν τα νέα παιδιά σήμερα πριν από το ευρώ είχαν την ευκαιρία να ριξουν μια ματιά σε αυτό το πανόραμα της απόγνωσης, της λήστευσης ενός ολόκληρου λαού μέσα από τα σύμβολά του. Εδώ οφείλω να υπενθυμίσω τη μεγάλη προσφορά στην ελληνική οικονομία και τη σταθερότητα της δραχμής στη δεκαετία 1955 - 1965 του Ξενοφώντα Ζολώτα. Με τα γραπτά του, αλλά κυρίως από τη θέση του διοικητή της Τραπεζής της Ελλάδος τότε με επιμονή προστάτευσε τη δραχμή έναντι των ανεύθυνων πέσεων που κατά παράδοση ασκούσαν πολιτικοί παράγοντες.

Το ευρώ είναι και δική μας πλέον πραγματικότητα. Πέραν όμως από τις εορταστικές εκδηλώσεις και τις εξάρσεις αυτοϊκανοποίησης, πέραν από την υπερβολή είναι η άλλη πραγματικότητα. Οτι δηλαδή το νέο νόμισμα θα διευκολύνει την πορεία μας προς την οικονομική πρόοδο. Αυτό όμως δεν είναι εγγύηση. Η εγγύηση είναι πως εμείς εδώ σε αυτόν τον τόπο θα πορευτούμε, ώστε να διαμορφώσουμε συνθήκες προόδου, πώς θα απαλλάξουμε την οικονομία μας, τους θεσμούς της, και τη λειτουργία τους από τις αγκυλώσεις, τις αναχρονιστικές νοοτροπίες, πώς θα απαλλαγούμε από όλα εκείνα τα βαρίδια της ανεπιτυχημένης, της εφευρετικότητας, της προσαρμοστικότητας.

Αρκετά λοιπόν με τα εορταστικά. Μπορούμε να κοιτάξουμε τα άλλα, τα δύσκολα και τα επώδυνα; Καιρός πολύς δεν υπάρχει. Να συμπέσει το ευρώ με μια άλλη εποχή ανάπτυξης και κοινωνικής προόδου. Πραγματικού και όχι επικοινωνιακού εκσυγχρονισμού. ❁



▲ Ο Ξενοφών Ζολώτας, ως διοικητής της Τραπεζής της Ελλάδος, εκφωνεί λόγο στην ετήσια σύνοδο των Διεθνών Νομισματικού Ταμείου στην Ουάσιγκτον, στις 26/9/77 (φωτ.: Φωτογραφικό Αρχείο, Γραφείο Ξ. Ζολώτα, Τράπεζα της Ελλάδος).

μένη Ελλάδα να οφείλει στην Τουρκία αποζημίωση ύψους τεσσάρων εκατομμυρίων τουρκικών λιρών, ενώ ήταν αποκλεισμένη από τη διεθνή κεφαλαιοαγορά; Για να παρέμβουν τότε οι τρεις «προστάτιδες» δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) και να συναφθεί «ηγυμμένο δάνειο» για να επιβληθεί συγχρόνως θεσμοθετημένη διεθνής εποπτεία στα δημόσια οικονομικά - δηλαδή στη δραχμή. Εκείνος ο ξένος έλεγχος στην Ελλάδα και το νόμισμά της ήταν για την εποχή ιδιαίτερα επαχθής. Θυμηθείτε μόνο ότι σε εκείνη τη μακροοικονομική διαχείριση από τη ΔΟΕ, τη Διεθνή Οικονομική Επιτροπή, δεν υπήρχε ούτε ένας Έλληνας εκπρόσωπος! Ο «Έλεγχος» επί των δημοσιονομικών απόλυτος, ενώ έφθανε βέ-

γιο Σταύρου και στην άλλη την Αθηνά. Στην πρώτη όψη αναγράφεται «Δραχμαί Εκατόν», στην άλλη 100 Francs - Banque Nationale de Grece!

Βλέπω ακόμη τα κομμένα το 1922 χαρτονομίσματα έκδοσης 1917 όταν η διχοτομημένη δραχμή γίνεται το όργανο ενός βίαιου αναγκαστικού εσωτερικού δανεισμού. Ακρωτηριασμός, χωρίς νάρκωση, για να αποφευχθεί η εσωτερική οικονομική κατάρρευση.

Η Τράπεζα της Ελλάδος

Κορυφαία στιγμή για τη δραχμή, αλλά γενικότερα για την εθνική οικονομία και την οικονομική πολιτική ήταν η ίδρυση της Τραπεζής της Ελλάδος και η αφαίρεση του εκδοτικού προνομίου

Η ΕΞΕΛΙΞΗ του ελληνικού νομισματικού συστήματος επηρεάστηκε τόσο από τις παγκόσμιες νομισματικές εξελίξεις όσο και από τις δημοσιονομικές διαταραχές που προκαλούσαν οι συχνές πολεμικές συγκρούσεις, κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της ιστορίας της νεώτερης Ελλάδας.

Ενα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας είναι ότι παρά τις δημοσιονομικές διαταραχές, είτε βραχύβιες είτε περισσότερο επίμονες, οι νομισματικές αρχές και οι κυβερνήσεις συχνά προσπαθούσαν να εντάξουν τη δραχμή στο πλαίσιο του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Επρόκειτο τόσο για ανάγκη όσο και για φιλοτιμία.

Για ένα φτωχό νεοσύστατο κράτος, όπως η Ελλάδα μετά την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό, η δυνατότητα πρόσβασης στις διεθνείς κεφαλαιαγορές αποτελούσε ζωτική ανάγκη. Η ανυπαρξία εγχώριων αποταμιεύσεων και η ανεπάρκεια των υπόλοιπων εθνικών κεφαλαίων δεν έδιναν άλλες δυνατότητες χρηματοδότησης των δαπανών δημιουργίας του νέου ελληνικού κράτους.

Επιδιώχθηκε από την αρχή, το εθνικό νομισματικό σύστημα του νεώτερου ελληνικού κράτους να τυγχάνει της αναγνώρισης και της έγκρισης των ξένων πιστωτών του ελληνικού Δημοσίου. Η Ελλάδα υιοθέτησε ευθύς εξ αρχής το διεθνές νομισματικό σύστημα της εποχής, αρχικά τον κανόνα αργύρου και κατόπιν τον διμεταλλισμό. Ίδρυσε δε την Εθνική Τράπεζα, κατά τα πρότυπα της Τράπεζας της Αγγλίας, ως μία μικτή εκδοτική και εμπορική τράπεζα.

Μόνο σε εποχές μεγάλων διαταραχών εγκαταλείφθηκε η μεταλλική μετατρεψιμότητα του νομίσματος. Μετά δε την πτώχευση του 1893 και την ήττα του 1897, η κηδεμονία των ξένων πιστωτών πάνω στο ελληνικό νομισματικό και δημοσιονομικό σύστημα επισημοποιήθηκε, μέσω της Επιτροπής Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου. Αυτή υποχρέωσε την Ελλάδα να προσαρμόσει τα δημοσιονομικά της ελλείμματα και να επιδώξει την ανατιμηση της δραχμής, ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την εισδοχή της στον διεθνή κανόνα χρυσού-συναλλάγματος.

Όταν το 1910 η δραχμή κατέστη μέρος του διεθνούς κανόνα χρυσού, οι καλύτερες μέρες αυτού του διεθνούς νομισματικού συστήματος ήταν ήδη παρελθόν. Το σύστημα κατέρρευσε με την κήρυξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά η Ελλάδα, με τον φανατισμό του νεοφώτιστου και τη βοήθεια των συναλλαγματικών περιορισμών, διατήρησε την επίφαση του κανόνα χρυσού έως το 1919.

Με την κλιμάκωση της Μικρασιατικής Εκστρατείας η διατήρηση του συστήματος κατέστη αδύνατη. Οι ξένοι πιστωτές αρνήθηκαν νέα δάνεια και ο δρόμος της νομισματικής χρηματοδότησης και των αναγκαστικών δανείων από το εσωτερικό ήταν ο μόνος που απέμενε.

Μετά μία μακρά περίοδο νομισματικής και πολιτικής αστάθειας, για μία ακόμη φορά, οι ξένοι πιστωτές της χώρας την υποχρέωσαν να επιδώξει τη συμμετοχή της στον διεθνή κανόνα χρυσού-συναλλάγματος. Συνέδεσαν την υποχρέωση αυτή με την ίδρυση το 1928 μιας ανεξάρτητης, αμιγούς εκδοτικής τράπεζας, της Τράπεζας της Ελλάδος. Παρά τη διεθνή νομισματική αστάθεια που ακολούθησε, η δραχμή συνδέθηκε με τα ισχυρότερα νομίσματα της εποχής, και έως την κήρυξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η χώρα κατόρθωσε να διατηρήσει τη νομισματική σταθερότητα.

Το ίδιο συνέβη και μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου και του εμφυλίου πολέμου. Η δραχμή συμμετείχε στο σύστημα σταθερών ισοτιμιών του Bretton Woods, διατηρώντας σταθερή ισοτιμία απέναντι στο δολάριο για τουλάχιστον είκοσι χρόνια. Μετά την κατάρρευση του συστήματος το 1972, η νομισματική πολιτική της Ελλάδας ανεξαρτητοποιήθηκε, με δυσμενείς συνέπειες για τον πληθωρισμό και τη δημοσιονομική πειθαρχία. Στη δεκαετία του 1980, όταν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης οικοδομούσαν το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα, η δραχμή παρέμεινε σε πορεία ελεύθερης πτώσης.

Η δραχμή και το Παγκόσμιο Νομισματικό Σύστημα



▲ Σε δύο μέρες κυκλοφορεί το ευρώ. Μας το υπενθυμίζει ο φωτεινός πίνακας έξω από το κτήριο της Τραπέζης της Ελλάδος (φωτ.: Γ. Μπαρδόπουλος).

Μόνο στις αρχές της δεκαετίας του 1990 άρχισε η προσπάθεια συμμετοχής της στα νομισματικά τεκταινόμενα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η Ελλάδα υπέγραψε τη συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση το 1991, και μετά μία επίπονη προσπάθεια προσαρμογής η συμμετοχή της στην ΟΝΕ έγινε δεκτή το 2000. Ήδη από τον επόμενο Ιανουάριο του 2002, η δραχμή θα αποτελεί παρελθόν ως νόμισμα της χώρας, και η Ελλάδα θα συμμετέχει στο πιο φιλόδοξο εγχείρημα νομισματικής ενοποίησης που υπήρξε ποτέ.

Όποτε η δραχμή συμμετείχε στο διεθνές νομισματικό σύστημα και το τελευταίο λειτουργούσε αποτελεσματικά, η Ελλάδα γνώρισε περιόδους σχετικής οικονομικής προόδου και σταθερότητας. Κάτι τέτοιο υπόσχεται και η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ, αρκεί και η υπόλοιπη οικονομική πολιτική να μπορεί να εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις για υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, στο πλαίσιο της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς.